JP2
Centrum Myśli
Jana Pawła II

Ян Павел II
Цэнтральна-Усходняй Еўропе

Jonas Paulius II
Vidurio Rytų Europai

Jan Paweł II
do Europy Środkowo-Wschodniej

Іван Павло II
до Центрально-Східної Європи

Ян Павел II –
Цэнтральна-Усходняй Еўропе

Jonas Paulius II
Vidurio Rytų Europai

Jan Paweł II
do Europy Środkowo-Wschodniej

Іван Павло II
до Центрально-Східної Європи

Centrum Myśli Jana Pawła II
Instytut Polski w Kijowie
Instytut Polski w Mińsku
Instytut Polski w Wilnie

Ян Павел II –
Цэнтральна-Усходняй Еўропе

Jonas Paulius II
Vidurio Rytų Europai

Jan Paweł II
do Europy Środkowo-Wschodniej

Іван Павло II
до Центрально-Східної Європи

Warszawa–Київ–Мінск–Vilnius 2021

Ян Павел II –

Цэнтральна-Усходняй Еўропе

БЕЛАРУСЬ

Змест

Слова ад выдаўцоў 9
Анджэй Бжэзецкі, Папа Рымскі Цэнтральнай і Усходняй Еўропы 11

I Ад Люблінскай уніі да ўніі Еўрапейскай
Гамілія на Пагорку Леха, 3 VI 1979 19
Энцыкліка *Slavorum Apostoli*, 2 VI 1985 23

II Польшча
Ліст на пяцідзесяцігоддзе Варшаўскага паўстання, 1 VIII 1994 29
Гамілія падчас кананізацыйнай імшы бл. Ядвігі ў Кракаве, 8 VI 1997 33

III Літва
Прамова да інтэлігенцыі ў касцёле св. Яна, 5 IX 1993 39
Прамова да дыпламатычнага корпусу ў нунцыятуры, 5 IX 1993 47

IV Беларусь
Прамова да беларускіх пілігрымаў, 17 X 1998 55
Прамова да дэлегатаў Канферэнцыі Біскупаў у Беларусі, 10 II 2003 59

V Украіна
Гамілія падчас боскай літургіі ў Львове, 27 VI 2001 63
Развітальная прамова ў аэрапорце, 27 VI 2001 69

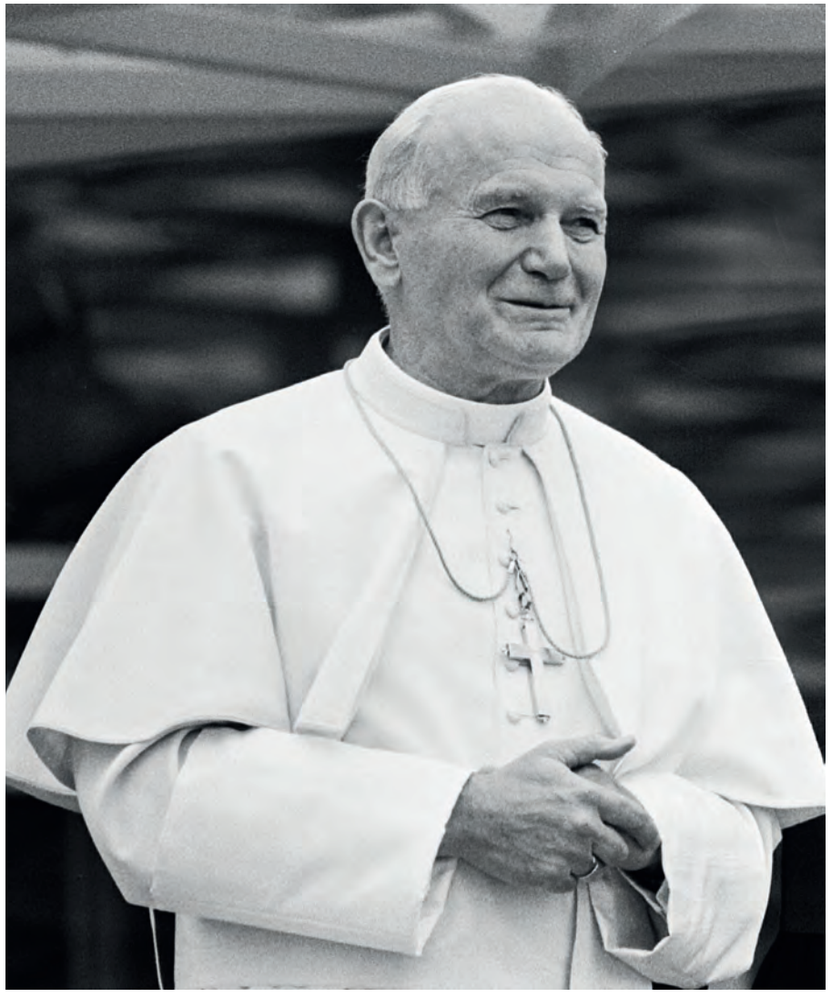

Святы Ян Павел II, 1985

Слова ад выдаўцоў

Святы Ян Павел II быў адзіным у гісторыі Папам Рымскім з Цэнтральнай Еўропы. Яго пантыфікат быў адным з найдаўжэйшых і найбольш значных у гісторыі Паўсюднага Касцёла. Евангелізацыйная місія Папы-паляка ахапіла ўвесь свет, але з відавочных прычын надзвычай моцна паўплывала на лёсы народаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, якія былі асабліва блізкія Святому Айцу.

У стагоддзе нараджэння Папы Цэнтр думкі Яна Паўла II супольна з пляцоўкамі публічнай дыпламатыі – Польскімі Інстытутамі ў Кіеве, Мінску і Вільні – вырашыў адзначыць гэты юбілей выданнем кнігі, прысвечанай заслугам польскага Папы і ролі яго пантыфікату ў працэсе вызвалення народаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы з-пад ярма савецкай імперыі, а таксама іх вяртанню на абшары грамадзянскай свабоды і цывілізацыі, заснаванай на хрысціянскіх і гуманістычных каштоўнасцях.

Галоўная мэта выдаўцоў – паказаць маладому пакаленню ў краінах, якія цягам доўгіх стагоддзяў утваралі шматнацыянальную і шматканфесійную Рэч Паспалітую абодвух народаў, значэнне душпастырскай місіі і вучэння Св. Яна Паўла II у працэсе абуджэння ў іх грамадзянскай свядомасці, якая прывяла да адраджэння ў гэтай частцы Еўропы свабодных грамадстваў і незалежных дзяржаў. Падчас свайго пантыфікату Ян Павел II цэлых восем разоў наведаў Польшчу, па адным разе – Літву і Украіну. Яму не было дадзена прыбыць з пілігрымкай у Беларусь, але ён клапа-

ціўся пра беларускі касцёл і кіраваў да яго вернікаў і душпастыраў важныя пасланні.

Кніга, якую мы перадаём у рукі Чытачоў на беларускай, літоўскай, польскай і ўкраінскай мовах, змяшчае словы Св. Яна Паўла II, скіраваныя да вернікаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы непасрэдна падчас літургій і сустрэч з вернікамі, а таксама праз энцыклікі і пастырскія лісты. Мы думаем, гэтыя выбраныя тэксты, праілюстраваныя фотаздымкамі з сустрэч Святога Айца з вернікамі, наблізяць да беларусаў, літоўцаў, палякаў і ўкраінцаў постаць выбітнага пастыра касцёла ў кантэксце лёсаў іх краін і жыхароў гэтых краін.

Анджэй Бжэзецкі

Папа Рымскі Цэнтральнай і Усходняй Еўропы

Быў 1968 год, чорная ноч камунізму, кракаўскі біскуп Караль Вайтыла наведваў маленькую парафію ў Зэмбжыцах – тады ён казаў вернікам, каб давер іх быў падобны да “вялікага апостальскага даверу двух мужоў – Кірыла і Мятода, святых Апосталаў Славян”[1]. Гэта толькі адзін з многіх прыкладаў адсылак Караля Вайтылы да рэлігійнай традыцыі Усходняй Еўропы. Да канклаву, які ўзняў кракаўскага біскупа на папскі трон, заставалася тады яшчэ дзесяць гадоў, аднак варта памятаць, што пасланне Яна Паўла II да краін Цэнтральнай і Усходняй Еўропы не нарадзілася ў 1978 годзе, а фарміравалася разам з інтэлектуальным фарміраваннем самога Караля Вайтылы.

У гэтым няма нічога дзіўнага, бо ён сам паходзіў з гэтага рэгіёну і з гэтай традыцыі чэрпаў поўнымі прыгаршчамі. Гэта была традыцыя Першай Рэчы Паспалітай у яе найлепшым разуменні. Сёння яе часта ставяць пад сумнеў і апісваюць як праяву польскай дамінацыі – ёсць у гэтым шмат праўды, але трэба памятаць, што Рэч Паспалітая была, у свой час, цікавым цывілізацыйным эксперыментам. Ён быў недасканалы, у занадта малой ступені браў пад увагу суб’ектнасць няпольскіх членаў дзяржавы, але быў

[1] Цыт. пав.: G. Przebinda, *Większa Europa. Papież wobec Rosji i Ukrainy*, Kraków 2001, s. 34.

спробай аб'яднання розных традыцый, веравызнанняў і моваў. І тое, што ў XX стагоддзі кракаўскі біскуп спасылаецца на апосталаў усходняга хрысціянства, якія вучылі ў IX ст., з'яўляецца такім прыкладам адкрытасці да іншых плыняў веры. Караль Вайтыла зведаў таксама ўплыў многіх рускіх мыслярoў: быў знаёмы з творамі Уладзіміра Салаўёва і творчасцю Фёдара Дастаеўскага.

Караль Вайтыла – як адзін з найважнейшых польскіх біскупаў, а потым як Папа Рымскі – не спыніўся на адсылцы да традыцыі Рэчы Паспалітай. Ён дадаў да гэтага палеміку з камунізмам як з атэістычнай і пазбаўленай усіх пазітыўных каштоўнасцей сістэмай. Аднак гэта не павінна здзіўляць – гэтую палеміку вялі ўсе Папы Рымскія ў XX стагоддзі. Але наколькі раней Касцёл бачыў у камунізме пагрозу, перш за ўсё, для сябе, настолькі ж Папа-паляк бачыў у гэтай таталітарнай сістэме (і ў кожным іншым таталітарызме), перш за ўсё, пагрозу для чалавечай годнасці. Таму новым было такое моцнае падкрэсленне правоў чалавека. Ужо Другі Ватыканскі сабор, важным удзельнікам якога быў Караль Вайтыла, стаў крокам Каталіцкага Касцёла ў гэтым кірунку. Аднак менавіта пантыфікат Яна Паўла II, які заўважыў развіццё ідэі правоў чалавека ў свеце ў сямідзясятыя гады XX ст., прыняў рашэнне аб акцэнтаванні гэтага пытання Касцёлам.

Таму, калі Ян Павел II у 1979 годзе выступаў на форуме ААН, ён выразна спасылаўся на сітуацыю ў краінах Усходняга блоку. Ён казаў пра правы чалавека, пра годнасць чалавечай асобы, падкрэсліваў "яе права на свабоду думак, сумлення і веравызнання, а таксама права на індывідуальную і супольную маніфестацыю рэлігійных перакананняў, публічна і прыватна" [2].

Важным элементам пантыфікату быў таксама экуменізм. Папа звяртаўся не толькі да каталіцкіх або ўніяцкіх вернікаў Усходняй Еўропы, але таксама да праваслаўных. Дыялог з праваслаўем і вяртанне – у нейкай форме – адзінства хрысціянства было яго

[2] Цыт. пав.: J. Moskwa, *Prorok i polityk*, Warszawa 2003, s. 35.

вялікай марай, якой ён не аднойчы даваў выйсце, узяць напрыклад хоць бы экуменічную энцыкліку "Ut unum sint", у якой вылучаны раздзел пра праваслаўе. А яшчэ да канца жыцця ён марыў пра падарожжа ў Расію.

Такім чынам, Рэч Паспалітая, палеміка з камунізмам, правы чалавека і экуменізм – вось чатыры прынцыпы, на якіх Ян Павел II грунтуе сваё пасланне да грамадстваў Усходняй Еўропы, і асабліва да літоўцаў, беларусаў і ўкраінцаў. Як гэта выяўлялася на практыцы? Дагэтуль Ватыкан у сваёй усходняй палітыцы трактаваў як партнёраў, перш за ўсё, урады камуністычных краін і часам дамаўляўся з імі за спінамі вернікаў, і нават мясцовых епіскапатаў. Яна Павел II зрабіў дыялог з уладамі залежным ад сітуацыі вернікаў і даў належную ацэнку лакальным Касцёлам.

Для многіх сённяшніх чытачоў можа быць нечаканасцю, але Ян Павел II падчас інаўгурацыі свайго пантыфікату маліўся па-літоўску, па-беларуску, па-ўкраінску і па-польску. Яго першая пілігрымка ў Польшчу ў 1979 г. – а Польшча тады была адзінай і найдалей высунутай на ўсход краінай сацыялістычнага блоку, якую Папа мог наведаць, – поўнілася чытэльнымі ў той час адсылкамі і алюзіямі, мэтай якіх было пераступіць праз падзел Еўропы на Захад і Усход. 9 чэрвеня 1979 года ў Кракаве Папа Ян Павел II казаў: "З асаблівай радасцю я вітаю тут групы нашых пабрацімаў з-за Карпат. […] А як жа хацелася б мне, каб тут, у гэтай пілігрымцы Папы-славяніна, маглі быць таксама іншыя нашы браты, па мове і гістарычным лёсе"[3].

Менавіта падчас гэтай пілігрымкі Папа гаварыў у Гнезна пра лёгкія Еўропы: усходняе і заходняе, а таксама падкрэсліваў адзінства кантыненту. Тады ён казаў: "Мы, палякі, усё тысячагоддзе ўдзельнічалі ў традыцыях Захаду і, як нашы браты літоўцы, усё наша тысячагоддзе заўжды шанавалі традыцыі хрысціянскага

[3] Ян Павел II, Гамілія падчас св. Імшы, адпраўленай на полі Блоні (Кракаў, 10 чэрвеня 1979), 4.

Усходу. Нашы землі былі гасцінныя для тых традыцый, якія бралі свой пачатак у Новым Рыме – у Канстанцінопалі”[4].

Магчыма, тут Папа Рымскі крыху ідэалізаваў сацыяльныя і рэлігійныя адносіны ў Рэчы Паспалітай, але такі быў на той час стан яго ведаў па тэме гэтай дзяржавы.

Варта згадаць, што тады, у 1979 годзе, Папа Рымскі не мог наведаць усходніх ваяводстваў Польшчы. Аднак у наступныя гады Ян Павел II стараўся ўсё далей “прабірацца” на ўсход. У 1987 годзе ён дабраўся да Любліна, потым былі таксама Дукля, Кросна, Седльцэ, Драгічын, Замасць, Любачаў, Ломжа. “Наведванне ўсіх гэтых месцаў – пазначаных складанымі праблемамі, нарослымі падчас шматвяковай сустрэчы на навакольных землях праваслаўя з каталіцтвам, польскасці з украінскасцю, беларускасці з літоўскасцю – сталі для біскупа Рыма нагодай для экуменічных і гісторыка-філасофскіх разваг”[5], – пісаў у адной са сваіх прац прафесар Гжэгаж Пшэбінда, знаўца пытання ўзаемаадносін Ватыкана з Усходняй Еўропай у XX ст.

У часы існавання Савецкага Саюза Папа не мог наведаць гэтую дзяржаву і яе рэспублікі. Аднак гэта не значыць, што папская дыпламатыя была пасіўнай. Літоўскія біскупы яшчэ ў 1983 годзе запрасілі Яна Паўла II наведаць Літву. Гэта быў цяжкі момант для тамтэйшых вернікаў: праз год пасля пілігрымкі Папы занепакоеная падзеямі ў Польшчы Масква праводзіла ў Літве адну антыкасцельную акцыю за другой. Аднак Ватыкан прыклаў намаганні і вырашыў адправіць у Вільню ў падрыхтоўчых мэтах Дзяржаўнага сакратара Апостальскай Сталіцы кардынала Агасціна Казаролі – які ўжо ў часы папярэдніх пантыфікатаў быў аўтарам “усходняй палітыкі Ватыкана і якога савецкія партнёры шанавалі і цанілі”.

Таму гэты выбар быў невыпадковы, і аднак Крэмль не пагадзіўся на прыезд Казаролі ў Вільню, хоць і запрашаў яго ў Маскву. Тады

4 *Idem*, *Гамілія падчас св. Імшы, адпраўленай на Пагорку Леха* (Гнезна, 3 чэрвеня 1979), 5.

5 G. Przebinda, *Większa Europa. Papież wobec Rosji i Ukrainy*, *op. cit.*, 2001, s. 8.

Ян Павел II вырашыў разгалосіць пазіцыю ўлад Савецкага Саюза, для Крамля гэта было нечаканасцю, бо там лічылі, што падобныя канфідэнцыяльныя размовы не ўбачаць дзённага святла.

Ян Павел II не мог наведаць Літву, але часта прымаў літоўскіх вернікаў і духоўных асоб. У іх ліку аказаўся Альфонсас Сварынскас, шматгадовы вязень лагераў. Ужо праз два месяцы пасля свайго вызвалення ў верасні 1988 года, ён быў у Ватыкане.

Улетку 1988 года прымас Польшчы, кардынал Юзаф Глемп, наведаў Беларусь. Раней ён ужо быў у Маскве ў рамках святкавання тысячагоддзя хрышчэння Русі: Ян Павел II вызначыў яго членам кардынальскай дэлегацыі на гэтай урачыстасці. Гэтыя візіты і захады прымаса Глемпа прынеслі вынік з гледзішча беларускіх католікаў: у 1989 годзе Масква і Мінск пагадзіліся з намінацыяй на біскупа Беларусі Тадэвуша Кандрусевіча, якому Ян Павел II даверыў задачу па адбудове касцельнай структуры ў Беларусі. Біскуп Кандрусевіч атрымаў адукацыю ў Ленінградзе і ў Коўне, меў за спінай працу ў літоўскіх і беларускіх парафіях і цудоўна падыходзіў на гэтую ролю, бо праяўляў таксама разважлівасць у адносінах з праваслаўем. У 1992 годзе ў інтэрв’ю для штомесячніка “Znak” ён казаў: “У стасунках з праваслаўнымі або з тымі, хто толькі ступіў на шлях праваслаўнага хрысціянства, мы павінны супольна сведчыць пра Хрыста як пра Дарогу, Праўду і Жыццё, і пра дабрачынную моц Праваслаўнай Царквы, якая нясе галоўны цяжар вяртання хрысціянства сярод народаў Расіі. Праваслаўная Царква і наш Касцёл – пабрацімы. Мы бачым, што Праваслаўная Царква мае сродкі для збаўлення чалавека”[6].

Натуральна – трэба напісаць гэта выразна – часам рэчаіснасць была іншай. “Цяжка запярэчыць, што Ян Павел II пасля распаду Савецкага Саюза заахвочваў каталіцкіх святароў з Польшчы да апостальскай актыўнасці на тэрыторыі былой імперыі [...]. Нека-

6 *Być otwartymi wobec braci w wierze. З архіепіскапам Тадэвушам Кандрусевічам, Апостальскім Адміністратарам католікаў лацінскага абрадку для еўрапейскай часткі Расіі, размаўляе Юлій Шрайдэр*, „Znak” люты 1993, nr 453, s. 68.

торыя з гэтых святароў маглі перабольшваць у місійным і патрыятычным запале, грашыць пагардай і грубасцю ў дачыненні да праваслаўных”[7], – пісаў Яцак Москва, знаўца пантыфікату Яна Паўла II.

Да распаду Савецкага Саюза Ян Павел II не мог здзяйсняць пілігрымкі на яго тэрыторыю, таму ён “запрасіў” Усход у Рым. Найлепшым прыкладам гэтага была падзея, якая адбылася 12 лістапада 1979 года ў свята мучаніка Язафата Кунцэвіча, полацкага біскупа XVII стагоддзя. У гэты дзень у Сіксцінскай капліцы прагучала ўзвышанае “Господи, помилуй” з нагоды біскупскай хіратоніі ўкраінскага мітрапаліта Філадэльфіі (ЗША). Папа ўзначаліў Боскую Літургію на царкоўна-славянскай мове, а гамілія была прамоўленая па-ўкраінску.

“Упершыню ў гісторыі Рыма-каталіцкага Касцёла ўрачыстасць біскупскага пасвячэння адбылася паводле візантыйска-ўкраінскага абраду”[8], – пісаў ватыканіст Дамінік Мараўскі. Літургію саслужыў грэка-каталіцкі кардынал Іосіф Сліпый, мітрапаліт львоўскі, арыштаваны ў 1945 годзе і вызвалены пасля 18 праведзеных у лагерах гадоў (аб яго вызваленні хадайнічаў не толькі Ватыкан, але таксама прэзідэнт ЗША Джон Ф. Кенэдзі. У 1963 годзе Іосіф Сліпый пакінуў Савецкі Саюз).

Яшчэ ў чэрвені 1991 года, калі Польшча была ўжо вольнай краінай, але да распаду Савецкага Саюза заставалася паўгода (аднак тады пра гэта ніхто не ведаў), Папа Рымскі сустрэўся ў Ломжы з пілігрымамі з Літвы, Беларусі і Украіны. Падчас гэтай пілігрымкі ён прамаўляў на мовах гэтых краін і казаў: “Калі Бог дазволіць мне аднойчы прыехаць у Львоў, то па-ўкраінску будзе больш”[9], а таксама

7 J. Moskwa, *Prorok i polityk*, Warszawa 2003, s. 187–188.

8 D. Morawski, *Pomost na Wschód. Obserwacje i refleksje watykanisty*, Londyn–Lublin 1991, s. 150.

9 Ян Павел II, *Прамова да вернікаў візантыйска-ўкраінскага абраду ў касцёле Найсвяцейшага Сэрца Пана Езуса* (Пшэмысль, 2 чэрвеня 1991), 6.

“Я веру, што ломжынская сустрэча з літоўцамі набліжае дзень, калі на пілігрымскім шляху Папы Рымскага апынецца Літва”[10].

Літву Ян Павел II наведаў ужо ў 1993 годзе, пілігрымкі ва Украіну давялося чакаць да 2001 года, у Беларусь Папа так ніколі і не прыехаў – але амаль заўжды падчас сваіх візітаў у Польшчу стараўся сустрэцца з вернікамі з гэтых краін. Найлепшы доказ гэтаму – Экуменічнае набажэнства (з удзелам замежных гасцей), якое Папа адслужыў у 1999 годзе у старажытным рускім горадзе, Драгічыне над Бугам, які цяпер належыць Польшчы.

У 2001 годзе, як ужо было згадана, Папа Ян Павел II прыехаў ва Украіну – не толькі ў Львоў, але таксама і ў Кіеў. Гэты візіт служыў не толькі падкрэсленню колішняй супольнасці, у якой жылі абодва народы, у праграме было таксама ўшанаванне памяці ахвяр нацызму і бальшавізму. Ян Павел II ушанаваў памерлых украінцаў, а таксама крымскіх татар і рускіх. Ён пабываў у Быкаўні, дзе НКУС забіў тысячы асоб, згадаў Галадамор, але наведаў таксама Бабі Яр, дзе немцы забілі больш за сто тысяч габрэяў. Падчас свайго знаходжання ва Украіне Папа Рымскі нагадаў пра прысутнасць габрэйскага народа на ўкраінскіх землях.

Згаданае параўнанне з двума лёгкімі Еўропы было сталым элементам папскага паслання кантыненту – яшчэ ў кастрычніку 1988 года, то-бок да палітычнага пералому ў Цэнтральнай і Усходняй Еўропе, у Еўрапейскім Парламенце ў Страсбургу ён казаў прадстаўнікам дванаццаці тагачасных дзяржаў аб’яднанай Еўропы: “Да прадстаўленых тут сёння народаў у будучыні абавязкова змогуць далучыцца іншыя. Маё прагненне – як найвышэйшага Пастыра Паўсюднага Касцёла, які родам паходзіць з Усходняй Еўропы і ведае спадзяванні славянскіх народаў, гэтага другога «лёгкага» нашай супольнай еўрапейскай айчыны – у тым, каб суверэнная і забяспечаная свабоднымі інстытуцыямі Еўропа ад-

10 *Idem*, *Прамова да літоўскіх пілігрымаў* (Ломжа, 6 чэрвеня 1991), 4.

нойчы пашырылася да межаў, якія вызначае яе геаграфія, а яшчэ больш гісторыя”[11].

Гэтае палітычнае гледзішча найбольш трапна і сцісла ён падсумаваў у 2003 годзе, сказаўшы: “ад Люблінскай уніі да ўніі Еўрапейскай”, – і дадаўшы: “Гэта вельмі скарочана, але ў гэтым скарачэнні багата рознага зместу”[12].

Праз тры тыдні пасля выбару Караля Вайтылы на пасад Папы Рымскага згаданы кардынал Іосіф Сліпый выдаў дэкларацыю, у якой, між іншага, сцвярджаў: “Папа Ян Павел II – славянін. З цэлай сям’ёй славянскіх народаў, у тым ліку і з украінцамі, яго яднаюць падобная ментальнасць, падобныя пачуцці і нават гістарычны лёс […]. Папа-славянін павінен лепш разумець сваіх суседзяў. […] Мы, украінцы, перакананыя, што з гэтага гледзішча Папа будзе падтрымліваць нашу барацьбу”[13].

Кардынал Сліпый не памыліўся. Да яго слоў можна дадаць толькі адно. Гэта праўда, што Яна Паўла II звыклі часта называць Папам Славянаў, але здаецца, што акрэсленне “Папа Цэнтральнай і Усходняй Еўропы” больш адпавядае рэальнасці, бо бярэ пад увагу таксама яго дзейнасць па дапамозе літоўцам і іншым – неславянскім – народам рэгіёна.

Пераклад на беларускую мову: МАРЫЯ ПУШКІНА
Кансультацыя: ксёндз прэлат РАМАН ФАКСІНСКІ

11 *Idem*, *Прамова Яна Паўла II ў Еўрапарламенце* (Страсбург, 11 кастрычніка 1988), 5.
12 *Idem*, *Прамова Яна Паўла II да ўдзельнікаў Нацыянальнай Пілігрымкі ў Рым* (19 мая 2003).
13 Цыт. пав.: D. Morawski, *Pomost na Wschód. Obserwacje i refleksje watykanisty*, *op. cit.*, s. 148.

Раздзел I

Ад Люблінскай уніі да ўніі Еўрапейскай

Гамілія на Пагорку Леха, 3 VI 1979

4. І таму добра, што тут я бачу перад вачыма гэты надпіс: Otče… на сястрынскай мове, на мове святога Войцеха: Pamatuj Otče na své české děti. Калісьці гэтыя блізкія славянскія мовы гучалі яшчэ больш падобна. Гісторыя мовазнаўства паказвае, як яны раслі з агульнага славянскага камля, з супольнага камля хрысціянства, камля Войцеха. Pamatuj Otče na své české děti. Не можа той папа, які носіць у сабе Войцехаву спадчыну, забыць пра гэтых дзяцей! І не можам мы ўсе, дарагія браты і сёстры, якія носім у сабе тую самую Войцехаву спадчыну, забыць пра гэтых нашых братоў!

5. Калі сёння, ва ўрачыстасць Спаслання Духа Святога ў год 1979 ад нараджэння Хрыстова, мы звяртаемся да гэтых падмуркаў, то не можам не чуць – побач з мовай нашых праайцоў – іншыя славянскія і братэрскія мовы, якімі ў свой час пачала прамаўляць шырока разнасцежаная Сіёнская святліца гісторыі. І пагатоў не можа не чуць гэтых моваў першы ў гісторыі Касцёла папа-славянін. Дзеля гэтага ж, хіба, і выбраў яго Хрыстус, да гэтага ж, хіба, і вёў яго Дух Святы, каб у вялікую супольнасць Касцёла ён унёс асаблівае разуменне ўсіх гэтых слоў і моваў, якія ўсё яшчэ гучаць чужымі, далёкімі для вуха, звыклага да раманскіх, германскіх, англасаксонскіх,

кельцкіх гукаў. Ці ж не хоча Хрыстус, ці ж не заклікае Дух Святы, каб Касцёл-Маці напрыканцы другога тысячагоддзя хрысціянства схіліўся з асаблівым разуменнем, з асаблівай чуласцю да гэтых гукаў чалавечай мовы, што сплятаюцца міжсобку ў супольным карэнні, у супольнай этымалогіі, якія – нягледзячы на вядомыя розніцы (нават у напісанні) – гучаць наўзаем блізка і па-свойску?

Ці ж не хоча гэтага Хрыстус, ці ж Дух Святы не наказвае, каб той папа, які носіць у сваёй душы надзвычай выразны запіс гісторыі сваёй нацыі з самага яе пачатку, а таксама запісы братэрскіх гісторый, суседніх народаў і нацый, асаблівым спосабам не выявіў і не пацвердзіў у нашу эпоху іх прысутнасць у Касцёле? Іх асаблівы ўнёсак у гісторыю хрысціянства. Каб ён адкрыў іх аблічча, якія акурат тут, у гэтай частцы Еўропы, былі ўмураваныя ў багатую архітэктуру святыні Духа Святога.

Ці ж не хоча гэтага Хрыстус, ці ж Дух Святы не наказвае, каб гэты папа-паляк, папа-славянін, менавіта цяпер адкрыў духоўнае адзінства хрысціянскай Еўропы, якое складаецца з дзвюх вялікіх традыцый: Захаду і Усходу? Мы, палякі, усё тысячагоддзе ўдзельнічалі ў традыцыях Захаду і, як нашы браты літоўцы, усё наша тысячагоддзе заўжды шанавалі традыцыі хрысціянскага Усходу. Нашы землі былі гасцінныя для тых традыцый, якія бралі свой пачатак у Новым Рыме – у Канстанцінопалі. Але мы таксама горача жадаем прасіць нашых братоў, выразнікаў традыцый усходняга хрысціянства, памятаць словы Апостала: “Адна вера, адзін хрост, адзін Бог і Айцец усіх. Айцец Пана нашага Езуса Хрыста” (пар. Эф 4, 5–6). Памятаць пра гэта. І цяпер, у перыяд пошукаў новага адзінства хрысціян, у перыяд новага экуменізму, разам з намі прыкладаць руку да гэтай вялікай справы, што натхняецца Духам Святым!

Так. Хрыстус хоча гэтага. Дух Святы наказвае, каб было гэта сказана цяпер, тут у Гнезне, на зямлі Пястаў, у Польшчы, ля рэліквіяў св. Войцеха і св. Станіслава, перад Выявай Багародзіцы-Дзявіцы, Яснагорскай Пані і Маці Касцёла. Трэба, каб пры нагодзе

Хрышчэння Польшчы была згаданая хрысціянізацыя славян: харватаў і славенцаў, сярод якіх місіянеры працавалі ўжо каля 650 года і з якімі нядаўна ў Базіліцы св. Пятра на іх харвацкай мове я дзякаваў Богу за больш чым 1000 гадоў, за 1100, 1300 гадоў іх веры і вернасці Апостальскай сталіцы. І трэба, каб тут была згаданая хрысціянізацыя балгар, чый князь Барыс I прыняў хрысціянства ў 864 або 865 годзе; мараўцаў і славакаў – да іх дабіраліся місіянеры раней за 850 год, а потым там узмацнілі веру святыя апосталы славян, што прыбылі ў Вялікамараўскую дзяржаву ў 863 годзе; чэхаў, чый князь Баржывой прыняў хрышчэнне ў 874 годзе ад св. Мятода. У абшары дзейнасці св. Мятода і яго вучняў знаходзіліся таксама вісляне і славянскае насельніцтва Сербіі. Трэба згадаць таксама хрышчэнне Русі ў Кіеве ў 988 годзе. Урэшце згадайма таксама евангелізацыю палабскіх славян: абадрытаў (бодрычаў), люцічаў і лужыцкіх сербаў. Хрысціянізацыю Еўропы, гэтую афіцыйную, завяршыла хрышчэнне Літвы ў 1386 і 1387 гадах, якое, дзякуючы нашай благаслаўлёнай каралеве Ядвізе, узмацніла ранейшае на сто гадоў хрышчэнне князя Міндоўга. Папа Ян Павел II – славянін, сын польскага народа, адчувае, як глыбока сягаюць у гісторыю карані, з якіх ён расце разам з вамі. Колькі стагоддзяў налічвае гэтая прамова Духа Святога, з якой ён сам сёння звяртаецца і з ватыканскага пагорка святога Пятра, і тут у Гнезне з Пагорка Леха, і ў Кракаве з Вавельскіх вышыняў.

Польшча, 1979

Энцыкліка *Slavorum apostoli*, 2 VI 1985

23. Апостальскую і місійную дзейнасць святых Кірыла і Мятода, што прыпадае на другую палову IX стагоддзя, можна лічыць першай паспяховай евангелізацыяй славян.

У розных ступенях яна ахапіла асобныя абшары, канцэнтруючыся, галоўным чынам, на тэрыторыях тагачаснай Вялікамараўскай дзяржавы. Перш за ўсё, гэта былі землі мітраполіі, дзе пастырам быў Мятод, – Маравія, Славакія і Панонія – то-бок частка сённяшняй Венгрыі. У крузе шырэйшых уплываў яго самога, а таксама ўплываў падрыхтаваных ім місіянераў, апынуліся далейшыя групы заходніх славян, асабліва на тэрыторыі Чэхіі. Першы гістарычны чэшскі князь з дынастыі Пржэмысловічаў, Баржывой, хутчэй за ўсё, быў ахрышчаны па славянскім абрадзе. Потым гэтыя ўплывы сягнулі сербалужыцкіх плямёнаў і паўднёвай Польшчы. Але з часоў падзення Вялікамараўскай дзяржавы (каля 905–906 года) гэты абрад саступіў месца абраду лацінскаму, і Чэхія стала касцельна падпарадкоўвацца рэгенсбургскаму біскупу і зальцбургскай мітраполіі. Варты ўвагі той факт, што яшчэ ў сярэдзіне X стагоддзя, у часы св. Вацлава, існавала інтэнсіўнае ўзаемапранікненне элементаў абодвух абрадаў і глыбокі сімбіёз абедзвюх моў, ужываных у літургіі: славянскай і лаціны. Аднак хрысціянізацыя народа была б немагчымая без выкарыстання роднай мовы. І толькі на такім падмурку ў Чэхіі магла сфарміравацца родная хрысціянская тэрміналогія, а з яе, у сваю чаргу, развіцца і замацаваць-

ца касцельная тэрміналогія ў Польшчы. Згадка пра князя віслянаў у “Жыціі Мятода” – гэта найстарэйшая гістарычная згадка аднаго з польскіх плямёнаў[1]. У нас недастаткова дадзеных, каб злучыць з гэтай згадкай усталяванне на польскіх землях касцельнай арганізацыі са славянскім абрадам.

24. Хрышчэнне Польшчы ў 966 годзе, прынятае першым гістарычным уладаром Мешкам, які ажаніўся з чэшскай князёўнай Дубраўкай, адбылося, галоўным чынам, пры пасярэдніцтве чэшскага Касцёла і гэтым шляхам хрысціянства прыйшло ў Польшчу з Рыма ў сваёй лацінскай форме. Аднак застаецца фактам, што дзейнасць Братоў з далёкай Салуні таксама спрычынілася да пачаткаў хрысціянства ў Польшчы.

Сярод славян Балканскага паўвострава дзейнасць святых Братоў прынесла яшчэ больш заўважныя вынікі. Дзякуючы іх апостальству ў Харватыі замацавалася ўжо раней укарэненае там хрысціянства.

Галоўным чынам праз пасярэдніцтва вучняў, выгнаных з абшараў сваёй першапачатковай дзейнасці, кірыла-мятодзіеўская місія прынялася і цудоўна разраслася ў Балгарыі. Тут, дзякуючы св. Кліменту Охрыдскаму, паўсталі вельмі актыўныя цэнтры манастырскага жыцця і тут надзвычайна расквітнеў алфавіт, называны кірыліцай. Адсюль хрысціянства перайшло на далейшыя тэрыторыі, праз суседнюю Румынію дабралася на землі Кіеўскай Русі, сягнуўшы потым на ўсход ад Масквы.

Ужо праз некалькі гадоў, а менавіта ў 1988 годзе, будзе адзначацца тысячагоддзе хрышчэння, прынятага кіеўскім князем Уладзімірам Вялікім.

25. Гэткім чынам паступова Кірыл і Мятод былі слушна прызнаныя бацькамі не толькі хрысціянства, але і культуры ў сям’і хрысціянскіх народаў. На многіх вышэйзгаданых абшарах, хоць і з’яўляліся розныя місіянеры, але большасць славянскага насельніцтва яшчэ ў IX стагоддзі захоўвала старажытныя паганскія вераванні. Толькі на глебе, уробленай нашымі Святымі або прынамсі падрыхтаванай імі для апрацоўкі, цягам наступнага стагоддзя хрысціянства ўпэўнена ўвайшло ў гісторыю славян.

Іх даробак – гэта выбітны ўнёсак у стварэнне супольнага еўрапейскага карэння, якое, дзякуючы сваёй трываласці і жывучасці, з’яўляецца адной з наймацнейшых кропак адліку. І аніводны сур’ёзны захад па стварэнні новага адзінства кантыненту ў наш час не можа гэтай кропкі абмінуць.

Праз адзінаццаць стагоддзяў хрысціянства на славянскіх землях мы ясна бачым, што спадчына Салунскіх Братоў ёсць і застанецца тут з’явай глыбейшай і мацнейшай за якія-колечы падзелы. Абедзве хрысціянскія традыцыі – усходняя, Канстантынопальская, і заходняя, Рымская, – паўсталі ва ўлонні аднаго Касцёла, хоць і на канве розных культур і рознага падыходу да тых самых праблем. Такая разнастайнасць, калі добра зразумець яе пачатак, заўважыць яе вартасць і значэнне, можа не толькі ўзбагаціць культуру Еўропы і яе рэлігійныя традыцыі, але стаць таксама адпаведнай асновай для грунтоўнага духоўнага абнаўлення.

26. З IX стагоддзя, калі новы лад у хрысціянскай Еўропе толькі фарміраваўся, святыя Кірыл і Мятод, нясуць зварот, актуальны таксама для нашай эпохі, якая ў святле шматлікіх складаных праблем рэлігійнага і прыроднага, дзяржаўнага і міжнароднага характару шукае жывой еднасці ў праўдзівай супольнасці разнастайных складнікаў. Можна сказаць, што двух вяшчальнікаў Евангелля адзначала любоў да супольнасці паўсюднага Касцёла, як на ўсходзе, так і на захадзе, а ў ёй – да Касцёла партыкулярнага, што нараджаўся сярод славянскіх народаў. З дзейнасці братоў сыходзіць таксама заахвочванне, скіраванае да хрысціян і людзей нашай эпохі, – будаваць еднасць разам.

[1] Пар. Жыціе Мятода, XI.

Прыклад Кірыла і Мятода, аднак, мае асаблівае значэнне ў спецыфічным полі місійнай дзейнасці. Бо гэтая дзейнасць – асноўная задача Касцёла, а сёння балючай праблемай становіцца ўжо згаданая “інкультурацыя”. Два Браты не толькі развівалі сваю місію ў абсалютнай пашане да культуры, заспетай імі ў славянскіх народаў, але разам з рэлігіяй выбітна і няспынна развівалі гэтую культуру і ўзмацнялі яе. Аналагічна сёння і Касцёлы, здаўна хрысціянскія, могуць і павінны дапамагаць Касцёлам і народам малодшым у сталенні іх уласнай ідэнтычнасці і ў далейшым яе развіцці[2].

27. Кірыл і Мятод з’яўляюцца быццам бы злучальным звяном, духоўным мостам паміж усходняй і заходняй плынню традыцыі, што яднаюцца разам у адну вялікую Традыцыю паўсюднага Касцёла. Яны – наш узор, апекуны экуменічнага высілку братэрскіх Усходняга і Заходняга Касцёлаў у пошуках еднасці праз дыялог і малітву; еднасці, убачанай у дасканалай і абсалютнай супольнасці; еднасці, якая, як я сказаў з нагоды свайго візіту ў Бары, “не з’яўляецца ані паглынаннем, ані сплавам”[3]. Еднасць – гэта сустрэча ў праўдзе і любові, што з’яўляюцца дарам Духа Святога. Кірыл і Мятод, праз асобу і здзейснены чын, абуджаюць наноў ва ўсіх хрысціянах вялікую “тугу па аб’яднанні і еднасці”[4] між двума братэрскімі Касцёламі – Усходнім і Заходнім. Для дасягнення абсалютнай агульнасці кожны народ, кожная культура павінны выканаць сваё заданне ў збаўчым плане Бога. Кожная асобная традыцыя, кожны лакальны Касцёл павінны быць адкрытымі і чулымі да іншых Касцёлаў і традыцый, а таксама для ўніверсальнай, каталіцкай супольнасці; калі ж яна зачыніцца ў сабе, то тым

2 Пар. Другі Ватыканскі Сабор, Дэкр. пра місійную дзейнасць Касцёла “Ad gentes”, 38.

3 Ян Павел II, Прамова падчас экуменічнай сустрэчы ў Базіліцы св. Мікалая ў Бары (26 лютага 1984 г.), 2: *Insegnamenti* VII/1 (1984), 532.

4 Там жа, 1: *Insegnamenti* VII/1 (1984), 531.

самым накліча на сябе небяспеку збяднення. Рэалізуючы свой уласны духоўны дар, Кірыл і Мятод зрабілі вырашальны ўнёсак у будову Еўропы не толькі як супольнасці веры хрысціянскай, але таксама як дзяржаўнага і культурнага арганізму. І сёння няма іншай дарогі да пераадолення напружання, выпраўлення расколаў ці зняцця антаганізмаў як у Еўропе, так і ў свеце, над якім навісла пагроза страшнага знішчэння жыцця і каштоўнасцей. Быць хрысціянінам у нашых часах значыць быць стваральнікам камуніі ў Касцёле і ў грамадстве.

Яны служаць гэтай мэце: адкрытасць духу да братоў, узаемаразуменне, гатоўнасць да супрацоўніцтва на шляху да велікадушнага абмену культурнымі і духоўнымі дабротамі.

Адно з асноўных імкненняў сённяшняга чалавецтва – знайсці гэтую еднасць і камунію, так, каб жыццё чалавечае на ўсім зямным шары было напраўду годным чалавека. Касцёл, усведамляючы гэта, з’яўляецца знакам і агульным сакрамэнтам збаўлення і еднасці роду чалавечага, гатовым выканаць свой абавязак, які “ўмовы нашага часу робяць [...] асабліва актуальным; [...] каб усе без выключэння людзі, цесна аб’яднаныя сёння грамадскімі, тэхнічнымі і культурнымі сувязямі, дасягнулі таксама поўнай еднасці ў Хрысце”[5].

5 Другі Ватыканскі сабор, Дагм. Канст. пра Касцёл “Lumen gentium”, 1.

Польшча, 1979

Раздзел II

Польшча

Ліст на пяцідзесяцігоддзе Варшаўскага паўстання, 1 VIII 1994

1. Сёлета мы святкуем пяцідзясятую гадавіну Варшаўскага паўстання. Гэта была падзея як у сваім гераізме, так і ў трагізме, падзея, якая стала пэўным лагічным працягам гісторыі нашай Айчыны, прынамсі на прасторы двух апошніх стагоддзяў. Гэта быў перыяд, калі над Польшчай часта праносіліся ваенныя завірухі і гістарычныя паразы, але разам з тым гэта быў час гераічных памкненняў Нацыі, якая ніколі не пагадзілася са стратай сваёй незалежнасці: ад паўстання Касцюшкі, двухсотую гадавіну якога мы святкавалі надоечы, праз лістападаўскае паўстанне, потым студзеньскае паўстанне, праз патрыятычны подзвіг падчас Першай сусветнай вайны, да самага 1939 года.

2. Варшаўскае паўстанне, у пэўным сэнсе, звянчала тое паўстанне, якое доўжылася цягам усёй Другой сусветнай вайны. Палякі прымалі ў ім удзел на розных франтах. Варшаўскае паўстанне было быццам бы кульмінацыйным актам гэтага пяцігадовага змагання, гэтага ўздыму ўсёй Нацыі, якая такім чынам перад абліччам

усяго свету выказала свой пратэст супраць пазбаўлення сябе незалежнасці і даводзіла, што гатова на найбольшыя ахвяры для яе вяртання і замацавання. Можна сказаць, што Варшаўскае паўстанне было самым радыкальным і самым крывавым з усіх польскіх паўстанняў. Яно пацягнула за сабою нечуванае мноства ахвяр: не толькі разбураная Сталіца, але таксама дзясяткі тысяч чалавечых ахвяр, асабліва з ліку маладога пакалення палякаў. Некаторыя задаюцца пытаннем, ці было гэта патрэбна, ці было гэта патрэбна ў такім маштабе? Нельга адказваць на гэтае пытанне толькі ў чыста палітычных або мілітарных катэгорыях. Бадай што, лепш у маўчанні схіліць галаву перад ступенню самаахвярнасці, перад веліччу цаны, якую тое пакаленне пяцьдзясят гадоў таму заплаціла за незалежнасць Айчыны. Сплачваючы гэтую цану, магчыма, яны былі неашчадныя, але гэтае марнатраўства было адначасова і хараством душы. Хаваўся ў ім нейкі адказ на той выклік, які прынёс Хрыстус, у першую чаргу, сваім уласным прыкладам, аддаючы жыццё за братоў: “Ніхто не мае большай любові за тую, калі хто жыццё сваё аддае за сяброў сваіх”.

3. Урачыста святкуючы пяцідзясятую гадавіну Варшаўскага паўстання, трэба падкрэсліць, што яно мела таксама ключавое значэнне для Еўропы другой паловы XX стагоддзя. Як найвышэйшы момант барацьбы, якую палякі вялі за сваю незалежную дзяржаву, яно стала паўнавартасным пачаткам працэсу фарміравання незалежных дзяржаў на тэрыторыі Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. Гэты працэс мог разгарнуцца напоўніцу толькі пасля 1989 года, разам з падзеннем камуністычнага таталітарызму, і тады ён прывёў да ўзнікнення ў гэтай частцы Еўропы не толькі напраўду суверэннай Польшчы, але таксама Літвы, Латвіі і Эстоніі, Беларусі і Украіны, а на поўдні: Чэхіі, Славакіі і Венгрыі. Калі Еўропа павінна стаць “айчынай айчын”, то законы народаў, якія ў гэтым працэсе атрымалі слова, абавязкова павінны сустрэцца з прызнаннем усёй еўрапейскай супольнасці. Без гарантый роўнасці закона ўсіх

нацыянальных дзяржаў, якія ўтвараюцца на тэрыторыі Еўропы, не можа быць гаворкі пра мірнае суіснаванне на нашым кантыненце.

4. Успамінаючы сёння з пашанай Герояў Варшаўскага паўстання, нельга абмінуць яшчэ адзін аспект. Гэтымі днямі цяжка не згадаць таксама ўсіх святароў, якія ўдзельнічалі ў паўстанні як капеланы, і сярод выбухаў бомбаў і артылерыйскіх снарадаў. На месцах, дзе хавалі спачылых паўстанцаў, дагэтуль стаяць крыжы і палаюць свечкі, як знак веры ў апеку святых і вечнае жыццё. Трэба верыць, што пяцідзясятая гадавіна Варшаўскага паўстання пацвердзіць гэтую веру і такім чынам замацуе ў наступных пакаленнях надзею: не толькі надзею на вечнае жыццё, але таксама надзею на захаванне і развіццё гэтай супольнай каштоўнасці, імя якой – незалежная Польшча.

Сёння ў душы сваёй я кленчу на магілах спачылых Паўстанцаў Варшавы і малюся, каб Хрыстус, Уладар чалавечай гісторыі і народаў, узнагародзіў іх ахвяру вечным жыццём; малюся, каб іх ахвяра, на ўзор кінутага ў глебу зерня, прынесла багаты плён у жыцці сучаснага пакалення палякаў. Іх гераічны подзвіг абавязвае!

Я абдымаю малітвай таксама тых Паўстанцаў Варшавы, якія выжылі і сёння прымаюць удзел у юбілейных урачыстасцях як жывыя сведкі тых дзён.

І ўрэшце, я малюся за ўсю Айчыну, за ўсіх маіх суайчыннікаў, а асабліва за жыхароў Сталіцы, каб у штодзённай працы будавання справядлівай і заможнай Польшчы яны ўмелі захаваць вернасць той вялікай спадчыне гераізма і самаадданасці.

Усіх удзельнікаў урачыстасцей пяцідзясятай гадавіны Варшаўскага паўстання я ад шчырага сэрца благаслаўляю: у імя Айца і Сына, і Духа Святога.

Польшча, 1979

Гамілія падчас кананізацыйнай імшы бл. Ядвігі ў Кракаве, 8 VI 1997

1. Gaude, mater Polonia! Сёння я паўтараю гэты заклік радавацца, які вякамі спявалі палякі, згадваючы св. Станіслава. Я паўтараю яго, бо месца і абставіны асаблівым чынам спрыяюць гэтаму. Бо мы зноў павінны вярнуцца на Вавель, у каралеўскую катэдру, і стаць там каля рэліквій каралевы, Вавельскай Уладаркі. Вось надышоў вялікі дзень яе кананізацыі. А значыць,

Gaude, mater Polonia,
Prole fecunda nobili,
Summi Regis magnalia
Laude frequenta vigili.

Ты доўга чакала, Ядвіга, гэтага ўрачыстага дня. Амаль 600 гадоў мінула з тваёй смерці ў маладым веку. Улюбёніца ўсяго народа, ты, якая стаіш ля пачатку ягелонскіх часоў, заснавальніца дынастыі, фундатарка Ягелонскага ўніверсітэта ў старажытным Кракаве, ты доўга чакала дня сваёй кананізацыі – таго дня, калі Касцёл урачыста абвесціць, што ты – святая апякунка Польшчы ў яе спадчынным вымярэнні, Польшчы тваімі сіламі аб'яднанай з Літвой і Руссю – Рэчы Паспалітай трох народаў. Сёння гэты дзень надышоў. Многія прагнулі дажыць да гэтай хвіліны і многія яе не дачакаліся. Міналі гады і стагоддзі, і здавалася, што твая кана-

нізацыя немагчымая наогул. Хай гэты сённяшні дзень будзе днём радасці не толькі для нас, сучаснікаў, але таксама для іх усіх – тых, хто не дачакаўся яго на зямлі. Хай гэта будзе вялікі дзень супольнасці святых. Gaude, mater Polonia!

2. Сённяшняе Евангелле кіруе нашы думкі і сэрцы ў бок хрышчэння. І вось яшчэ раз мы ў Галілеі, адкуль Хрыстус выпраўляе па ўсім свеце сваіх апосталаў: “Дадзена Мне ўсялякая ўлада на небе і на зямлі. Дык ідзіце і навучайце ўсе народы, і хрысціце іх у імя Айца і Сына, і Духа Святога. Вучыце іх захоўваць усё, што Я загадаў вам. І вось Я з вамі ва ўсе дні аж да сканчэння веку” (Мц 28, 18–20)” – місійныя паўнамоцтвы, якія апосталы ўзялі на сябе з самага дня Пяцідзясятніцы. Узялі і перадалі сваім наступнікам. Праз гэтых наступнікаў апостальскае пасланне паступова дабралася б да ўсяго свету. І прыспеў час напрыканцы першага тысячагоддзя, калі Хрыстовы апосталы прыбылі ў зямлю Пястаў. Тады Мешка I прыняў хрышчэнне, а гэта – згодна з тагачасным перакананнем – было адначасова і хрышчэннем Польшчы. У 1966 годзе мы адзначалі тысячагоддзе гэтага хрышчэння.

Як бы радаваўся сёння Прымас Тысячагоддзя, Слуга Божы кардынал Стэфан Вышыньскі, калі б было яму дадзена ўдзельнічаць разам з намі ў гэтым вялікім дні кананізацыі! Хвалявала яна яго сэрца, як і сэрца вялікіх кракаўскіх мітрапалітаў, і князя кардынала Адама Стэфана Сапегі і ўсяго польскага Епіскапату. Усе адчувалі, што кананізацыя каралевы Ядвігі – своеасаблівае дапаўненне міленіуму хрышчэння Польшчы. Дапаўненне таксама і таму, што намаганнямі каралевы Ядвігі ахрышчаныя ў X стагоддзі палякі праз чатыры стагоддзі ўзялі на сябе апостальскую місію і спрычыніліся да евангелізацыі і хрышчэння сваіх суседзяў. Ядвіга разумела, што яе пакліканне – занесці Евангелле братам-літоўцам. І яна здзейсніла гэта разам са сваім мужам, каралём Уладзіславам Ягайлам. На Балтыцы з’явілася новая хрысціянская дзяржава, адроджаная ў вадзе хрышчэння, таксама як у X стагоддзі гэта вада адрадзіла сыноў і дачок польскага народа.

Sit Trinitati gloria, laus, honor, jubilatio... Сёння мы дзякуем Найсвяцейшай Тройцы за тваю мудрасць, Ядвіга. Пытаецца аўтар Кнігі Мудрасці: “Хто б спазнаў Твой намер, калі б Ты не даў мудрасці і не спаслаў Святога Духа звыш?” (пар. Мдр 9, 17). Таму мы дзякуем Богу Айцу, Сыну і Святому Духу за тваю мудрасць, Ядвіга; за тое, што ты зразумела задуму Божую не толькі ў дачыненні да ўласнага паклікання, але таксама ў дачыненні да паклікання народаў: нашага гістарычнага паклікання і паклікання Еўропы, якая праз тваю дзейнасць дапоўніла вобраз евангелізацыі на ўласным кантыненце, каб потым магчы заняцца евангелізацыяй іншых краін і кантынентаў ва ўсім свеце. Бо сказаў жа Хрыстус: “Дык ідзіце [...] і навучайце ўсе народы” (Мц 28, 19). Сёння мы радуемся твайму ўзнясенню на алтар. Радуемся ад імя ўсіх тых народаў, якім ты стала маці ў веры. Мы радуемся вялікай справе мудрасці. І дзякуем Богу за тваю святасць, за пасланніцтва, якое ты выканала ў нашай гісторыі; за тваю любоў да народа і Касцёла, за тваю любоў да Хрыста, укрыжаванага і ўваскрэслага. *Gaude, mater Polonia!*

3. Любоў найбольшая. “Мы ведаем, – піша св. Ян, – што перайшлі ад смерці да жыцця, таму што любім братоў. Хто не любіць, застаецца ў смерці” (1 Ян 3, 14). А значыць, хто любіць, той удзельнічае ў жыцці – у тым жыцці, якое ад Бога. “Па гэтым пазналі мы любоў, што Ён [Хрыстус] аддаў за нас сваё жыццё” (пар. 1 Ян 3, 16). Таму таксама мы павінны аддаваць жыццё за братоў (пар. з тым жа). Хрыстус сказаў, што такім чынам – аддаючы жыццё за братоў – мы праяўляем любоў (пар. Ян 15, 13). І гэта любоў найбольшая (пар. 1 Кар 13, 13).

Сёння, услухоўваючыся ў словы апосталаў, мы прагнем сказаць – табе, наша святая каралева, – што ты, як мала хто, зразумела гэтую Хрыстову і апостальскую навуку. Не раз ты кленчыла ля падножжа вавельскага крыжа, каб навучыцца такой ахвярнай

любові ў самога Хрыста. І ты навучылася ёй. Ты змагла сваім жыццём давесці, што любоў найбольшая. Ці ж не спяваем мы ў старадаўняй польскай песні так:

“Сьвяты крыжу, наймілейшы,
з усіх дрэваў найслаўнейшы!
ў гэтым дрэве моц і сіла:
яно Езуса насіла.
[…] Нячувана міласьць гэта,
каб ісьці на крыж для сьвета!
Хто-ж так будзе міласьцівы,
такі добры літасьцівы?
Сам Хрыстос Бог гэта справіў
нас ад пекла крыжам збавіў”.
(Crux fidelis, XVI ст.)

І менавіта тады, у вавельскага Хрыста, ля гэтага чорнага распяцця, да якога штогод у Вялікую Пятніцу прыбываюць пілігрымы-кракавяне, ты навучылася, Каралева Ядвіга, аддаваць жыццё за братоў. Твая глыбокая мудрасць і шырокая дзейнасць сыходзілі з сузірання – з асабістай сувязі з Укрыжаваным. *Contemplatio et vita activa* тут атрымлівалі слушную раўнавагу. Таму ніколі ты не згубіла гэтую “найлепшую частку” (пар. Лк 10, 42) – прысутнасць Хрыста. Сёння мы хочам разам з табою, Ядвіга, укленчыць ля падножжа вавельскага крыжа, каб пачуць рэха таго ўрока любові, які слухала ты. У цябе мы хочам вучыцца, чым запоўніць яго ў наш час.

4. “Вы ведаеце, што кіраўнікі народаў пануюць над імі, і вяльможы маюць уладу над імі. Але не так няхай будзе сярод вас: хто хоча быць большым сярод вас, няхай будзе вам слугою” (пар. Мц 20, 25–26). Глыбока праніклі ў свядомасць маладой уладаркі з Анжу-Сіцылійскага дома гэтыя словы Хрыстовы. Найвыразнейшай рысай яе кароткага жыцця і адначасова мерай яе вялікасці з’яўляецца дух служэння. Сваю сацыяльную пазіцыю, свае таленты, усё сваё прыватнае жыццё яна цалкам аддала служэнню Хрысту, а калі ёй выпала доля каралявання, то аддала сваё жыццё яшчэ і служэнню даверанаму ёй народу.

Дух служэння ажыўляў яе грамадскую дзейнасць. Яна з размахам паглыблялася ў палітычнае жыццё сваёй эпохі. І пры гэтым яна, дачка караля Венгрыі, магла яднаць вернасць хрысціянскім прынцыпам з паслядоўнай абаронай польскіх нацыянальных інтарэсаў. Здзяйсняючы вялікія ўчынкі на дзяржаўнай і міжнароднай арэне, яна нічога не жадала для сябе. Усімі матэрыяльнымі і духоўнымі дабротамі яна шчодра ўзбагачала сваю другую радзіму. Абазнаная ў дыпламатычным майстэрстве, яна заклала падмурак велічы Польшчы XV стагоддзя. Каралева ажыўляла рэлігійнае і культурнае супрацоўніцтва між народамі, а яе чуласць да сацыяльных крыўдаў шматкротна была ўслаўлена падданымі.

З яснасцю, якой дагэтуль яна асвячае ўсю Польшчу, Ядвіга ведала, што і сіла дзяржавы, і сіла Касцёла маюць свае вытокі ў руплівай адукацыі народа; што дарога да дабрабыту дзяржавы, яе суверэннасці і прызнання ў свеце ляжыць праз старанную навуку. Каралева таксама добра ведала, што вера шукае разумення, вера патрабуе культуры і яна ж культуру стварае, жыве ў прасторы культуры. І Ядвіга не ашчаджала нічога, каб узбагаціць Польшчу ўсёй духоўнай спадчынай як старажытнасці, так і сярэднявечча. Нават свой каралеўскі скіпетр яна аддала ўніверсітэту, а сама карысталася пазалочаным драўляным жазлом. Гэты факт, маючы канкрэтнае значэнне, з’яўляецца таксама магутным сімвалам. Пры жыцці не каралеўскія рэгаліі, а сіла духу, вастрыня розуму, чуласць сэрца давалі ёй аўтарытэт і паслушэнства. Пасля смерці яе ахвяра прынесла багацце мудрасці і росквіт культуры, укарэненай у Евангеллі. За гэты асаблівы чын Ядвігі мы дзякуем сёння, калі з гонарам вяртаемся праз гэтыя шэсцьсот гадоў, што аддзяляюць нас ад заснавання Тэалагічнага факультэта і аднаўлення ўніверсітэта ў Кракаве – праз гады, можна сказаць, неперарыўнай раскошы польскай навукі.

Польшча, 1979

Раздзел III

Літва

Прамова да інтэлігенцыі ў касцёле св. Яна, 5 IX 1993

1. Як першы Папа Рымскі, які наведвае балтыйскія землі, я шчыра радуюся магчымасці сустрэцца з вамі ва ўнушальных мурах гэтай навучальнай установы, якая спрадвеку з'яўляецца пульсуючым сэрцам вашага горада, выражаючы ў яго разнастайнай разумовай актыўнасці асаблівае пакліканне на скрыжаванні народаў і цывілізацый: пакліканне, якое Рэктар гэтай знакамітай Alma Mater згадаў словамі настолькі ж вымоўнымі, наколькі і поўнымі павагі да асобы Папы Рымскага, якога ён прымае ад імя ўсіх прысутных. Дзякуем спадару Рэктару.

Сардэчны прыём, які вы мне падрыхтавалі, не здзіўляе мяне не толькі праз высакароднасць вашых пачуццяў, але таксама таму, што вынікае з даўняй гісторыі прыязных і жыватворных стасункаў між вашымі землямі і Каталіцкім Касцёлам. Пра гэта сведчыць таксама гісторыя гэтай навучальнай установы. Як вядома, яна была заснаваная біскупам Валяр'янам Пратасевічам, каб і Вільня таксама магла карыстацца культурным і апостальскім адкрыццём, што шырыцца Таварыствам Езуса ў Еўропе і ў свеце. Акрамя таго, у 1579 годзе ваша навучальная ўстанова ўзбагаціла-

ся правамі і прывілеямі ад майго папярэдніка Рыгора XIII і Стэфана Баторыя, караля польскага і вялікага князя літоўскага. А значыць, Каталіцкі Касцёл адыграў зусім не апошнюю ролю ў развіцці вашай Alma Mater.

На жаль, у перспектыве гісторыі першасныя сяброўскія сувязі не заўжды падтрымліваліся і, асабліва ў нядаўнія часы, у гэтых мурах чуліся крытычныя, падазроныя і нават адкрыта варожыя ў дачыненні да Касцёла і яго навукі галасы. Усё гэта робіць мой сённяшні дыялог з вамі асабліва значным. Гэта разгортвае новую старонку ў культурным жыцці вашай краіны.

2. За нашымі плячыма – гісторыя доўгая і балючая, мы адчуваем моцную патрэбу глядзець у будучыню. Аднак гістарычная памяць павінна суправаджаць нас, каб мы ўмелі карыстацца досведам гэтых бясконцых дзесяцігоддзяў, калі ваш край таксама адчуў цяжар жалезнай дыктатуры, якая ў імя справядлівасці і роўнасці раздушыла свабоду і годнасць чалавека і грамадзянскай супольнасці. Як усё гэта магло адбыцца?

Прааналізаваць гэта складана. Тым не менш можна, напэўна, сказаць, што ў ліку істотных прычын – ваяўнічы атэізм, які стаў натхненнем для марксізму: атэізм гэты цэліў у чалавека, пазбаўляючы яго годнасць асноўных прынцыпаў і гарантый. На гэтую памылку накладаюцца наступныя, такія як матэрыялістычная канцэпцыя гісторыі, радыкальна-канфліктнае бачанне грамадства і "месіянская" роля, прыпісаная адзінай партыі ля ўлады ў краіне. Усё гэта злучылася, каб сістэма, народжаная з амбіцый вызвалення чалавека, стала яго вязніцай.

3. Аднак марксізм не быў адзінай трагедыяй нашага стагоддзя. Не меншым ліхам належыць прызнаць тую бяду, якая разыгралася на супрацьлеглым полюсе "правых" рэжымаў, што ў імя "народа" і "традыцыі" гэтак сама раздушылі годнасць кожнага чалавека безадносна расы, перакананняў і асабістых каштоўнасцей.

Як можна не згадаць тут страшны гвалт нацызму, асабліва ў дачыненні да габрэйскага народа, асуджанага на халакост у імя ўзурпаванай вышэйшасці расы і шалёнага імперскага праекта?

З іншага гледзішча, "дэмакратыі", арганізаваныя паводле формулы прававой дзяржавы, таксама зафіксавалі і дагэтуль прадстаўляюць відавочныя супярэчнасці паміж фармальным прызнаннем свабоды і правоў чалавека, з аднаго боку, і, з іншага боку, шматлікімі выпадкамі несправядлівасці і сацыяльнай дыскрымінацыі, якія гэтыя краіны церпяць у сваіх межах. Па сутнасці, гаворка ідзе пра сацыяльныя мадэлі, у якіх пастулат свабоды не заўжды звязаны з маральнай адказнасцю.

Дэмакратычныя лады аказаліся пад пагрозай пераўтварэння ў сістэмы правіл, недастаткова ўкарэненыя ў непарушых прынцыпах чалавечай сутнасці, якія павінны быць асновай усялякага суіснавання, і аніякая большасць не можа ставіць іх пад сумнеў без згубных наступстваў для чалавека і грамадства. Супраць такой дэгенерацыі свабоды, як у палітычнай, так і ў эканамічнай сферы, Касцёл моцна ўздымаў голас. У такім значэнні, з энцыклікі "Rerum novarum" Леона XIII, ён асудзіў, акрамя сацыялізму, таксама і абсалютны эканамічны лібералізм, зняважлівы да ўсіх межаў і абыякавы да патрэб салідарнасці. У гэтай самай лініі Касцёл сёння таксама супраціўляецца сацыяльным мадэлям, якія ў імя змагання за свабоду, не клапоцяцца ў дастатковай ступені пра жыццё тых, хто толькі павінен нарадзіцца, і пра годнасць найслабейшых сацыяльных слаёў.

4. Таталітарызмы з супрацьлеглымі знакамі і хворыя дэмакратыі скаланулі гісторыю нашага стагоддзя. Сістэмы, якія ўвайшлі ў супярэчнасці з папярэднімі ці будучымі дзяржаўнымі ладамі, маюць (кожная – сваё) незацёртае аблічча, але я не лічу памылковым прызнанне іх усіх дзецьмі адной культуры іманенцыі, якая шырока ўмацавалася ў Еўропе апошніх стагоддзяў, ведучы

да праектаў асабістай і калектыўнай экзістэнцыі, што абмінаюць Бога і пярэчаць яго планам у дачыненні да чалавека.

Але ці можа чалавек існаваць і “пражыць” без Бога? Другі Ватыканскі сабор выразна нагадаў, што “Стварэнне без Стварыцеля марнее” (*Gaudium ed spes*, 36). Гора тым, хто забывае гэтую сутнасную праўду!

На шчасце, той Бог, якога атэістычная культура марна спрабавала скінуць з гарызонту чалавека, з’яўляецца зноў, займаючы месца ў шэрагу вялікіх пытанняў, якія навуковыя і тэхналагічныя адкрыцці не ўмеюць і не могуць вырашыць.

“Тым не менш, у сувязі з сучаснай эвалюцыяй свету, – заўважае далей Сабор, – з кожным днём становіцца ўсё больш тых, хто задае самыя глыбокія пытанні або з новай вастрынёй разважае: чым ёсць чалавек, які сэнс мае цярпенне, зло, смерць, якія надалей існуюць, хоць адбыўся такі прагрэс? Навошта гэтыя перамогі, набытыя такой вялікай цаною? Што чалавек можа даць грамадству, а чаго можа ад яго чакаць? Што адбудзецца пасля гэтага зямнога жыцця?” (*Gaudium et spes*, 10).

На хвалі такіх непазбежных пытанняў Бог, адзіны і сапраўдны Бог, Таямніца, з якой усё бярэ пачатак і значэнне, заўжды з’яўляецца на даляглядзе чалавечага сэрца, выклікаючы ў ім інтымную і жыватворную тугу. “Бо ты стварыў нас скіраванымі да Цябе. І неспакойнае сэрца нашае, пакуль не супакоіцца ў Табе”, – казаў вялікі Аўгусцін (Споведзь, 1, 1, 1). Імкненне да Бога – гэта закон існавання, які ніколі не зможа скарыць аніводная сістэма.

5. Таму на вас, людзі культуры і навукі, больш чым на кімсьці іншым, ляжыць адказнасць за тое, каб не засланяць прастору думкі ад гарызонтаў таямніцы.

Гэта павіннасць не сыходзіць да вас звонку, імкнучыся ўскладніць даследаванні і абмежаваць іх свабоду. Павіннасць гэтая, па сутнасці, зыходзіць з глыбіннай логікі мыслення.

Думаючы, чалавек адчувае сваю абмежаванасць, разумее, што сам ён – не ёсць праўда, і праўду ён павінен шукаць, часам навобмацак. Адначасова ён заўважае, што гэтыя пошукі не могуць спыніцца на малых і абмежаваных мэтах, але павінны сягаць усё вышэй, у бясконцасць.

Дзівосны досвед мыслення змяшчаецца ў гэтай сутнаснай дынаміцы, якая ставіць чалавека паміж разуменнем мяжы і патрэбаю ў абсалюце. Таму, калі чалавек думае “глыбока”, з дакладнасцю інтэлекту і сумленнасцю сэрца, ён ступае на шлях магчымай сустрэчы з Богам. […]

6. Шаноўнае спадарства, бурлівыя падзеі бягучых гадоў вядуць нас да слушнай высновы: мы знаходзімся на эпахальным пераломе сусветнай гісторыі.

У гэтай поўнай клопатаў перамене да будучыні, форму якой сёння ніхто не ў стане ані прадбачыць, ані акрэсліць, нельга абмінуць ключавую ролю інтэлектуалаў: з новай сілай яны мусяць пацвярджаць сваю адданасць тады, калі падзенне ідэалогій можа выклікаць паралізуючы недавер, а думка, здаецца, кіруецца да скептыцызму і небяспечнага прагматызму.

Ні ў якім выпадку нельга падумаць, што гэты крызіс мыслення можа спакусіць верніка, што вера, быццам бы, павінна запаўняць апусцелую пасля страты розуму прастору. Сапраўдная вера, па сутнасці сваёй, прадугледжвае інтэлект, цэніць яго, умацоўвае і заахвочвае, як шматразова падкрэслівала гэта Вучэнне Касцёла (Denzinger-Schönmetzer, 3015–3019, *Gaudium et spes* 15).

У новым культурным клімаце, які трэба стварыць цалкам, адкрытай застаецца вялікая прастора для дыялогу паміж верай і веданнем.

Гэтая прастора не звузіцца да занадта рэлігійных пытанняў, але закране таксама вялікія этычныя і антрапалагічныя прынцыпы, цесна знітаваныя з ёю.

Адноўлены “саюз Касцёла” са светам культуры, хоць і месціцца ўнутры дыялогавага гарызонту шанавання адрозненняў, але падаецца таксама абавязковым і пільным для расчытання ў нашы такія складаныя часы і для ўказання неабходнага напрамку, якога трэба трымацца.

7. Насамрэч перад вачыма нашымі паўстае вобраз свету “у светлаценю”, поўны святла і цемры. Гэта патрабуе цярплівасці і мудрасці ў яго даследаванні.

Чалавецтва ўсё яшчэ прыніжанае гвалтам і ўсялякага роду нецярпімасцю, спакутаванае ад голаду і галечы мільёнаў асоб, пастаўленае пад пагрозу экалагічнага распаду такіх маштабаў, што можна баяцца “халакосту асяроддзя”, трывожнага не менш за “халакост ядзерны”. Усё гэта засмучае і непакоіць. Але як жа не адкрыць сэрцы надзеі, калі мы бачым, як ва ўсіх сацыяльных слаях, асабліва ў маладым пакаленні, расце патрэба новай салідарнасці, глыбокага разумення правоў чалавека, культуры адмаўлення ад гвалту, дзейснага ўдзелу валанцёрскага руху ў пытаннях бедных і выключаных, актыўнай экалагічнай чуласці?

Значыць, святло і цені. Жаданы “новы саюз” Касцёла з культурай павінен узяць на сябе разгон хмар і адкрыццё дзвярэй да святла. З гэтай мэтай важным “знакам часу” трэба прызнаць таксама шматабяцальную экуменічную дзейнасць між хрысціянамі і міжрэлігійны дыялог, які заклікае людзей розных веравызнанняў супрацоўнічаць дзеля дабра чалавецтва. Па-над сумным успамінам аб рэлігійных войнах, па-над сапраўднай ноччу веры, займаецца світанак доўгачаканага рэлігійнага міру, які ўкарэніць гарманічнае суіснаванне ў грамадзянскай супольнасці.

8. З гэтай перспектывы, Шаноўнае Спадарства, ваш Універсітэт з’яўляецца ўнікальным сімвалам, што ўздымаецца ў геаграфічным сэрцы Еўропы, закліканай да ўсё большага адзінства, да нясення свету службы міру, згодна са сваёй старажытнай цывілізацыйнай

традыцыяй. Такой ролі цалкам не чужая адвечная і глыбокая сувязь з хрысціянствам. Касцёл, са свайго боку, гатовы ахвяраваць Еўропе на яе новым шляху свае старыя і новыя дары. Гэта сведчанне Хрыста, “Бог з намі” і “Бог з чалавекам”. Гэта прапанова Бога, які напоўніцу праяўляецца на крыжы Сына, што стаў чалавекам. Гэта звеставанне Бога, які ёсць Любоў.

У абдоймах гэтай Любові я прыбыў да вас. З узрушанасцю я гляджу ў вашы вочы, звыклыя да слёз. Я дзялю з вамі абдымкі братоў, яны доўга пакутавалі. Але прагну, перш за ўсё, разам з вамі скіраваць позірк у будучыню, да мэт прагрэсу і міру, якія стаяць перад намі.

Не бойцеся, сябры, адчыніце дзверы Хрысту! Ён ведае сэрцы чалавечыя і ўмее адказваць на іх неспакой. Ён заклікае нас да супольнага змагання за чалавецтва, напраўду свабоднае і салідарнае.

З гэтымі пачуццямі я вітаю вас, дзякуючы вам за поўную пашаны і сардэчнасці ўвагу, і прашу для вас, для вашай працы і для блізкіх вам асоб, Божага благаслаўлення.

Літва, 1993

Прамова да дыпламатычнага корпусу ў нунцыятуры, 5 IX 1993

1. Я шчаслівы прыняць вас у сядзібе Апостальскай Нунцыятуры ў Літве. Дзякуй вашаму Дэкану кс. Хуста Мульёр Гарсія за словы, адрасаваныя мне ад вашага імені. Ён выказаў у іх клопат пра дапамогу народу, які можа зноў жыць у адноўленай свабодзе, і ваша супольнае прагненне служыць справе дыялогу паміж народамі. Па сутнасці, вядзецца пра мір у свеце, і асабліва ў балтыйскім рэгіёне. Як я ўжо меў нагоду заўважыць з моманту свайго прыбыцця, знаходзіцца на гэтай зямлі для мяне вялікая радасць. Той факт, што я змагу сустрэцца з уладамі і з літоўскім народам, – гэта відавочны знак таго, што адна са старонак драматычнай гісторыі гэтага рэгіёну перагорнутая. Еўропа больш не падзеленая на дзве супрацьлеглыя ідэалогіі: яна ідзе шляхам супрацоўніцтва народаў; гэта доўгая праца, якая патрабуе цярпення і ўдзелу ўсіх жыхароў ахопленых ёю краін, між якімі павінны аднавіцца ніці братэрства і салідарнасці, каб перамагчы паўсталую ў папярэднія эпохі перадузятасць.

2. Я разумею, што прамаўляю да групы дыпламатаў, якіх у пэўным сэнсе можна лічыць піянерамі. У сталіцы, Вільні, вы належыце да першых сведкаў адраджэння Літвы і балтыйскіх народаў. Вы – асабліва кваліфікаваныя назіральнікі новай сітуацыі, якая паўстала ў гэтым рэгіёне, багатым гісторыяй і культурай, дазваляючы паступовае вяртанне дэмакратыі. Акрэдытаваныя ў Літве, вы

знаходзіцеся на першай лініі ў ацэнцы глыбокага значэння гэтых падзей, а таксама іх чалавечых і грамадскіх наступстваў.

3. Цягам без малага паловы стагоддзя, падчас якога разам з дзвюма іншымі балтыйскімі і многімі іншымі краінамі, з якімі яна спазнала марксісцкі лад, Літва была пазбаўлена нацыянальнай ідэнтычнасці і палітычнай аўтаноміі. Цэнтралізаваная ўлада выкарыстоўвала моцны ціск і невыносны прымус у дачыненні да людзей і народаў. Напраўду, свет толькі выйшаў з першага крывавага, забойчага выбуху 1918 года, і многія еўрапейскія палітыкі ўсё яшчэ трымалі ў сферы ўвагі выключна нацыянальныя інтарэсы і вайну, ідэалагічныя прыярытэты і гвалт у грамадстве, замест таго, каб прысвяціць сябе пабудове міру. Гэта прывяло да "таемных дамоў" і непрамоўленых саюзаў, а таксама да новай збройнай сутычкі, якая змяла з мапы цэлыя дзяржавы. Сапраўдны катаклізм абрынуўся тады на заходні свет і на доўгія пяцьдзясят гадоў пакінуў на ім кляймо.

Узброеная ўрокамі гісторыі дыпламатыя павінна ўрэшце ўзяць на сябе абавязак падтрымкі дыялогу паміж палітычнымі сіламі дзяржаў, што імкнуцца да аднаўлення свайго адзінства і паўнамоцнай аўтаноміі. Дыпламатыя можа і павінна зрабіць шмат, каб з самага пачатку задушыць зерне нязгоды, якое можа прарасці кожную хвіліну. Я добра ведаю, што цяжар партыкулярных інтарэсаў усё яшчэ вялікі і што спакуса гвалту не губляе сілы. Тым не менш дыпламат, пераканаы ў развіцці народаў і ў шанаванні чалавечай годнасці, можа пабуджаць і прасоўваць ініцыятывы, якія ў цяперашні час будуць для Літвы і іншых балтыйскіх краін каштоўным унёскам. Міжнародная супольнасць абавязаная падтрымліваць у дзяржавах, што выходзяць з таталітарных сістэм, дэмакратычнае жыццё, адпаведнае паўнапраўным спадзяванням людзей і народаў на самакіраванне. Каб увасобіць дэмакратыю ў жыццё, трэба доўга і цярпліва вучыцца, даспяваць, і гэтыя працэсы магчымыя пры абавязковай дапамозе краін, якія ўжо

шмат гадоў карыстаюцца той формай кіравання, што ўключае ў публічнае жыццё ўсіх грамадзян.

Неспрыяльныя для краіны наступствы дыпламатычных саюзаў мінуўшчыны мусяць застацца ў агульнай памяці. Інтарэсы вялікіх імперый ніколі не могуць змушаць малую дзяржаву быць выключна спадарожнікам з карысцю для знешняй улады, не могуць пазбаўляць яе статусу свабоднай краіны, якая кіруе калектыўным лёсам людзей, што ўтвараюць яе, не могуць заганяць грамадзян пад цяжкае ярмо чужой улады. Кожны ўрад, які жадае абараняць уласную аўтаномію, павінен таксама клапаціцца пра абарону незалежнасці іншых краін. Такім чынам, несумнеўна, увесь кантынент адчуе ўзмацненне сваёй палітычнай стабільнасці і дэмакратыі, узмацненне, неабходнае для міру між людзьмі і народамі.

4. Сярод разнастайных разладаў мінулых гадоў Літва стала ўзорнай дзяржавай, якая заахвочвае шукаць узважаныя рашэнні для ўсіх канфліктаў, што яшчэ палаюць на нашым кантыненце.

У вядомым нам сёння кантэксце дыпламатыя павінна прымаць новыя формы; перад ёю стаяць новыя задачы, ад выканання якіх народы, што аднавілі сваю свабоду, чакаюць многага. Да асноўных абавязкаў дыпламатычных місій сёння належаць жаданне ствараць прасторы для перамоваў, каб рызыка канфліктаў паміж культурнымі, этнічнымі або рэлігійнымі супольнасцямі мінімалізавалася і каб супрацоўніцтва паміж дзяржавамі было шчыльнейшым, чалавечая годнасць шанавалася больш, а мір замацоўваўся. Гледзячы ў мінулае, якое пакінула выразны адбітак на асобах, народах і арганізацыях, мы павінны быць крэатыўнымі, каб паступова разумець і пераадольваць гэтыя сляды.

Усё, што выклікае ўзаемны давер між людзьмі і надзею, якую можна заўважыць пасля доўгіх гадоў цемры, з'яўляецца поўным канструктыўных абяцанняў ферментам у сферы стасункаў між народамі. Напраўду, ані дзяржава, ані кантынент не могуць буда-

вацца, калі не заклікаць усе цяперашнія сілы да служэння чалавечай супольнасці – нацыянальнай і міжнацыянальнай.

5. Пераадоленне шматлікіх цяжкасцей, безумоўна, патрабуе дапамогі, у імя аказання якой міжнародная супольнасць павінна прыкласці намаганні. У рэгіянальным і лакальным маштабе каштоўнасць салідарнасці, напраўду, з'яўляецца асноўнай крыніцай стварэння чалавечай супольнасці дзяржаўнага і міждзяржаўнага ахопу. Адразу пасля сусветнага канфлікту, ахвярай якога стала яна сама, Заходняя Еўропа шчодра карысталася гэтай салідарнасцю на шляху аб'яднання. Масава аказаная дапамога спрычынілася да яе цяперашняга дабрабыту.

Дапамога ўсялякага роду – схільнасць дапамагчы чалавечымі рэсурсамі, тэхнічным супрацоўніцтвам, смелымі фінансавымі інвестыцыямі – за асноўную мэту павінна прыняць падтрымку літоўцаў у вырашэнні іх праблем. Дыпламатыя не можа абмяжоўвацца прасоўваннем нацыянальных інтарэсаў. У Вільні, так, як у кожным іншым месцы на зямлі, трэба бараніць супольнае прасоўванне чалавека, без якога двухбаковыя або шматбаковыя дамоўленасці могуць страціць сэнс.

Сучасныя людзі слушна звяртаюць большую ўвагу на вызначэнне і абарону правоў чалавека. Сапраўдныя інтарэсы дзяржаў, насамрэч, нельга разумець толькі ў значэнні стратэгіі эканамічнага развіцця. Новы парадак свету, які прадугледжвае, акрамя розных эканамічных і палітычных мадэляў, грамадскае адзінства, не можа ажыццявіцца без ушанавання асноўных нормаў справядлівасці, міру і годнасці чалавечай асобы.

Абавязковае аднаўленне дзяржаўнасці не можа адбыцца без асноўных чалавечых каштоўнасцей. Хай больш ніколі людзі і народы не выступаюць адзін супраць аднаго! Калі ўзнікае канфлікт, праз яго заўжды пакутуе і знявечваецца ўвесь свет. Бо краіны – гэта, перш за ўсё, чалавечыя супольнасці, гэта жанчыны і мужчыны, якія жывуць, думаюць, моляцца і разам працуюць

паводле дабравольна прынятых законаў, а таксама маюць неад'емныя правы і абавязкі, якія носяць у сабе натуральным чынам.

У аснове міжнароднага жыцця ляжаць правы чалавека, сярод якіх найважнейшым з'яўляецца права на свабоду сумлення і веравызнання, а таксама права на сям'ю, асноўную ячэйку грамадства і рухаючую сілу публічнага жыцця. І толькі пры ўмове захавання гэтых свабод іншыя аспекты міжнароднага жыцця могуць набыць сваё поўнае значэнне: у прынцыпе, геапалітыка, эканамічны і фінансавы абмен, а таксама міжкультурны дыялог, пазбаўленыя прызмы чалавечнасці, звузіліся б выключна да логікі інтарэсаў, недалёкай ад логікі сілы.

Я разумею выражэнне маральнага патрабавання, звязанага з каштоўнасцямі, пастаянна ўласцівымі вашым дзеянням і ўнёскам вашых краін у справу Літвы, але гэтае патрабаванне часам бывае цяжка перавесці на тое, што рэальна атрымліваюць зацікаўленыя бакі.

6. Папа, які прамаўляе да вас, з'яўляецца сведкам рэальнасці сённяшняга свету, ён меў магчымасць, а таксама радасць прайсці яго мірным пілігрымам: я спрабую абвяшчаць веру хрысціянскую, якая надае абсалютны сэнс існаванню і якая адначасова ж патрабуе ўсеагульнага ўдзелу ў пабудове грамадства, дзе кожны можа знайсці сваё месца. У сваіх падарожжах па свеце і ў кантактах з людзьмі розных класаў і розных абавязкаў, я меў нагоду пазнаёміцца з разнастайнымі памкненнямі людзей, асабліва маладых еўрапейцаў. Адлегласці зменшыліся, і свет становіцца – а можа, хоча станавіцца – светам, дзе сувязі пралягаюць усё бліжэй. Нягледзячы на актыўнасць пэўных меншасцей, новыя пакаленні спадзяюцца на жыццё ў супольнасці, дзе ўсе людзі салідарныя і ўтвараюць сацыяльную тканку, для якой няма моўных, культурных і рэлігійных межаў і бар'ераў. У гэтым кантэксце культурны абмен і турыстыка пабуджаюць да ўзаемспазнання і з'яўляюцца нагодай для міжасобасных кантактаў і асобаснага ўзбагачэння.

7. Аднак з прычыны працяглых ідэалагічных канфліктаў, а можа, наадварот, з прычыны міру, які шырыцца ў многіх краінах, з'ява міграцыі дасягнула нечуваных дагэтуль маштабаў. Таму міжнародны дыялог стаў асабліва абавязковым, каб кожны мог знайсці зямлю, на якой можна было б пасяліцца, каб здабыць сродкі для жыцця свайго і сваіх блізкіх. Калі мы прааналізуем зблізку складаныя чыннікі ўзаемазалежнасці ў сённяшнім свеце, адзін элемент трэба будзе асабліва падкрэсліць у гэтым абшары: старыя імперскія палітыкі і старыя этнічныя, ідэалагічныя і рэлігійныя дэманы становяцца ўсё больш анахранічнымі. У часы, калі паўсюль асуджаюць вайну, разам з эканамічнай і гандлёвай яе праявамі, толькі дыялог і перамовы застаюцца годнымі паводзінамі чалавека з мэтай вырашэння асноўных спраў, датычных пераходу ад чужынскай акупацыі да абсалютнай нацыянальнай незалежнасці і ўзаемапрызнання, падзелу багацця ў рэгіёнах, руху людзей і даброт, справядлівага вырашэння праблем этнічных, культурных і рэлігійных меншасцяў.

Балтыйскія краіны ўяўляюць сабой мікракосмас, у якім відавочна праяўляюцца сур'ёзныя праблемы, але для іх відавочна праяўляюцца таксама і рашэнні. Побач з літоўскім, латвійскім і эстонскім грамадствамі – што слушна прагнуць міру і нацыянальнай незалежнасці, якіх ім не хапае, – стаяць таксама супольнасці людзей суседніх краін. Іх прысутнасць – гэта сведчанне доўгай гісторыі, якую трэба прааналізаваць, нягледзячы на спазнаныя пакуты, раны і непаразуменні, у духу братэрства і сяброўства. Незалежна ад акалічнасцей, якія часам вынікаюць з прымусу, міграцыйныя рухі з'яўляюцца нагодай для абмену, які раней ці пазней прынясе карысць усім задзейнічаным у ім супольнасцям.

У трох балтыйскіх краінах можна заўважыць праблемы, што вынікаюць з доўгага ўкараненне там жыхароў расійскага паходжання, родам з салдат, чые аддзелы былі прызнаныя акупацыйнымі. З іншага боку, міжнародная Супольнасць – а разам з ёю і Апостальская сталіца – прызнаюць памкненні грамадзянаў расійскага паходжання, якія дамагаюцца карыстання ўсімі правамі чалавека ў краінах свайго пражывання. Шматразова выказвалася пажаданне найхутчэй прыйсці да палюбоўнага рашэння, выгаднага для ўсіх жыхароў аднаго абшару. Трэба, каб жаданні ўсіх бакоў былі разумнымі, каб гэтыя жаданні пачулі і каб бакі ўмелі стрымацца ад рэваншысцкіх дзеянняў і ад імкнення здабыць тое, што можна дасягнуць выключна здаровым розумам і шляхам перамоў.

Таму прыдатная будзе прысутнасць дзяржаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы ў міжнародных арганізацыях еўрапейскага характару, такіх як Савет Еўропы і Арганізацыя па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе. У кантактах з іншымі еўрапейскімі краінамі і ў магчымым супрацоўніцтве з імі, умацоўваюцца добрасуседскія стасункі, а наступным крокам будзе поўнае прызнанне нацыянальнай незалежнасці ўсімі.

8. Ва ўласнай, асаблівай місіі Апостальская Сталіца клапоціцца, перш за ўсё, пра мір і працу на карыць асоб і народаў у павазе да незалежнасці легальнай улады. Апостальская Сталіца прагне пры кожнай нагодзе нагадаць, што палітычныя сілы павінны лічыцца з духоўнымі каштоўнасцямі, якія нясе хрысціянскае пасланне. Мясцовы Каталіцкі Касцёл з дапамогай Касцёла паўсюднага, мае абавязак несці Евангелле і сцвярджаць каштоўнасці, атрыманыя ад Пана. Хрысціяне разумеюць сваю сацыяльную ролю, якую яны павінны выконваць у цярплівай адбудове розных нацыянальных інстытуцый. Гэта вядзе літоўскіх католікаў да ўсё глыбейшай далучанасці, супольнай з братамі з чалавечай супольнасці, да сумленнай службы айчыне ў палітычных, эканамічных і сацыяльных інстытуцыях, да актыўнай суадказнасці і ахвярнага супрацоўніцтва ў імя супольнага дабра (*Christifideles laici*, 42).

З гэтай перспектывы і з гэтай надзеяй я ад усяго сэрца прашу для нас усіх, для вашых блізкіх, для вашай працы Божага благаслаўлення.

Раздзел IV

Беларусь

Ватыкан, 1998

Прамова да беларускіх пілігрымаў, 17 X 1998

1. З вялікай радасцю і ўзрушэннем я вітаю вас, дарагія пілігрымы з Беларусі. Асабліва я вітаю ксяндза кардынала Казіміра Свёнтка, мітрапаліта Мінска-Магілёўскага і адміністратара Пінскага, дзякуючы яму за скіраваныя да мяне словы. Асоба Ксяндза Кардынала вельмі дарагая мне, і таму я радуюся, што магу вітаць яго на гэтай сустрэчы ў Ватыкане. Я вітаю таксама Гродзенскага біскупа разам з новым дапаможным біскупам, а таксама прадстаўнікоў духавенства, законаў і вернікаў беларускага Касцёла. Дзякуй вам за прысутнасць і за малітвы ў інтэнцыі маёй службы паўсюднаму Касцёлу. Няхай Бог аддзячыць вам!

А паколькі нашу сустрэчу ўшанавалі сваёй прысутнасцю ксёндз кардынал Шока, ксёндз кардынал Мэйда са Злучаных Штатаў, я жадаю асаблівым чынам выказаць ім гэтае “Бог аддзячыць” за тое, што яны адчулі сябе быццам бы злучанымі з гэтай першай беларускай пілігрымкай у Ватыкане. Кардынал Шока мае да гэтага падставы ў гісторыі сваёй сям’і.

2. Большасць з вас упершыню ў Вечным горадзе. Безумоўна, гэта гістарычная пілігрымка. Бо вы прыбываеце з краю, які вярнуў незалежнасць, з краю, дзе Касцёл цяпер можа свабодна выконваць сваю місію. Гэта здарылася дзякуючы гістарычным падзеям, якія адбыліся ў Цэнтральна-Усходняй Еўропе на мяжы 1989 і 1990 гадоў. Многія з вас яшчэ носяць у сэрцах балючыя ўспаміны і раны гэтых трагічных перажыванняў, крыўдаў, у лік якіх уваходзілі бязлітасныя прымусовыя перасяленні ў далёкія невядомыя куткі ці высылкі ў лагеры. Колькі вашых блізкіх больш не вярнулася дамоў! Колькі дагэтуль пакутуе праз расстанне і смерць тых, каго яны так моцна любілі! Я прагну таксама згадаць пераслед, які спазнаў у тыя часы каталіцкі Касцёл. Хто ж злічыць усе пакуты свецкіх вернікаў, святароў, законнікаў і законніц на зямлі беларускай! Я кажу сёння пра гэта, бо нашу глыбока ў сэрцы ўсё тое, што стала вашай доляй у страшныя гады Другой сусветнай вайны і ў перыяд, які наступіў непасрэдна пасля яе. Я хацеў таксама такім чынам аддаць даніну павагі тым, хто ў тых нечалавечых умовах захаваў сваю годнасць, неаднойчы даючы гераічнае сведчанне любові да Бога і Касцёла. Я звяртаюся да Ксяндза Кардынала, жыццё якога і звязаныя з ім пакуты і прыніжэнне пэўным чынам адлюстроўваюць лёсы часам цэлых сем'яў ці некаторых асоб і ўсяго грамадства.

3. Вы прыбылі да магіл святых апосталаў Пятра і Паўла, каб падзякаваць Богу за тое, што Ён падтрымліваў нас сваёй сілай у часы выпрабаванняў і ціску. Каб падзякаваць Яму за дар веры, за адвагу, з якой вы баранілі хрысціянскую традыцыю. Вы прыходзіце сюды для таго, каб шукаць тут падтрымкі на дарозе, што чакае вас наперадзе. Свабодай нельга проста валодаць, яе трэба ўвесь час здабываць, ствараць. Яна можа быць выкарыстана добра ці дрэнна, у імя дабра сапраўднага ці ўяўнага. Сёння праз свет крочыць скажонае паняцце свабоды. Ёсць і тыя, хто менавіта такую свабоду абвяшчае. Мы павінны ведаць пра гэта і глыбока

гэта ўсведамляць. Трэба прасіць Бога, каб Ён даў плён гэтаму дабру, якое здзейснілася і якое дагэтуль здзяйсняецца на вашай зямлі, каб ставала ў сэрцах мужнасці, велікадушнасці і надзеі.

4. Углядайцеся ў Хрыста; "так паступайце ў Ім, укаранёныя і збудаваныя ў Ім, умацаваныя вераю" (Клс 2, 6–7). Ён ёсць "дарога, і праўда, і жыццё" (Ян 14, 6) для кожнага чалавека, для ўсіх грамадстваў і народаў. На Хрысце будуйце будучыню вашых сем'яў і вашай дзяржавы. Толькі Ён можа даць свету святло і сілы, каб адказаць на ўсе выклікі, перад якімі стаіць ваша грамадства. На гэтай дарозе да трэцяга тысячагоддзя хай суправаджае вас Святая Маці Божая і дапамагае ў захаванні гэтай вялікай і каштоўнай спадчыны веры.

Карыстаючыся нагодай, жадаю таксама павіншаваць тут, з гэтага месца, усіх грамадзян Беларусі. Я жадаю вашаму краю ўсяго добрага, а перад усім, паспяховага духоўнага і матэрыяльнага развіцця. Няхай усе жыхары вашай зямлі чуюцца шчаслівымі. Супольна будуйце ваш сённяшні дзень і вашу будучыню.

Я атрымліваю ад вас многа лістоў з запрашэннямі наведаць Беларусь. Сёння кардынал пацвердзіў гэта ў сваёй прамове. Можа, Божы Провід дазволіць мне аднойчы адказаць на гэтае дарагое мне запрашэнне. Будзьма верыць, што так станецца. Трэба горача маліцца пра гэта.

Усіх тут прысутных, а таксама вашы сем'і, вашых найбліжэйшых я ад усяго сэрца благаслаўляю.

Ватыкан, 1998

Прамова да дэлегатаў Канферэнцыі Біскупаў у Беларусі, 10 II 2003

1. “*Прыказанне новае даю вам: любіце адзін аднаго, як Я палюбіў вас, так вы любіце адзін аднаго*” (Ян 13, 34).

Дарагія і шаноўныя Браты ў Біскупстве, гэтыя словы, якія Езус пакідае ў якасці запавету Апосталам у Вячэрніку, няспынна гучаць у нашым сэрцы!

Вітаю вас у доме Апостала Пятра! З любоўю абдымаю кожнага з вас. Асаблівым чынам вітаю Вас, ксёндз Кардынал, Пастыр Мінска -Магілёўскай мітраполіі, і сардэчна дзякую Вам за словы, з якімі Вы пажадалі звярнуцца да мяне ад імя не толькі іншых Сабратоў па біскупстве, але і ад усёй каталіцкай грамады Беларусі. Вітаю вас, любыя Пастыры Гродна, Пінска і Віцебска. З любоўю накіроўваюся ў маіх думках да маленькай, але руплівай каталіцкай грамады бізантыйскага абраду, спадкаемніцы місіі святога Язафата, і вітаю Вялебнага Апостальскага Візітатара *ad nutum Sanctae Sedis*, які штодзённа займаецца яе апекай.

Любоў Хрыстовая яднае нас. Менавіта Ягоная любоў павінна напаўняць наша жыццё і наша пастырскае служэнне ды заахвочваць да аднаўлення нашай вернасці Евангеллю і імкнення да ўсё больш велікадушнага пасвячэння апостальскай місіі, якую нам даручыў Пан.

2. Я добра памятаю наша спатканне ў красавіку 1997 года. Тады былі ўсе падставы да глыбокай радасці, выкліканай вясной аднаўлення касцельнага жыцця ў вашай Краіне, якая надышла пасля зімы гвалтоўных пераследаванняў, што цягнулася некалькі дзесяцігоддзяў. Тады яшчэ былі добра заўважальныя вынікі сістэматычнай атэізацыі вашага народа, асабліва моладзі, амаль поўнага знішчэння касцельных структур і гвалтоўнага закрыцця месцаў хрысціянскага выхавання. Дзякуй Богу, гэты жорсткі перыяд скончыўся і ўжо на працягу некалькіх гадоў працягваецца станоўчы, натхняючы ўздым.

За мінулае пяцігоддзе правядзенне Сінода Мінскай архідыяцэзіі і Пінскай ды Віцебскай дыяцэзій дало вам магчымасць лепей засяродзіць прыярытэтныя напрамкі пастырскай дзейнасці, выпрацоўваючы ўласныя планы апостальскай дзейнасці для розных патрэбаў даручанай вам тэрыторыі. На гэты раз вы прыбылі сюды, каб паведаміць мне аб плёне вашай адданай пастырскай працы, і, разам з вамі, я дзякую за гэта заўсёды міласэрнаму і прадбачліваму Пану.

3. Цяпер размова ідзе аб планах на будучыню. Першае месца тут займае сям'я, якая таксама і ў Беларусі, на жаль, перажывае сур'ёзны ды глыбокі крызіс. Першымі ахвярамі гэтай сітуацыі з'яўляюцца дзеці, якія рызыкуюць захаваць яе вынікі на працягу ўсяго свайго жыцця. Жадаў бы паўтарыць, каб падтрымаць і натхніць вас, тое, што ўжо сказаў шматлікім сем'ям, якія сабраліся ў Маніле 25 студзеня на IV Сусветнае спатканне сем'яў. Неабходна з упэўненасцю і паслядоўнасцю засведчыць праўду аб сям'і, заснаванай на шлюбным саюзе. Яна ёсць вялікім дабром, неабходным для жыцця, для развіцця і будучыні чалавецтва. Перадайце сем'ям Беларусі мой заклік, з якім я ўжо звярнуўся да ўсяго свету: імкніцеся, каб Евангелле сталася фундаментальным правілам сям'і, і каб кожная сям'я сталася старонкай Евангелля, што пішацца ў нашыя часы.

4. Ваша краіна налічвае каля дзесяці мільёнаў жыхароў, большая частка якіх пражывае ў гарадах. У Беларусі, нягледзячы на тое, што яна пацярпела меней за іншыя народы ў постсавецкі перыяд, працэсы ўваходу ў шырокі кантэкст існавання Еўрапейскага кантыненту адбываюцца запаволена. Вынікі такога адставання абцяжарваюць рэарганізацыю эканомікі і, перадусім у сельскай мясцовасці, вядуць да росту галечы. Канцэнтрацыя насельніцтва ў гарадскіх цэнтрах патрабуе значных высілкаў у ажыццяўленні прысутнасці ў іх Касцёла. Асабліва гэта тычыцца сталіцы Рэспублікі – Мінска, дзе пражывае больш за 20% насельніцтва.

Сярод прыярытэтных напрамкаў дзейнасці вы надаяце ўвагу моладзі, усё большая колькасць якой накіроўваецца ў гарады ў пошуках магчымасці знайсці сабе занятак. Беспрэцэндэнтны дэмаграфічны крызіс, які ахапіў вашу Краіну, з'яўляецца, сярод іншага, сур'ёзным выклікам у тым, што тычыцца аб'яўлення "*Евангелля жыцця*". Таксама і з'явы адштурхоўвання на ўскраіну грамадскага жыцця, такія як алкагалізм, які ў апошні час набыў яшчэ больш цяжкія формы, чакаюць тэрміновых і эфектыўных рашэнняў. Ва ўсіх гэтых праблемах Каталіцкі Касцёл, нягледзячы на тое, што з'яўляецца меншасцю ў вашай Краіне, прыкладае высілкі, каб знайсці выхад з падобнай сітуацыі даступнымі сродкамі і структурамі. Заахвочваю вас, дарагія Сабраты, і надалей крочыць гэтым шляхам ды хацеў бы выкарыстаць гэтую нагоду, каб падзякаваць каталіцкім арганізацыям іншых краінаў, асабліва італьянскім і нямецкім, за тое, што яны прапануюць вам сваю падтрымку і супрацоўніцтва.

5. "*Жніво багатае, але работнікаў мала*" (Мц 9, 37). У сувязі з велізарным аб'ёмам працы, якую трэба выканаць, у думкі адразу прыходзяць гэтыя словы Езуса. Што ж рабіць? Адказ мы знаходзім у Евангеллі: "*Дык прасіце,* – кажа Хрыстус, – *гаспадара жніва, каб паслаў работнікаў на жніво сваё*" (Мц 9, 38). Перадусім – малітва. Неабходна ўзмацніць упрошванне Божай дапамогі ды навучыць вернікаў зрабіць малітву асноўным момантам сярод штодзённых абавязкаў. Для

гэтага будзе карыснай справа, якую вы пачалі па перакладзе на беларускую мову Святых тэкстаў, асабліва тэкстаў Рымскага імшала.

Апрача малітвы не магу не прыпомніць вашы высілкі ў галіне выхавання кандыдатаў да святарства і да пасвячанага жыцця, асабліва ў вышэйшых семінарыях Гродна і Пінска. Жадаў бы падкрэсліць таксама неабходнасць увагі да святароў, якія займаюцца душпастырскай апекай. Супрацоўніцтва дыяцэзіяльных святароў і законнікаў, што паходзяць з суседняй Польшчы сёння з'яўляецца неабходнасцю, якая, безумоўна, дапаможа ўзмацненню каталіцкай супольнасці вашай Краіны.

І ўрэшце, хачу звярнуцца да экуменічнага дыялогу з Праваслаўнай Царквой. На вашай зямлі Каталіцкі Касцёл і Праваслаўная Царква заўсёды жылі разам, таму існуе нямала змешаных у канфесійным сэнсе сем'яў, якія маюць патрэбу ў апецы, таксама, і з боку Каталіцкага Касцёла. Няхай Пан і надалей працягвае кіраваць вашымі крокамі ў пошуку ўзаемнай павагі і супрацоўніцтва.

У гэтым годзе спаўняецца 380 гадоў з моманту мучаніцкай смерці святога Язафата, Полацкага арцыбіскупа, кроў якога асвяціла беларускую зямлю. Памяць аб ягонай пакутніцкай смерці можа быць крыніцай трывалага ўпрошвання аб еднасці хрысціянаў ды натхняе хрысціянскія грамады, якія жывуць у Беларусі, крочыць па шляху прымірэння.

6. Даручаю ўсіх апецы Найсвяцейшай Панны Марыі, якая ўшаноўваецца на вашай зямлі пад імем Маці Божай Жыровіцкай. Прашу Яе быць заступніцай для вас, вялебныя і любыя Сабраты, і вашых бліжэйшых памочнікаў – святароў, законнікаў і законніц, семінарыстаў і свецкіх асобаў, якія актыўна займаюцца апостальскай дзейнасцю, і ўсёй каталіцкай грамады, што жыве ў Беларусі. Няхай на ўсіх і на кожнага прасцягне Яна, разам са святымі Заступнікамі вашай зямлі, сваю Матчыну апеку. Са свайго боку, запэўніваю вас у маім штодзённым успаміне ў малітве і ад усяго сэрца бласлаўляю вас.

Раздзел V

Украіна

Гамілія падчас боскай літургіі ў Львове, 27 VI 2001

"Ніхто не мае большай любові за тую, калі хто жыццё сваё аддае за сяброў сваіх" (Ян 15, 13).

1. Гэтыя ўзвышаныя словы Хрыста гучаць асабліва вымоўна сёння, на нашым літургічным зграмаджэнні, на якім мы беатыфікуем групу сыноў і дачок слаўнай львоўскай Царквы ўкраінскага абраду. Большасць з іх была забітая з нянавісці да хрысціянскай веры. Некаторыя прынялі пакутніцкую смерць у блізкія нам часы, таксама сярод удзельнікаў сённяшняй літургіі нямала тых, хто ведаў іх асабіста. Ваша галіцкая зямля, на якой стагоддзямі развівалася Украінская Грэка-Каталіцкая Царква, пакрылася – як казаў незабыўны мітрапаліт Іосіф Сліпый – "гарамі трупаў і рэкамі крыві".

Вытокі вашай жывой і плённай супольнасці звязаныя з прапаведніцтвам святых братоў Кірыла і Мятода, з постацямі св. Уладзіміра і св. Вольгі. Прыклад мучанікаў розных гістарычных перыядаў, і асабліва мінулага стагоддзя, сведчыць пра тое, што мучаніцтва – найвышэйшая мера служэння Богу і Царкве.

У сённяшняй літургіі мы прагнем выказаць ім пашану і падзякаваць Богу за іх вернасць.

2. Жадаю таксама, каб праз гэты выяўны абрад беатыфікацыі ўся Царква выказала падзяку Народу Божаму ва Украіне за Міколу Чарнецкага і яго 24 паплечнікаў-мучанікаў, а таксама за мучанікаў Тэадора Ромжу і Амяльяна Коўча, а таксама за слугу Божую Язафату Міхаліну Гардашэўскую. Гэтак сама, як пшанічнае зерне, калі, упаўшы ў зямлю, памрэ, то дзеля таго, каб даць жыццё коласу (пар. Ян 12, 24), так і яны прынеслі ў ахвяру сваё жыццё, каб Божая ніва шчодра ўрадзіла новым жнівом.

Згадваючы іх, я вітаю ўдзельнікаў гэтай канцэлебраванай Літургіі, пачынаючы з кардыналаў Любаміра Гузара і Мар'яна Яворскага разам з біскупамі і святарамі Цэркваў грэка-каталіцкай і лацінскай. Вітаючы цяперашняга вярхоўнага арцыбіскупа Львова для ўкраінцаў, я думаю пра яго папярэднікаў – слугу Божага Андрэя Шаптыцкага, гераічнага кардынала Іосіфа Сліпога і нядаўна спачылага святой памяці кардынала Міраслава Любачыўскага. Згадваючы пастыраў, я звяртаюся з вялікай зычлівасцю да ўсіх сыноў і дачок Украінскай Грэка-Каталіцкай Царквы, а таксама да тых, хто далучаецца да нас з дапамогай радыё і тэлебачання з іншых гарадоў і краін.

Асаблівую падзяку я кірую прэзідэнту Украіны Леаніду Кучме за ўдзел у гэтай урачыстай літургіі.

3. Слугі Божыя, якія сёння будуць упісаныя ў лік благаслаўлёных, прадстаўляюць усе групы царкоўнай супольнасці: ёсць сярод іх біскупы і святары, манахі, манахіні і свецкія вернікі. Яны спазналі шматлікія пакуты з боку прыхільнікаў варожых ідэалогій нацызму і камунізму. Разумеючы мукі, якія вымушаныя былі зносіць гэтыя верныя вучні Хрыста, мой папярэднік Пій XII выказваў глыбокую салідарнасць і спачуванне тым, хто "трывае ў веры і аказвае супраціў непрыяцелям хрысціянства з такой самай нязломнай

мужнасцю, з якой калісьці аказвалі яго іх продкі", і славіў адвагу, з якой заставаліся яны "верна злучаныя з Біскупам Рыма і са сваімі пастырамі"[1].

Умацаваныя ласкай Божай, яны прайшлі шлях перамогі да самага канца. Шлях гэты вядзе праз прабачэнне і прымірэнне, а пасля ахвяры Кальварыі вядзе да прамяністага ззяння Пасхі. Гэтыя нашы браты і сёстры – вядомыя нам прадстаўнікі вялікага мноства ананімных герояў – мужчын і жанчын, мужоў і жонак, святароў і кансэкраваных асоб, маладых і старэйшых – тых, хто цягам усяго XX стагоддзя, "стагоддзя пакутніцтва", прымаў пераслед, гвалт і смерць, каб не адрачыся ад сваёй веры.

Як не згадаць тут празорлівую і паслядоўную душпастырскую працу слугі Божага Андрэя Шаптыцкага, беатыфікацыйны працэс якога ўжо ідзе і якога мы маем надзею ўбачыць аднойчы ў славе святых! Мы павінны згадаць яго гераічную апостальскую дзейнасць, каб зразумець па-чалавечы невытлумачальную плённасць Украінскай Грэка-Каталіцкай Царквы ў змрочныя гады пераследу.

4. У маладосці я быў сведкам гэтага своеасаблівага "апакаліпсісу". "Маё святарства менавіта на тым першым этапе ўпісвалася ў якуюсь агромністую ахвяру людзей майго пакалення, мужчынаў і жанчын"[2]. Памяць пра іх не можа знікнуць, бо яна – благаслаўленне. Ім належыць наша захапленне і падзяка. Быццам ікона евангельскіх благаслаўленняў, перажываных да самага кровапраліцця, яны – знак надзеі для нашай эпохі і для будучых часоў. Яны даказалі, што любоў мацнейшая за смерць.

У іх змаганнях з таямніцай зла заззяла – нягледзячы на чалавечую слабасць – моц веры і ласкі Хрыста (пар. 2 Кар, 9–10). Іх нязломнае сведчанне выявілася сеяннем новых хрысціян[3].

---

1 Пій XII, Энц. "Orientales Ecclesias", (15 снежня 1952 г.): *AAS* 45 [1953], 8.

2 Ян Павел II, *Дар і Таямніца*. Беларускі пераклад цыт. паводле: http://pro-christo.catholic.by/text/dar.htm (доступ 25.10.2020).

3 Пар. Тэртуліян, *Апалагетык*, 50, 13: *CCL* 1, 171.

Разам з імі – дзеля Хрыста – пераследавалі і забівалі таксама хрысціян іншых канфесій. Іх супольнае пакутніцтва – гэта ўзвышаны заклік да прымірэння і адзінства. У гэтым заключаецца экуменізм мучанікаў і сведкаў веры, што ўказвае шлях адзінства хрысціянам XXI ст. Хай гэта ахвяра будзе канкрэтным урокам жыцця для ўсіх. Гэта дакладна няпроста. Цягам апошніх стагоддзяў назбіралася занадта шмат стэрэатыпаў у мысленні, занадта шмат узаемных крыўдаў і нецярплівасці. Каб прыбраць перашкоды з гэтай дарогі, ёсць толькі адзін спосаб – забыць пра мінулае, папрасіць адно ў аднаго прабачэння за нанесеныя і спазнаныя крыўды, прынесці сваё выбачэнне ў ахвяру і бязмежна давяраць аднаўленчаму дзеянню Духа Святога.

Гэтыя мучанікі вучаць нас вернасці падвойнаму запавету любові: любові да Бога і любові да братоў.

Дарагія святары, дарагія манахі і манахіні, семінарысты, катэхеты і студэнты тэалогіі! Асабліва вам я жадаю ўказаць на поўны святла прыклад гэтых гераічных сведкаў Евангелля. Будзьце, як яны, верныя Хрысту да самой смерці! Калі Бог благаслаўляе вашу зямлю многімі пакліканнямі, калі семінарыі поўныя – што з'яўляецца крыніцай надзеі для вашай Царквы – гэта, безумоўна, адзін з пладоў іх ахвяры. І гэта накладае на вас вялікія абавязкі.

Таму я звяртаюся да адказных за выхаванне: дбайце рупліва пра фармацыю будучых святароў і пакліканых да жыцця кансэкраванага, згодна з усходняй манаскай традыцыяй. З аднаго боку належыць выразна падкрэсліваць вартасць цэлібату, прынятага для Валадарства Божага, а з іншага – тлумачыць значэнне сакрамэнту шлюбу і тых абавязкаў, што вынікаюць з яго. Сабор нагадаў, што хрысціянская сям'я – гэта быццам бы "хатняя Царква", у якой бацькі павінны быць для дзяцей першымі вестунамі веры[4].

[4] Пар. Другі Ватыканскі сабор, Дагм. Канст. пра Касцёл "Lumen gentium", 1.

Я заахвочваю ўсіх сыноў і дачок Царквы, каб яны цвёрда імкнуліся да ўсё больш аўтэнтычнага і глыбейшага спазнання Хрыста. Хай духавенства стараецца заўжды запэўніць свецкім вернікам салідную евангелічную і царкоўную фармацыю. Хай ніколі не будзе ў хрысціянаў нястачы духу ахвярнасці. Хай хрысціянская супольнасць з неаслабнай адвагай бароніць пакрыўджаных і пераследаваных, намагаючыся выразна расчытваць знакі часу дзеля таго, каб прымаць грамадскія і духоўныя выклікі бягучага моманту.

У гэтым кантэксце я хачу сказаць вам, што буду ўважліва сачыць за ходам трэцяй сесіі сіноду вашай Царквы, якая павінна адбыцца ў 2002 годзе і будзе прысвечаная аналізу грамадскіх праблем Украіны з гледзішча Царквы. Царква не можа маўчаць, калі вядзецца пра абарону чалавечай годнасці і супольнае дабро.

"Ніхто не мае большай любові за тую, калі хто жыццё сваё аддае за сяброў сваіх" (Ян 15, 13). Мучанікі, якія сёння будуць беатыфікаваныя, ішлі следам Добрага Пастыра да самага канца. Іх сведчанне хай не будзе для вас толькі нагодай для гонару: хай гэта будзе хутчэй запрашэннем для пераймання. Праз хрышчэнне кожны хрысціянін атрымлівае покліч да святасці. Не ўсе пакліканыя, як гэтыя новыя благаслаўленыя мучанікі, да складання найвышэйшай ахвяры – праліцця ўласнай крыві. Аднак кожнаму даверанае заданне верна і ахвярна ісці за Хрыстом, як рабіла гэта бл. Язафата Міхаліна Гардашэўская, сузаснавальніца Кангрэгацыі сёстраў-служэбніц Беззаганнае Дзевы Марыі. Незвычайным чынам яна магла перажываць сваю штодзённую вернасць Евангеллю, служачы дзецям, хворым, бедным, непісьменным і людзям, адрынутым на сацыяльную ўзбочыну, у сітуацыях часта цяжкіх і вельмі для яе пакутлівых.

Хай святасць будзе мэтай нашых памкненняў, дарагія браты і сёстры з Украінскай Грэка-Каталіцкай Царквы. На гэтым шляху

святасці і аднаўлення нас суправаджае Дзева Марыя, “якая ўсіх ачольвае ў доўгім шэсці сведкаў веры ў адзінага Госпада”[5].

Заступаюцца за вас святыя і благаслаўлёныя, якія на ўкраінскай зямлі здабылі вянец справядлівасці, і благаслаўлёныя, якім сёння мы аддаем асаблівую пашану. Іх прыклад і апека хай вам дапамагаюць ісці за Хрыстом і верна служыць Яго містычнаму Целу – Царкве. Праз іх заступніцтва хай Бог вылекуе вашы раны бальзамам міласэрнасці і суцяшэння, каб вы маглі з даверам глядзець на тое, што чакае вас, з упэўненасцю ў сэрцах, што вы – дзеці Айца, які чула любіць вас. […]

5 Ян Павел II, Энц. “Redemptoris Mater” (25 сакавіка, 1987), 30.

Развітальная прамова ў аэрапорце, 27 VI 2001

Ад усяго сэрца дзякую спадару Леаніду Данілавічу Кучме за тое, што ён смела запрасіў мяне ва Украіну. Я дзякую таксама ўсім тым, хто спрычыніўся да маёй пастырскай сустрэчы з вернікамі Каталіцкага Касцёла Украіны і з народам гэтай высакароднай дзяржавы.

Спадар Прэзідэнт Рэспублікі Украіны, Кардыналы, шаноўныя Браты ў біскупстве, шаноўнае спадарства, дарагія ўкраінцы!

1. Надышоў момант развітацца. З узрушэннем я вітаю вас, прысутных тут, а праз вас і народ Украіны, які цягам гэтых дзён я мог спазнаць лепш. Асабліва я думаю пра жыхароў Кіева і Львова, якія прымалі мяне, а таксама пра тых, хто прыехаў з іншых гарадоў і краін, каб сустрэцца са мной.

Па прыездзе я адчуў, як мяне быццам бы агарнула сардэчнасць Кіева, горада з залатымі купаламі, што патанае ў садах. Потым я спазнаў традыцыйную гасціннасць Львова, горада цудоўных помнікаў, такога багатага памяццю хрысціянства.

Цяпер я з вялікім жалем пакідаю гэтую зямлю на ростанях народаў і культур, з якой больш за тысячу гадоў таму Евангелле пачало распаўсюджвацца, каб умацавацца ў гістарычнай і культурнай глебе народаў Усходняй Еўропы. Усім і кожнаму з вас я прагну яшчэ раз сказаць: дзякуй!

2. Дзякую табе, Украіна, якая бараніла Еўропу ў нязломнай і гераічнай барацьбе супраць захопнікаў.

Дзякую вам, прадстаўнікі цывільнай і вайсковай улады, за тое, што вы робіце ў рамках вашых кампетэнцый, служачы сапраўднаму прагрэсу ўкраінскага народа; дзякую таксама за высакародную самаахвярнасць, з якой вы клапаціліся пра паспяховы ход майго апостальскага падарожжа.

Дзякую вам, дарагія браты і сёстры, вы – частка гэтай хрысціянскай супольнасці "вернай аж да смерці" (пар. Ап 2, 10). Здаўна я жадаў выказаць вам захапленне і прызнанне гераічнага сведчання, якое вы знеслі падчас доўгай зімы пераследу ў мінулым стагоддзі.

Дзякую за малітвы і за доўгую духоўную падрыхтоўку, якімі вы папераджалі сустрэчу з Наступнікам Пятра, каб ён узмацніў вас у веры і дапамог жыць у братэрскай любові, якая "ўсё зносіць, усяму верыць, на ўсё спадзяецца, усё церпіць" (1 Кар 13, 7).

Пакідаючы ўкраінскую зямлю, я жадаю перадаць поўнае павагі сардэчнае вітанне братам і сёстрам з шаноўнай праваслаўнай Царквы і іх пастырам.

Усіх я абдымаю малітваю і да ўсіх кірую пажаданне, заключанае ў словах, якімі апостал Павел благаславіў хрысціян у Тэсалоніках: "Сам Пан спакою няхай ва ўсім і ўсяляк адорвае вас спакоем" (2 Тэс 3, 16).

3. Няхай Пан адорыць цябе спакоем, украінскі народзе, калі, урэшце аднавіўшы свабоду, ты дружна і ўпарта стараешся наноў адкрываць свае найглыбейшыя карані і становішся на цяжкі шлях рэформаў, каб даць усім магчымасць жыць і выражаць сваю веру, культуру і перакананні ва ўмовах свабоды і справядлівасці.

Хоць усё яшчэ баляць шнары ад страшных ран, нанесеных доўгімі гадамі пераследу, дыктатуры і таталітарызму, калі правы народа парушаліся і душыліся, глядзі ў будучыню з верай. Надышоў спрыяльны час! Час надзеі і адвагі!

Я жадаю вам, каб Украіна магла стаць паўнапраўнай часткай Еўропы, якая будзе ахопліваць увесь кантынент ад Атлантыкі да Урала. Як я сказаў напрыканцы 1989 года, які меў такое істотнае значэнне ў найноўшай гісторыі кантыненту, "не можа быць гаворкі пра мірную і цывілізаваную Еўропу без узаемнага пранікнення і без дзялення рознымі, але складовымі каштоўнасцямі", тыповымі для народаў Усходу і Захаду[1].

4. У гэты момант узнёслага эпахальнага пералому Касцёл, разумеючы сваю місію, не спыняе дзейнасці па заахвочванні сваіх вернікаў актыўна дапамагаць дзяржаве ва ўмацаванні супольнага дабра. Бо існуе пэўная пастава грамадскай міласэрнасці, якая праяўляецца ў службе "культуры, палітыцы, эканоміцы і сям'і, каб паўсюль захоўваліся асноўныя прынцыпы, ад якіх залежыць лёс чалавека і будучыня цывілізацыі"[2].

Зрэшты, хрысціяне ведаюць, што яны – паўнапраўная і інтэгральная частка ўкраінскага народа. Згодна з тысячагадовай гісторыяй, запачаткаванай хрышчэннем Уладзіміра і Кіеўскай Русі ў 988 г. у плыні Дняпра; але сёння асабліва, згодна з хрышчэннем крывёю, прынятым імі падчас жорсткіх пераследаванняў у XX ст.: у тыя страшныя гады вельмі многа было сведкаў веры, не толькі каталікаў, але таксама і праваслаўных, і пратэстантаў, якія з любові да Хрыста зносілі розныя мучэнні, у многіх выпадках прыносячы ў ахвяру свае жыцці.

5. Адзінства і згода! Вось таямніца міру і ўмова сапраўднага, стабільнага сацыяльнага развіцця. Менавіта дзякуючы такой гармоніі памкненняў і дзеянняў Украіна, айчына веры і дыялогу, дачакалася прызнання сваёй годнасці ў супольнасці народаў.

---

1 Пар. Ян Павел II, Прамова да Рымскай Курыі, 22 снежня 1989 года, 3: "L'Osservatore Romano" выд. польскае, n. 12 bis/1989, с. 4.

2 Ян Павел II, Апост. ліст. "Novo millennio ineunte" (6 студзеня 2001), 51.

Мне прыходзіць у галаву ўрачыстая перасцярога вялікага паэта Тараса Шаўчэнкі: “У сваёй хаце свая праўда, і сіла, і воля!”. Украінцы, менавіта ў жыватворнай глебе вашых традыцый, хаваецца карэнне вашай будучыні! Супольна вы можаце будаваць яе; разам вы можаце прымаць выклікі цяперашняга моманту, ажыўленыя супольнымі ідэаламі, якія з’яўляюцца незнішчальнай спадчынай вашай старажытнай і найноўшай гісторыі. Місія супольная, і супольнай хай будзе таксама дзейнасць усяго ўкраінскага народа!

Я яшчэ раз перадаю табе, зямля ўкраінская, пажаданне поспеху і міру. Ты пакідаеш у маім сэрцы нестаптаныя сляды! Да пабачэння, прыязны народзе, я развітваюся з табою абдоймамі дабразычлівасці і любові! Дзякую за сардэчны прыём і гасцінасць, якіх я ніколі не забуду!

Бывай, Украіна! Словамі твайго найвялікшага паэта я прашу: “О Божа моцны і праўдзівы”, благаславі дзяцей зямлі Тваёй, “зямлі… стократ палітай кроўю, калісь праслаўленай зямлі!”. Дарагія браты і сёстры, разам з вашым паэтам і вамі я таксама заклікаю: хай Бог заўжды аберагае цябе, “о святая, святая Айчына мая!”.

Я прашу Бога Усемагутнага, каб ён благаславіў цябе, украінскі народзе, і каб вылекаваў усе твае раны. Хай яго вялікая любоў напоўніць тваё сэрца і хай павядзе цябе ў трэцяе тысячагоддзе хрысціянства, у новую, поўную надзеі будучыню. У імя Айца і Сына, і Духа Святога!

Jonas Paulius II

Vidurio Rytų Europai

LIETUVA

Turinys

Leidėjų žodis 77
Andrzej Brzeziecki, Rytų ir Vidurio Europos popiežius 79

I Nuo Liublino unijos iki Europos Sąjungos
Šv. Mišių homilija aukota ant Lecho kalvos, 3 VI 1979 87
Enciklika Slavorum Apostoli, 2 VI 1985 91

II Lenkija
Ganytojo žodis 50-ųjų Varšuvos sukilimo metinių proga, 1 VIII 1994 97
Šv. Mišių homilija per palaimintosios Karalienės Jadvygos kanonizaciją, 8 VI 1997 101

III Lietuva
Kalba inteligentijai Vilniaus universiteto Šv. Jono bažnyčioje, 5 IX 1993 107
Kalba diplomatiniam korpusui apaštalinėje nunciatūroje, 5 IX 1993 113

IV Baltarusija
Popiežiaus audiencija piligrimams iš Baltarusijos, 17 X 1998 119
Susitikimas su Baltarusijos vyskupų delegacija, 10 II 2003 123

V Ukraina
Šv. Mišių homilija Lvove, 27 VI 2001 127
Atsisveikinimo kalba oro uoste, 27 VI 2001 133

Lenkija, 1987

Leidėjų žodis

Šventasis Jonas Paulius II buvo vienintelis istorijoje popiežius, kilęs iš Vidurio Europos. Jo pontifikatas buvo bene ilgiausiais ir vienas reikšmingiausių šiuolaikinės Bažnyčios istorijoje. Popiežiaus evangelinė misija apėmė visą pasaulį, tačiau dėl akivaizdžių priežasčių itin didelę įtaką turėjo Šventajam Tėvui ypač artimų Vidurio ir Rytų Europos tautų likimams.

Minint Popiežiaus gimimo šimtąsias metines, Jono Pauliaus II minties centras kartu su viešosios diplomatijos įstaigomis: Lenkijos institutais Kijeve, Minske ir Vilniuje, nusprendė pagerbti šią sukaktį išleisdami knygą, primenančią lenkų popiežiaus nuopelnus ir jo pontifikavimo vaidmenį Vidurio ir Rytų Europos šalių išsilaisvinime iš sovietų imperijos ir grįžime į pilietinės laisvės ir krikščioniškomis bei humanistinėmis vertybėmis pagrįstos civilizacijos erdvę.

Pagrindinis leidėjų siekis – šalyse, kurios ištisus amžius sudarė daugiatautę ir daugiareliginę Abiejų Tautų Respubliką, parodyti jaunajai kartai Šv. Jono Pauliaus II ganytojiškos misijos ir mokymo reikšmę, žadinant pilietišką savimonę, padėjusią šioje Europos dalyje atgimti laisvoms visuomenėms ir nepriklausomoms šalims. Savo pontifikato metu Jonas Paulius II net aštuonis kartus lankėsi Lenkijoje, Lietuvoje ir Ukrainoje. Ir nors jam nepavyko su piligrimine kelione apsilankyti Baltarusijoje, popiežius rūpinosi baltarusių bažnyčia ir ne kartą skyrė jos tikintiesiems ir ganytojams svarbius pranešimus.

Į skaitytojų rankas atiduodamoje knygoje baltarusių, lietuvių, lenkų ir ukrainiečių kalba surinkti Šv. Jono Pauliaus II žodžiai Vidurio ir Rytų

Europos tikintiesiems, išsakyti per liturgijas ir susitikimus su tikinčiaisiais, taip pat iš enciklikų ir ganytojiškų laiškų. Tikimės, kad šie rinktiniai tekstai, iliustruoti Šventojo Tėvo susitikimų su tikinčiaisiais nuotraukomis, padės baltarusiams, lietuviams, lenkams ir ukrainiečiams artimiau pažinti didį bažnyčios ganytoją šių šalių ir jų gyventojų likimų kontekste.

Andrzej Brzeziecki

Rytų ir Vidurio Europos popiežius

Buvo 1968 metai, juoda komunizmo naktis, Krokuvos vyskupas Karolis Voityla lankė mažą parapiją Zembžycuose – tuomet tikintiesiems kalbėjo, kad jų tikėjimas turįs būti tarsi „dviejų didžiavyrių – Kirilo ir Metodijaus, šventųjų slavų apaštalų – tikėjimas“[1]. Tai tik vienas iš daugelio pavyzdžių, kai Karolis Voityla susisiejo su religine Rytų Europos tradicija. Iki konklavos, iškėlusios Krokuvos vyskupą į popiežiaus sostą, tuomet buvo likę dar dešimt metų, tačiau verta prisiminti, kad Jono Pauliaus II kreipimasis į Vidurio ir Rytų Europos šalis gimė ne 1978 m., o kūrėsi kartu su paties Karolio Voitylos intelektualiniu formavimusi.

Tame nėra nieko keisto, pagaliau juk jis pats yra kilęs iš šio regiono ir pilnomis rieškučiomis sėmęs jo tradicijas. Tai buvo I Abiejų Tautų Respublikos (ATR) tradicija jos geriausiąja samprata. Šiandien ji dažnai būna aprašoma ir vertinama kaip lenkų dominavimo apraiška – tame esama daug tiesos, vis dėlto nereikia pamiršti, kad I Respublika buvo įdomus tų laikų civilizacijos eksperimentas. Jis nebuvo tobulas, per mažai atsižvelgė į kitų valstybės tautų subjektiškumą, tačiau vis dėlto tai buvo bandymas sujungti skirtingas tradicijas, tikėjimus ir kalbas. Tai, kad XX amžiaus Krokuvos vyskupas paminėjo IX amžiuje apaštalavusius Rytų krikščionybės šventuosius, yra kaip tik toks atvirumo kitoms tikėjimo formoms pavyzdys. Be to, Karolį Voitylą veikė daug rusų mąstytojų – jis išmanė Vladimiro Solovjovo raštus ir Fiodoro Dostojevskio kūrybą.

---

1 Citata iš: G. Przebinda, *Większa Europa. Papież wobec Rosji i Ukrainy*, Kraków 2001, s. 34.

Karolis Voityla – iš pradžių vienas svarbiausių Lenkijos vyskupų, vėliau popiežius – nesiliovė remtis ATR tradicijomis. Prie to dar pridėjo polemiką su komunizmu, kaip ateistine sistema, neturinčia jokių teigiamų vertybių. Bet tai taip pat neturėtų stebinti – juk tokią polemiką tęsė visi XX a. popiežiai. Tačiau anksčiau Bažnyčia komunizmą suvokė pirmiausia kaip grėsmę sau ir savo padėčiai, o popiežius lenkas šią totalitarinę sistemą (ir visus kitus totalitarizmus) laikė grėsme žmogaus asmenybės orumui. Toks stiprus žmogaus teisių akcentavimas buvo naujiena. Jau II Vatikano susirinkimas, kuriame Karolis Voityla buvo svarbus dalyvis, buvo Bažnyčios žingsnis ta kryptimi. Bet būtent Jonas Pauliaus II, stebėjęs žmogaus teisių raidą XX a. 7 dešimtmetyje, nusprendė Bažnyčią taip atkakliai kelsiant šį klausimą.

Taigi, kai 1979 m. spalį Jonas Paulius II sakė kalbą Jungtinių Tautų forume, jis aiškiai pabrėžė Rytų bloko valstybių padėtį. Kalbėjo apie žmogaus teises, apie žmogaus orumą, akcentavo „jo teisę į minties, sąžinės ir tikėjimo laisvę, taip pat teisę asmeniškai ir bendrai, privačiai ir viešai reikšti savo religinius įsitikinimus”[2].

Kitas svarbus šio pontifikato elementas buvo ekumenizmas. Popiežius kreipėsi ne tik į Rytų Europos tikinčiuosius katalikus ar unitus, bet ir į stačiatikius. Dialogas su stačiatikybe ir grįžimas – kokia nors forma – prie vieningos krikščionybės buvo jo didžioji svajonė, ne kartą minėta, kad ir ekumeninėje enciklikoje „Ut unum sint”, kurioje yra išskirtas skyrius apie stačiatikybę. Taip pat jis iki savo gyvenimo pabaigos siekė kelionės į Rusiją.

Tad ATR, polemika su komunizmu, žmogaus teisės bei ekumenizmas ir buvo tos keturios kolonos, kuriomis Jonas Paulius II rėmė savo žinią Rytų Europos visuomenėms, o ypač lietuviams, baltarusiams ir ukrainiečiams. Kaip tai atrodė praktiškai? Iki tol savo Rytų politikoje Vatikanas partneriais pirmiausia laikė komunistinių šalių vyriausybes ir retkarčiais tardavosi su jomis už tikinčiųjų ar net vietinių episkopatų

[2] Citata iš: J. Moskwa, *Prorok i polityk*, Warszawa 2003, s. 35.

nugarų. Jono Pauliaus II dialogas su valdžia priklausė nuo tikinčiųjų padėties, o vietinė bažnyčia tapo labiau vertinama.

Daugeliui skaitytojų šiandien tai gali būti netikėta, tačiau Jonas Paulius II savo pontifikato inauguracijos metu meldėsi lietuviškai, baltarusiškai, ukrainietiškai ir lenkiškai. Pirmoji jo piligriminė kelionė į Lenkiją 1979 m. – o Lenkija tuomet buvo vienintelė ir toliausiai į Rytus nutolusi socialistinio bloko valstybė, kurią popiežius galėjo aplankyti – buvo kupina kreipimųsi ir aliuzijų, pagal tuometines realijas perskaitomų, kurių tikslas buvo pralaužti Europos dalijimą į Vakarus ir Rytus. 1979 m. birželio 9 d. Krokuvoje popiežius kalbėjo „Su ypatingu džiaugsmu sveikinu čia grupes mūsų brolių iš už Karpatų. [...] O kaip norėčiau, kad galėtų čia, šioje popiežiaus slavo piligriminėje kelionėje, dalyvauti ir kiti kalbos ir istorijos broliai”[3].

Būtent šios piligriminės kelionės Gniezne metu popiežius kalbėjo apie du Europos plaučius - rytinį ir vakarinį, bei pabrėžė žemyno vienybę. Jis sakė: „Mes, lenkai, tūkstantį metų buvę Vakarų tradicijos dalimi, kaip ir mūsų broliai lietuviai, per tą tūkstantmetį visuomet gerbėme savo krikščioniškųjų Rytų tradiciją. Mūsų žemės buvo svetingos toms tradicijoms, šaknimis siekiančioms Naująją Romą – Konstantinopolį”.

Čia popiežius gal šiek tiek idealizavo ATR visuomeninius ir religinius santykius, bet toks tuomet buvo supratimas apie šią valstybę.

Vertėtų prisiminti, kad tuomet, 1979 m., popiežius negalėjo nuvykti net į rytines Lenkijos vaivadijas. Tačiau vėlesniais metais Jonas Paulius II stengėsi „leistis” vis toliau į Rytus. 1987 metais jis pasiekė Liubliną, vėliau buvo Dukla, Krosna, Siedlcai, Drohičinas, Zamoščius, Liubačuvas, Lomža. „Aplankius visas šias vietas – pažymėtas rimtų problemų, atsiradusių dėl per ištisus amžius aplinkiniuose kraštuose susidurdavusių stačiatikybės ir katalikybės, lenkiškumo ir ukrainietiškumo, baltarusiškumo ir lietuvybės – Romos vyskupui radosi galimybė leistis į ekumeninius ir istoriografinius svarstymus”[4] – viename iš savo darbų rašė

[3] http://nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/547 (nuoroda 2020.07.02).
[4] G. Przebinda, *Większa Europa. Papież wobec Rosji i Ukrainy*, *op. cit.*, 2001, s. 8.

prof. Gžegožas Pšebinda, XX a. Vatikano santykių su Rytų Europa paslapčių žinovas.

Tarybų Sąjungos gyvavimo metais popiežiui nebuvo įmanoma atvykti į šią valstybę ar jos respublikas. Bet tai nereiškia, kad popiežiaus enciklika buvo bevaisė. Lietuvos vyskupai dar 1983 m. Joną Paulių II pakvietė aplankyti Lietuvą. Tai buvo sunkus metas tenykščiams tikintiesiems – sunerimusi dėl įvykių Lenkijoje, kai praėjus metams po popiežiaus piligriminės kelionės kilo Solidarumo revoliucija – Lietuvoje Maskva vykdė vieną prieš bažnyčią nukreiptą akciją po kitos. Vis dėlto Vatikanas neatsisakė pastangų ir nusprendė išsiųsti į Vilnių pasirengimams valstybės sekretorių kardinolą Agostiną Kasarolį, kuris dar ankstesniuose pontifikatuose buvo vadinamas „Vatikano Rytų politikos autoriumi ir kurį tarybiniai partneriai gerbė ir vertino“.

Taigi tai nebūta atsitiktinio pasirinkimo, tačiau Kremlius nesutiko įsileisti Kasarolį į Vilnių, tiesa, kvietė jį į Maskvą. Tuomet Jonas Paulius II nusprendė paviešinti Tarybų Sąjungos valdžios poziciją. Tai Kremliui buvo netikėta – jis tikėjosi šiuos pokalbius neišvysiant dienos šviesos.

Taigi Jonas Paulius II, negalėdamas aplankyti Lietuvos, dažnai priimdavo lietuvių tikinčiuosius ir dvasininkus. Tarp jų buvo ir Alfonsas Svarinskas, ilgametis lagerių kalinys. Po to, kai 1988 m. rugsėjį buvo išleistas į laisvę, jau po dviejų mėnesių atsidūrė Vatikane.

1988 m. vasarą Lenkijos primas Juzefas Glempas atvyko į Baltarusiją. Jau prieš tai jis buvo lankęsis Maskvoje, Rusios krikšto tūkstantmečio minėjime: Jonas Paulius II paskyrė jį šių apeigų kardinolų delegacijos nariu. Šie vizitai ir primo Glempo pastangos davė naudos baltarusių katalikams: 1989 m. Maskva ir Minskas susitarė dėl galimybės Baltarusijos vyskupu nominuoti Tadeušą Kondrusevičių, kuris iš Jono Pauliaus II gavo užduotį – atkurti Baltarusijos Bažnyčios struktūrą. Vyskupas Kondrusevičius, gavęs išsilavinimą Leningrade ir Kaune, turintis darbo lietuvių ir baltarusių parapijose patirties, puikiai tiko šiam vaidmeniui dar ir dėl to, jog kartu demonstravo apdairumą santykiuose su stačiatikybe. 1992 m. jis taip kalbėjo interviu mėnraščiui „Znak“: „Bendraudami su stačiatikiais ar pradedančiaisiais eiti krikščioniškuoju stačiatikių keliu

turime kartu liudyti Kristų kaip Kelią, Tiesą ir Gyvenimą, ir gerąją galią stačiatikių Bažnyčios, kuriai teks didžiausia našta sugrąžinant krikščionybę Rusijos tautoms. Stačiatikių Bažnyčia ir mūsų Bažnyčia yra dvi broliškos Bažnyčios. Stačiatikių Bažnyčią matome kaip turinčią priemonių žmogui išganyti“[5].

Žinoma – reikėtų tai aiškiai parašyti – tikrovė dažnai būdavo kitokia. „Sunku paneigti, kad Jonas Paulius II žlugus Tarybų Sąjungai skatino lenkų kunigus apaštalauti buvusios imperijos kraštuose [...]. Kai kurie iš tų patriotiškai ir misionieriškai nusiteikusių kunigų galėjo persūdyti, demonstruoti pasibjaurėjimą stačiatikiais ir aroganciją jų atžvilgiu“[6] – rašė Jacekas Moskva, Jono Pauliaus II pontifikato žinovas.

Iki Tarybų Sąjungos subyrėjimo negalėdamas vykti į piligrimines keliones jos teritorijoje, Jonas Paulius II „pasikvietė“ Rytus į Romą. Geriausiu to pavyzdžiu tapo įvykis, nutikęs 1979 m. lapkričio 12 d., šventojo kankinio Juozapato, XVII amžiaus Polocko vyskupo, dieną. Kaip tik šią dieną Filadelfijos ukrainiečių vyskupo metropolito konsekravimo proga Siksto koplyčioje garsiai nuskambėjo *Hospody pomiłuj*. Popiežius laikė liturgiją senąja slavų kalba, o pamokslas buvo sakomas ukrainietiškai.

„Pirmą kartą Romos katalikų Bažnyčios istorijoje vyskupo konsekravimo iškilmės vyko pagal Bizantijos-Ukrainos apeigas“[7] – rašė vatikanistas Dominikas Moravskis. Liturgiją koncelebravo graikų katalikų kardinolas Josifas Slipis, be kitų titulų, ir Lvovo metropolitas, 1945 m. areštuotas ir išleistas į laisvę po 18 lageriuose praleistų metų (jo išlaisvinimo siekė ne tik Vatikanas, bet ir JAV prezidentas Džonas F. Kenedis. 1963 m. Slipis išvyko iš Tarybų Sąjungos).

Dar 1991 m. birželį, kai Lenkija jau buvo laisva, bet iki Tarybų Sąjungos subyrėjimo dar buvo likęs pusmetis (tik apie tai juk tuomet nebuvo žinoma), popiežius Lomžoje susitiko su piligrimais iš Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos. Šios piligriminės kelionės metu jis kalbėjo tų šalių kal-

5 J. Szrejder, *Być otwartymi wobec braci w wierze*, „Znak” luty 1993, nr 453, s. 68.
6 J. Moskwa, *Prorok i polityk*, Warszawa 2003, s. 187–188.
7 D. Morawski, *Pomost na Wschód. Obserwacje i refleksje watykanisty*, Londyn–Lublin 1991, s. 150.

bomis ir taip sakė: „Kad jau Dievas leido man aplankyti Lvovą, tai bus daugiau ukrainietiškai”[8] bei „tikiu, kad susitikimas su lietuviais Lomžoje artina dieną, kai popiežiaus piligriminiame kelyje atsiras ir Lietuva”[9].

Šią šalį Jonas Paulius II aplankė jau 1993 m., kelionės į Ukrainą teko laukti net iki 2001 m., o į Baltarusiją taip ir nenuvyko – tačiau beveik visuomet lankydamasis Lenkijoje stengėsi susitikti su tikinčiaisiais iš šių šalių. Geriausias pavyzdys yra ekumeninės mišios, kurias jis aukojo 1999 m. sename rusėnų mieste Drohičine, šiandien esančiame Lenkijoje.

2001 m., kaip jau minėjome, popiežius atvyko į Ukrainą – aplankė ne tik Lvovą, bet ir Kijevą. Šis vizitas buvo skirtas ne tik pabrėžti buvusią abiejų tautų bendrystę, jo programoje buvo ir nacizmo bei bolševizmo aukų pagerbimas. Jonas Paulius II pagerbė ne tik nužudytus ukrainiečius, bet ir rusus ar Krymo totorius. Aplankė Bykovnę, kur NKVD nužudė daug tūkstančių žmonių, prisiminė Holodomorą, taip pat aplankė ir Babij Jar, kur vokiečiai nužudė daugiau nei šimtą tūkstančių žydų. Vizito Ukrainoje metu Popiežius prisiminė ir ten gyvenusią žydų tautą.

Jau minėtas palyginimas su dviem Europos plaučiais buvo nuolatinis popiežiaus žinios žemynui elementas – dar 1988 m. lapkritį, prieš politinį lūžį Vidurio ir Rytų Europoje, Europos Parlamente Strasbūre jis kalbėjo dvylikos tuometinės besivienijančios Europos valstybių atstovams: „Prie šiandien čia atstovaujamų tautų ateityje tikriausiai galės prisijungti ir kitos. Mano – kaip vyriausiojo visuotinės Bažnyčios ganytojo, kilusio iš Rytų Europos ir žinančio slavų tautų, to antrojo mūsų bendros europietiškos tėvynės „plaučio“, aspiracijas – troškimas yra kad Europa, suvereni ir turinti laisvas institucijas, kada nors išsiplėstų iki tų sienų, kurias jai yra nustačiusi geografija, o dar labiau - istorija“[10].

8 http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/speeches/1991/june/documents/hf_jp-ii_spe_19910602_fedeli-rito-bizantino.html (nuoroda 2020.07.02).

9 https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/18lomza_05061991.html (nuoroda 2020.07.02).

10 http://www.janpawel2.pl/centrumjp2/1984-wspomnienie-wizyty-papiea-jana-pawa-ii-w-parlamencie-europejskim (nuoroda 2020.07.02).

Šią politinę viziją jis taikliausiai ir glausčiausiai apibendrino 2003 metais: „nuo Liublino unijos iki Europos Sąjungos“ ir pridūrė: „Tai didelis apibendrinimas, bet jame slypi labai daug įvairių dalykų”[11].

Praėjus trims savaitėms nuo Karolio Voitylos išrinkimo popiežiumi, jau minėtas kardinolas Josifas Slipis paskelbė pareiškimą, kuriame, be kita ko, sakė: „Popiežius Jonas Paulius II yra slavas. Su visa slavų tautų, taip pat ir ukrainiečių, šeima jį sieja panašus mentalitetas, panašūs jausmai, netgi panaši istorija [...] Popiežius slavas turi geriau pažinti savo kaimynus. [...] Mes, ukrainiečiai, esame tikri, kad šiuo atžvilgiu popiežius rems mūsų kovą”[12].

Kardinolas Slipis neklydo. Prie jo žodžių galima pridurti tik viena. Paprastai Jonas Paulius II vadinamas slavų popiežiumi, tačiau atrodo, kad apibūdinimas „Vidurio ir Rytų Europos popiežius“ labiau atitiktų tikrovę, nes apimtų ir jo pastangas dėl lietuvių ar kitų – neslaviškų – regiono tautų.

Vertė Edita Gudišauskaitė
Konsultacija, kun. Arūnas Kesilis

11 https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/polska_ue_19052003.html (nuoroda 02.07.2020).

12 Citata iš: D. Morawski, *Pomost na Wschód. Obserwacje i refleksje watykanisty*, *op. cit.*, s. 148.

Lenkija, 1987

Skyrius I

Nuo Liublino unijos iki Europos Sąjungos

Šv. Mišių homilija aukota ant Lecho kalvos, 3 VI 1979

4. Ir todėl gerai, kad matau čia, prieš akis, šį užrašą: *Otče*... broliška kalba, šv. Vaitiekaus kalba: *Pamatuj Otče na své české deti (Atmink, Tėve, savo vaikus čekus – vert. past.)*. Kadaise šios artimos slavų kalbos skambėjo dar panašiau. Kalbotyros istorija rodo, kaip jos augo iš bendro slavų kalbų kamieno, iš bendro krikščionybės kamieno, Vaitiekaus kamieno. *Pamatuj Otče na své české deti.* Negali popiežius, savyje nešiojantis Vaitiekaus paveldą, užmiršti šių vaikų! Ir negalime mes visi, brangūs broliai ir seserys, nešiojantys savyje tą patį Vaitiekaus paveldą, pamiršti šių mūsų brolių!

5. Kai šiandien, 1979 Viešpaties metais švęsdami Šventosios Dvasios Atsiuntimo iškilmę, prisimename tuos pagrindus, negalime negirdėti – be mūsų protėvių kalbos – ir kitų slavų bei joms giminiškų kalbų, kuriomis tuomet į mus prabilo plačiai atverta išvakarių istorija. Juo labiau šių kalbų negali negirdėti pirmasis Bažnyčios istorijoje popiežius slavas. Gal tam jį ir pasirinko Kristus, gal tam jį ir vedė Šventoji Dvasia, kad Bažnyčios didžiosios vienybės vardan jis neštų supratimą visų tų žodžių ir kalbų, vis dar skambančių tarsi svetimi ir tolimi ausiai, pripratusiai

prie romanų, germanų, anglosaksų, keltų garsų. Argi besibaigiant antrajam krikščionybės tūkstantmečiui Kristus nenori, argi Šventoji Dvasia nekviečia Motinos Bažnyčios su ypatingu supratimu, su ypatingu jautrumu pasilenkti link tų žmogaus kalbos garsų, susipynusių tarpusavyje bendromis šaknimis, bendra etimologija, kurie – nepaisant akivaizdžių skirtumų (netgi rašmenų) – skamba viena kitai kaip artimai ir savitai?

Argi Kristus nenori, argi Šventoji Dvasia nereikalauja, kad šis popiežius, kuris savo sieloje nešasi itin išraiškingą savo tautos istorijos įrašą nuo pat jos pradžios, o taip pat ir brolišku, kaimyninių žmonių ir tautų istorijas, ypatingu būdu paskelbtų ir patvirtintų jų buvimą mūsų epochos Bažnyčioje? Jų ypatingą indėlį į krikščionybės istoriją. Kad atskleistų tas formas, kurios ypač čia, šioje Europos dalyje, buvo įmūrytos į turtingą Šventosios Dvasios šventovės architektūrą.

Argi Kristus to nenori, ar Šventoji Dvasia taip nepatvarko, kad tas popiežius lenkas, popiežius slavas kaip tik dabar atidengė dvasinę krikščioniškosios Europos vienybę, susidedančią iš dviejų didžių tradicijų: Vakarų ir Rytų? Mes, lenkai, ištisą tūkstantį metų dalyvavę Vakarų tradicijoje, kaip ir mūsų broliai lietuviai, per visą tą tūkstantmetį visuomet gerbėme krikščioniškųjų Rytų tradiciją. Mūsų žemės buvo svetingos šioms tradicijoms, šaknimis siekiančioms Naująją Romą – Konstantinopolį. Tačiau taip pat mes norime karštai prašyti savo brolių Rytų krikščionybės tradicijų tęsėjų prisiminti Apaštalo žodžius: „Vienas tikėjimas, vienas... krikštas. Vienas Dievas ir visų Tėvas, kuris virš visų, per visus ir visuose“ (Ef 4, 5–6). Kad tai atmintų. Ir kad dabar, naujos krikščionių vienybės paieškų laikais, naujo ekumenizmo laikais, kartu su mumis pridėtų ranką prie šio didžio reikalo, įkvėpto Šventosios Dvasios!

Taip. Kristus to nori. Šventoji Dvasia taip sutvarkė, kad tai būtų pasakyta dabar, čia, Gniezne, Piastų žemėje, prie šv. Vaitiekaus ir šv. Stanislovo relikvijų, priešais Mergelės Dievo Motinos, Jasna Guros Mergelės ir Bažnyčios Motinos, atvaizdą. Reikia, kad Lenkijos krikšto proga būtų prisimenama ir slavų kristianizacija: kroatų ir slovėnų, tarp kurių misionieriai dirbo jau apie 650 m. ir su kuriais neseniai šv. Petro Bazilikoje kroatų kalba dėkojau Dievui už daugiau nei 1000 metų, už 1100, 1300

metų jų tikėjimo ir ištikimybės Apaštališkajam Sostui. Ir reikia, kad čia būtų prisimintas krikštas bulgarų, kurių kunigaikštis Borisas I apsikrikštijo 864 ar 865 m., moravų ir slovakų – juos misionieriai pasiekė prieš 850 m., o po to tikėjimą ten sustiprino šventieji slavų apaštalai Kirilas ir Metodijus, atvykę į Didžiąją Moravijos imperiją 863 m., čekų, kurių kunigaikštį Borživojų 874 m. pakrikštijo šv. Metodijus. Šv. Metodijaus ir jo mokinių veiklos sferoje buvo ir vislianai bei Serbijoje gyvenę slavai. Taip pat reikia prisiminti Rusios krikštą Kijeve 988 m. Galiausiai reikia prisiminti Polabės slavų evangelizaciją: obodritų, veletų ir sorbų lužitėnų. Europos kristianizaciją, tą oficialiąją, užbaigė Lietuvos krikštas 1386 ir 1387 metais, kuris, palaimintosios mūsų karalienės Jadvygos dėka, sustiprino šimtmečiu ankstesnį kunigaikščio Mindaugo krikštą. Popiežius Jonas Paulius II – slavas, lenkų tautos sūnus – jaučia, kaip giliai į istoriją įaugusios šaknys, iš kurių jis pats kartu su jumis išaugo. Kiek amžių skaičiuoja ši Šventosios Dvasios kalba, kuria šiandien jis pats kalba, ir nuo Vatikano šv. Petro kalvos, ir čia Gniezne, nuo Lecho kalvos, ir nuo Vavelio aukštumų Krokuvoje.

Vertė Edita Gudišauskaitė
Konsultacija, kun. Arūnas Kesilis

Šventasis Jonas Paulius, 1988

Enciklika *Slavorum apostoli*, 2 VI 1985

23. Šventųjų Kirilo ir Metodijaus apaštalinė ir misijinė veikla, išvystyta antroje IX amžiaus pusėje, gali būti vertinama ir kaip pirmoji efektyvi Slavų evangelizacija.

Ji sklido palaipsniui į visą slavų teritoriją, koncentruodamasi anuometinėje Didžiosios Moravijos valstybėje. Pirmiausia ji palietė Metodijaus vyskupijos plotus: Moraviją, Slovakiją ir Panoniją (dabartinės Vengrijos dalį). Plačiau sklindanti misijinė veikla, kurią tęsė Metodijaus paruošti misijoneriai, pasiekė ir kitas vakarinių slavų tautas, ypač Bohemijos gimines. Pirmasis istorijoje žinomas Bohemijos valdovas Borivoj, pradėjęs Pšemislų dinastiją, buvo pakrikštytas slavų apeigomis. Vėliau ši įtaka išsiplėtė į serbų – lužakų gimines ir pietinės Lenkijos žemėse. Tik suirus Didžiajai Moravijai (apie 905-906 metus), šios apeigos čia buvo pakeistos lotynų apeigomis ir Bohemija bažnytiniu požiūriu buvo priskirta Ratisbonos vyskupo ir Zalcburgo valdžiai. Bet reikia pažymėti, kad dar X amžiaus viduryje, šventojo Vaclovo laikais, vienų ir kitų apeigų elementai buvo gyvi ir vienoje ir kitoje liturgijoje ir buvo naudojamos abi – slavų ir lotynų – kalbos. Pagaliau tautų krikštas būtų buvęs neįmanomas nenaudojant tautinės kalbos. Tik šitaip galėjo išsivystyti krikščioniška kalba Bohemijoje ir iš ten tik šitaip galėjo susiformuoti ir įsigalėti bažnytinė kalba Lenkijoje. Knygoje „Metodijaus gyvenimas“ pastaba, pamininti Visliečių karalių, yra seniausias istorinis vienos iš lenkiškų kilčių paminėjimas[1].

[1] Ten pat XI, 2–3, *ed. cit.*, 231 p.

Nėra pakankamai davinių, kad būtų galima iš šito paminėjimo spręsti, ar lenkų žemėse buvo įkurta slavų apeigų Bažnyčia.

24. Lenkijos krikštas 966 metais, kai buvo pakrikštytas pirmasis istorinis valdovas Mieško, vedęs karalaitė Dobruvką iš Bohemijos, įvyko pagrinde tarpininkaujant Bohemijos Bažnyčiai ir krikščionybė atėjo į Lenkiją šituo keliu iš Romos lotyniška forma. Tai aiškus faktas, kad krikščionybės pradžia Lenkijoje kažkiek jungiasi su Brolių iš tolimų Salonikų veikla. Abiejų Šventųjų uolumas atnešė dar daugiau matomų vaisių Balkanų pusiasalio slavams. Tai jų apaštalavimo dėka krikščionybė, jau seniau prigijusi Kroatijoje, dabar buvo galutiniai sustiprinta.

Kirilo ir Metodijaus pradėtos misijos nuostabiai sutvirtėjo ir vystėsi Bulgarijoje, ypač tada, kai jų mokiniai buvo ištremti iš savo pirmųjų veiklos sričių. Čia švento Klemenso iš Okrodos dėka buvo įkurti veiklūs vienuolinio gyvenimo centrai ir kirilinio raidyno vartojimas ypatingai išsivystė. Iš čia krikščionybė apėmė gretimus kraštus, kad per kaimyninę Rumuniją pasiektų Kijevo Rus ir skleistųs per Maskvą į Rytus. Už keleto metų, o tiksliai kalbant, 1988 metais bus švenčiamas tūkstantmetis nuo švento Vladimiro Didžiojo, Kijevo valdovo, krikšto.

25. Todėl teisingai slavų tautos šventuosius Kirilą ir Metodijų greit pripažino savo krikščionybės ir savo kultūros tėvais. Daugumoje čia paminėtų žemių, nežiūrint daugelio misijonierių darbuotės, didelė dauguma slavų dar IX šimtmetyje pagoniškų papročių ir religijų. Tik mūsų Šventiesiems pasidarbavus ar tada, kai jų veikla tam paruošė tinkamą dirvą, krikščionybė galutinai įaugo Slavų istorijon jau visiems amžiams.

Jų darbai sudaro žymų indėlį bendrų krikščioniškų šaknų Europoje formuotei, šaknų kuriuos savo tvirtumu ir gaivalingumu sudaro labai tvirtą pagrindą, kurio negali ignoruoti nė vienas rimtas bandymas reformuoti mūsų kontinento vienybę nauju ar kitokiu, dabartiniu būdu.

Po vienuolikos krikščioniškų amžių Slavų tautose mes aiškiai matome, kad Brolių iš Salonikų palikimas ir lieja šioms tautoms gilesnis ir stipresnis už visus – nesvarbu kokius – padalijimus. Vienos ir kitos krikščionybės tradicijos – Rytinės iš Konstantinopolio ir Vakarinės iš Romos – yra atsiradusios vienintelės ir vienos Bažnyčios gelmėse, netgi jei tai būtų suformuota ant skirtingų kultūrų apmatų ar būtų tų pačių problemų skirtingi sprendimai. Toks įvairumas, kada gerai suprantama jų kilmė ir dar geriau jų vertė bei prasmė, gali tik praturtinti Europos kultūrą ir jos religines tradicijas. Ir be to gali būti pagrindu visokiam dvasiniam atsinaujinimui, kurio mes ir linkime visai Europai.

26. Nuo IX šimtmečio, kai formavosi naujas krikščioniškos Europos veidas, šventieji Kirilas ir Metodijus padarė tai, kas yra aktualu ir mūsų laikas, kai daugelio ir sudėtingų problemų – religinių ir kultūrinių, žemiškų ir tarptautinių – raizginyje ieškoma gyvastingos vienybės skirtingų davinių realiam bendravimui. Galima sakyti, kad šie abu Evangelijos skelbėjai buvo pilni meilės visuotinės Bažnyčios Rytuos ir Vakaruos bendravimui, buvo pilni meilės atskiroms Bažnyčioms, kurios kūrėsi slavų tautose visuotinės Bažnyčios apimtyje. Tai iš jų ateina kvietimas kartu kurti bendravimą, kvietimas liečia krikščionis ir visus mūsų laikų žmonės.

Kirilo ir Metodijaus pavyzdys yra dar vertingesnis misijinio aktyvumo plotuos. Šitoks aktyvumas Bažnyčiai yra pagrindinė pareiga, šiandien netgi deginanti, privaloma jau minėtos „inkultūrizacijos forma“ forma. Abu Broliai savo misiją atliko, ne tik pilnai gerbdami tą kultūrą kuri jau buvo slavų tautose, bet jie ją palaikė, nepavargdami ugdė tokiu būdu kaip ir religiją. Panašiai šiandien senosios Bažnyčios gali ir privalo padėti jaunoms Bažnyčioms ir tautoms subręsti ir žengti pirmyn jų savitume[2].

27. Kirilas ir Metodijus yra panašūs į vienijančias grandis, į dvasinį tiltą tarp Rytų ir Vakarų tradicijų, kuris sujungia vieną ir antrą į vienintelę visuotinės Bažnyčios tradiciją. Mums jie yra gynėjai ir tuo pačiu metu

[2] Plg. Visuotinis II Vatikano Susirinkimas, Dekretas apie Bažnyčios misijinę veiklą *Ad gentes*, n. 38.

Bažnyčių seserų Rytuos ir Vakaruos ekumeninių pastangų globėjai, kad mes galėtume dialogu ir malda vėl sugrįžti į matomą vienybę visiškam ir tobulam bendrume, į „vienybę, kuri – kaip aš pasakiau lankydamasis Bari'je[3] – nebūtų nei susiurbimas, nei sisiliejimas"[4]. Vienybė yra susitikimas tiesoje ir meilėje, kuria mus apdovanoja Šventoji Dvasia. Kirilas ir Metodijus kaip asmenys ir savo darbais yra tokie žmonės, kurie pabudina kiekviename krikščionyje didžiąją vienybės ir vieningumo nostalgiją tarp dviejų Bažnyčių seserų Rytuos ir Vakaruos[5]. Pilnajam katalikiškumui (visuotinumui) kiekviena tauta, kiekviena kultūra turi savo vietą visuotiniam plane. Kiekviena vietinė tradicija, kiekviena dalinė Bažnyčia turi būti atvira ir dėmesinga kitoms Bažnyčioms ir kitoms tradicijoms ir – tuo pačiu laiku – ir visuotinei, ir katalikiškai vienybei. Jei ji lieka užsidariusi savyje, ji rizikuoja pati save nuskriausti.

Panaudodami savo charizmas, Kirilas ir Metodijus įnešė savo dalį, apsprendžiantį indėlį Europos susidarymui ne tik religine prasme, bet ir politinės bei kultūrinės vienybės srityse. Ir dabar nėra kito kelio, kad būtų galima nugalėti esamas įtampas ir panaikinti Europoje ar visame pasaulyje grobimus ir nesutarimus, kurie grąsina sukelti baisius gyvybių ir vertybių sunaikinimus, tokius baisumus, kad galėtų pražūti visų gyvenimai ir didžiausios brangenybės. Būti krikščioniu mūsų laikais reiškia būti vienybės Bažnyčioje ir bendruomenėje kūrėju. Kad toks tikslas būtų galimas pasiekti, reikia turėti atvirą dvasią savo broliams, gyventi abipusio supratimo dvasia, nuosekliai bendradarbiauti garbingai kečiantis kultūrinėmis ir dvasinėmis gėrybėmis.

Iš tikrųjų vienas iš pačių svarbiausių nūdienos žmonijos troškimų – vėl surasti vienybę ir bendradarbiavimą, kad gyvenimas tikrai būtų vertas žmogaus visa planetos apimtimi. Bažnyčia, žinodama esanti išganymo ir žmonių giminės vienybės visuotinis ženklas ir sakramentas, skelbia, kad ji yra pasiruošus atlikti savo pareigą kuriai „dabartinės sąlygos prideda naujų būtinumų: reikia, kad visi žmonės, jau dabar labai artimai surišti socialiniais, technikiniais ir kultūriniais ryšiais, įvykdytų ir savo pilną vienybę Kristuje[6]".

3 *Ibidem*.

4 Jonas Paulius II, Kalba ekumeninio susitikimo proga švento Nikolajaus bazilikoje Bari'je (1984.II.26) n. 2; *Insegnamenti VII*, 1 (1984), 532 p.

5 Ten pat, 531 p.

Vertė Edita Gudišauskaitė
Konsultacija, kun. Arūnas Kesilis

6 Visuotinis II Vatikano Susirinkimas, Dogmatinė konstitucija apie Bažnyčią *Lumen gentium*, n. 1.

Lenkija, 1999

II skyrius

Lenkija

Ganytojo žodis 50-ųjų Varšuvos sukilimo metinių proga, 1 VIII 1994

1. Šiais metais minime 50-ąsias Varšuvos sukilimo metines. Tai buvo didis įvykis tiek dėl savo heroizmo, tiek dėl tragizmo; įvykis, sujungiantis į loginę grandinę kitus mūsų Tėvynės istorijos taškus, bent jau pastarųjų dviejų šimtmečių. Tai buvo laikas, kai Lenkiją dažnai ištikdavo karo suirutės ir istoriniai pralaimėjimai, tačiau kartu ir didvyriškų sukilimų laikas Tautos, niekuomet nesusitaikiusios su savo nepriklausomybės praradimu: nuo Kosciuškos sukilimo, kurio 200-ąsias metines neseniai minėjome, 1830 m. sukilimo, vėliau 1863 m. sukilimo, patriotinės ginkluotos kovos per pirmąjį pasaulinį karą, iki pat 1939 metų.

2. Varšuvos sukilimas tarsi vainikavo per visą Antrąjį pasaulinį karą trukusį pasipriešinimą. Lenkai jame dalyvavo įvairiuose frontuose. Varšuvos sukilimas buvo tarsi kulminacinis aktas tos penkerių metų kovos, to visos Tautos sukilimo, šitokiu būdu visam pasauliui pareiškusios savo protestą dėl atimtos nepriklausomybės ir pateikusios įrodymus, jog yra pasiruošusi dar labiau pasiaukoti, kad ją atgautų ir įtvirtintų. Galima sakyti, kad Varšuvos sukilimas buvo radikaliausias ir kruviniausias iš visų lenkų sukilimų. Jį sekė negirdėto dydžio aukos: ne tik sugriauta Sostinė,

bet ir dešimtys tūkstančių žmonių aukų, ypač jaunosios kartos lenkų. Kai kas klausia savęs, ar tai buvo būtina, ar tai buvo taip labai būtina? Negalima atsakyti į šį klausimą vien politinėmis ar karinėmis kategorijomis. Greičiau dera tylomis nulenkti galvą prieš pasiaukojimo dydį, prieš kainą, kurią ta karta prieš penkiasdešimt metų sumokėjo už Tėvynės nepriklausomybę. Mokėdami šią kainą jie galbūt buvo švaistūnai, bet tas švaistūniškumas kartu buvo ir dosnumas. Jame slypėjo tam tikras atsakymas į Kristaus iškeltą iššūkį, pirmiausia savo paties pavyzdžiu, atiduoti gyvybę už brolius: “Nėra didesnės meilės už tą, kai kas nors savo gyvybę atiduoda už savo draugus“.

3. Iškilmingai minint 50-ąsias Varšuvos sukilimo metines derėtų pabrėžti, kad jis turėjo didžiulės reikšmės ir XX amžiaus antrosios pusės Europai. Kaip kovos, lenkų kovotos dėl savo nepriklausomos valstybės viršūnė, jis tam tikra prasme pradėjo Vidurio ir Rytų Europos nepriklausomų valstybių formavimosi procesą. Šis procesas visiškai baigėsi tik po 1989 metų, žlugus komunistiniam totalitarizmui, jo išdava buvo ne tik šioje Europos dalyje atsiradusi tikrai suvereni Lenkija, bet ir Lietuva, Latvija, Estija, Baltarusija ir Ukraina, o Pietuose – Čekija, Slovakija ir Vengrija. Jei Europai lemta tapti „tėvynių tėvyne“, būtina, kad tautų, šio proceso metu įgavusių balsą, teisė būtų pagarbiai sutikta visos Europos bendrijos. Be lygių teisių visoms Europoje esančioms tautinėms valstybėms garantijos negali būti nė kalbos apie taikų sugyvenimą mūsų žemyne.

4. Šiandien su pagarba prisimenant Varšuvos sukilimo Didvyrius, negalima apeiti dar vieno aspekto. Šiomis dienomis sunku neprisiminti visų kunigų, kurie dalyvavo sukilime kaip kapelionai, bei seserų vienuolių – sanitarių, taip pat šventųjų Mišių, aukotų tarp krintančių bombų ir artilerijos sviedinių. Visas tas kovojančios Varšuvos heroizmas vyko po aiškiai išreikšta krikščionybės vėliava. Vietose, kuriose buvo laidojami žuvę sukilėliai, iki šiol stovi kryžiai ir dega žvakės, kaip tikėjimo šventųjų bendryste ir amžinuoju gyvenimu ženklas. Reikia tikėti, kad 50-ąsias

Varšuvos sukilimo metinės patvirtins šį tikėjimą ir tokiu būdu įžiebs viltį ateinančioms kartoms: ne tik amžinojo gyvenimo viltį, bet ir viltį išsaugoti bei gausinti šį bendrąjį gėrį, kurio vardas yra nepriklausoma Valstybė.

Šiandien širdyje klaupiuosi prie žuvusių Varšuvos sukilėlių kapų ir meldžiu, kad Kristus, žmonių ir tautų istorijos Valdovas, atsidėkotų už jų auką amžinuoju gyvenimu; meldžiu, kad jų auka, kaip tas grūdas, pasėtas į dirvą, duotų gausų derlių šiuolaikinės lenkų kartos gyvenime. Jų didvyriškas poelgis įpareigoja!

Maldoje miniu ir tuos Varšuvos sukilėlius, kurie liko gyvi ir šiandien dalyvauja metinių minėjimo iškilmėse kaip gyvi anų dienų liudininkai.

Galiausiai meldžiuosi už visą Tėvynę, už visus mano Tėvynainius, o ypač už Sostinės gyventojus, kad kasdieniame teisingos ir klestinčios Lenkijos kūrimo darbe jie mokėtų saugoti ištikimybę tai didelei didvyriškumo ir pasiaukojimo dovanai.

Visus 50-ųjų Varšuvos sukilimo metinių minėjimo dalyvius nuoširdžiai laiminu: Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios.

Vertė Edita Gudišauskaitė
Konsultacija, kun. Arūnas Kesilis

Lenkija, 1979

Šv. Mišių homilija per palaimintosios Karalienės Jadvygos kanonizaciją, 8 VI 1997

1. *Gaude, mater Polonia!* Šiandien kartoju šį kvietimą džiaugtis, per amžius lenkų giedotą prisimenant šv. Stanislovą. Kartoju, nes vieta ir proga tam ypatingai nuteikia. Nes turime vėl sugrįžti į Vavelį, į karalių katedrą, ir stoti joje prie karalienės, Vavelio Valdovės, relikvijų. Štai ir išaušo didi jos kanonizacijos diena. Ir todėl:

Gaude, mater Polonia,
Prole fecunda nobili,
Summi Regis magnalia
Laude frequenta vigili.

Ilgai laukei, Jadvyga, šios iškilmingos dienos. Beveik 600 metų praėjo nuo tavo ankstyvos mirties. Mylima visos tautos, stovinti prie Jogailaičių dinastijos ištakų, dinastijos pradininke, Jogailos universiteto senojoje Krokuvoje įkūrėja, ilgai laukei savo kanonizacijos dienos – tos dienos, kai Bažnyčia iškilmingai paskelbs, kad esi šventoji Lenkijos globėja jos paveldėtoje didybėje – Lenkijos, tavo nuopelnu sujungtos su Lietuva ir Rusia: trijų tautų Respublikos. Šiandien išaušo ta diena. Daug žmonių troško sulaukti šios dienos ir daug jos nesulaukė. Ėjo metai ir šimtmečiai, ir atrodė, kad tavo kanonizavimas jau bemaž neįmanomas. Tegul tad ši diena bus džiaugsmo diena ne tik mums, dabar gyvenantiems, bet

ir jiems visiems – tiems, kurie žemėje jos nesulaukė. Tebus tai didi šventųjų bendravimo diena. *Gaude, mater Polonia!*

2. Šiandienos Evangelija kreipia mūsų širdis ir mintis krikšto link. Štai vėl esame Galilėjoje, iš kurios Kristus į visą pasaulį išsiunčia savo apaštalus: „Man duota visa valdžia danguje ir žemėje. Todėl eikite ir padarykite mano mokiniais visų tautų žmones, krikštydami juos Vardan Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios, mokydami juos laikytis visko, ką tik esu jums įsakęs. Ir štai Aš esu su jumis per visas dienas iki pasaulio pabaigos“ (Mt 28, 18–20) – misijos mandatas, apaštalų priimtas Sekminių dieną. Priimtas ir perduotas savo įpėdiniams. Per tuos įpėdinius apaštališkoji žinia pamažu pasiekė visą pasaulį. Ir baigiantis pirmajam tūkstantmečiui stojo laikas, kai Kristaus apaštalai atkeliavo į Piastų žemę. Tuomet Mieško I priėmė krikštą, ir tai – pagal tuometinius įsitikinimus – iškart tapo Lenkijos krikštu. 1966 metais šventėme šio krikšto tūkstantmetį.

Kaip šiandien būtų džiaugęsis Tūkstantmečio Primas, Dievo Tarnas kardinolas Stefanas Wyszyńskis, jeigu jam būtų buvę leista kartu su mumis švęsti šią didingą kanonizavimo dieną! Ji buvo jo širdyje, kaip ir kitiems didiems Krokuvos metropolitams, kaip kardinolui Adamui Stefanui Sapiegai ir visam Lenkijos episkopatui. Visi jautė, kad karalienės Jadvygos kanonizavimas tarsi papildo Lenkijos krikšto tūkstantmetį. Papildo dar ir dėl to, kad X amžiuje pakrikštyti lenkai po keturių amžių karalienės Jadvygos dėka ėmėsi apaštališkos misijos ir prisidėjo prie savo kaimynų evangelizacijos ir krikšto. Jadvyga suvokė, kad jos misija yra atnešti Evangeliją broliams lietuviams. Ir tai įvykdė kartu su savo sutuoktiniu karaliumi Vladislovu Jogaila. Prie Baltijos atsirado nauja krikščioniška šalis, atgimusi šventojo krikšto vandenyje taip, kaip X amžiuje tame vandenyje atgimė lenkų tautos sūnūs ir dukterys.

Sit Trinitati gloria, laus, honor, jubilatio... Šiandien dėkojame Švenčiausiajai Trejybei už tavo išmintį, Jadvyga. Išminties knygos autorius klausia: „Kas būtų sužinojęs tavo užmojį, jeigu tu nebūtum davęs išminties ir siuntęs savo Šventosios Dvasios iš aukštybių?“ (Iš. 9, 17–18). Todėl dėkojame Dievui Tėvui, Sūnui ir Šventajai Dvasiai už tavo, Jadvyga, išmintį; už tai, kad atpažinai

Dievo valią ne tik savo pačios pašaukimui, bet ir tautų pašaukimui: mūsų istoriniam pašaukimui ir pašaukimui Europos, kuri tavo dėka užbaigė savo žemyno evangelizacijos paveikslą, kad po to galėtų imtis kitų šalių ir žemynų visame pasaulyje evangelizacijos. Nes juk Kristus pasakė: „Eikite [...] ir padarykite mano mokiniais visų tautų žmones“ (Mt 28, 19). Šiandien džiaugiamės tavo iškėlimu į altoriaus garbę. Džiaugiamės vardu tų visų tautų, kurioms kažkada tapai tikėjimo motina. Džiaugiamės didžios išminties darbu. Ir dėkojame Dievui už tavo šventumą, už misiją, kurią atlikai mūsų istorijoje; už tavo meilę tautai ir Bažnyčiai, už tavo meilę nukryžiuotam ir prisikėlusiam Kristui. *Gaude, mater Polonia!*

3. Meilė didesnė už viską. „Mes žinome, – rašo šv. Jonas – jog iš mirties perėjome į gyvenimą, nes mylime brolius. Kas nemyli savo brolio, tas pasilieka mirtyje (1Jn 3, 14). Taigi, kas myli, dalyvauja gyvenime – tame gyvenime, kuris yra nuo Dievo. „Mes iš to pažinome meilę – toliau rašo šv. Jonas – kad Jis [Kristus] už mus paguldė savo gyvybę“ (1Jn 3, 16). Todėl ir mes turime guldyti savo gyvybę už brolius (ten pat). Kristus parodė, kad šitaip – atiduodami gyvybę už brolius – išreiškiame meilę (Jn 15, 13). Ir tai yra didžiausia meilė (1 Kor 13, 13).

Šiandien mes, įsiklausydami į apaštalų žodžius, trokštame tau pasakyti – tau, mūsų šventoji karaliene – kad kaip niekas kitas supratai šį Kristaus ir apaštalų mokymą. Ne kartą klūpėjai prie Vavelio krucifikso kojų norėdama iš paties Kristaus išmokti tikros pasiaukojamos meilės. Ir jos išmokai. Sugebėjai savo gyvenimu parodyti, kad meilė yra didesnė už viską. Argi negiedame taip senoje lenkiškoje giesmėje:

„Kryžiau šventas, visų medžių [...]
Ir žiedų žiedais pražydo
Kryžiaus medis prakilnus [...]
Jokioj girioj neišaugs jau
Kitas medis toks kilnus
Vertas Viešpatį priglausti
Ir išgelbėt mus visus...“

Ir būtent tada, Karaliene Jadvyga, prie to juodo krucifikso, prie kurio kasmet Didįjį Penktadienį traukia Krokuvos piligrimai, iš Vavelio Kristaus išmokai atiduoti gyvenimą už brolius. Gili tavo išmintis ir plati veikla plaukė iš kontempliacijos – iš asmeninio ryšio su Nukryžiuotuoju. *Contemplatio et vita activa* čia įgavo tinkamą pusiausvyrą. Todėl niekuomet nepraradai tos „geriausiosios dalies“ (Lk 10, 42) – ryšio su Kristumi. Šiandien norime kartu su tavimi, Jadvyga, priklaupti Vavelio kryžiaus papėdėje, kad išgirstume aidą tos meilės pamokos, kurią tu girdėjai. Iš tavęs norime mokytis, kaip ją atlikti mūsų laikais.

4. „Jūs žinote, kad pagonių valdovai jiems viešpatauja ir didieji juos valdo. Bet tarp jūsų taip neturi būti. Kas iš jūsų nori būti didžiausias, tebūnie jūsų tarnas (Mt 20, 25–26). Giliai įstrigo į jaunosios valdovės iš Anžu giminės sąmonę šie Kristaus žodžiai. Ryškiausias jos trumpo gyvenimo bruožas, o kartu ir jos didybės matas yra tarnystės dvasia. Savo padėtį visuomenėje, savo talentus, visą savo asmeninį gyvenimą ji visiškai paaukojo tarnybai Kristui, o kai lemtis lėmė karaliauti, atidavė savo gyvenimą tarnystei jai patikėtai tautai.

Tarnystės dvasia maitino jos visuomeninį atsidavimą. Ji su užmoju gilinosi į savo epochos politinį gyvenimą. Ir taip ji, Vengrijos karaliaus duktė, sugebėjo sujungti ištikimybę krikščioniškiems principams su nuosekliu Lenkijos valstybės interesų gynimu. Imdamasi didingų žygių valstybinėje ir tarptautinėje arenoje, ji nieko netroško sau. Visokiomis materialiomis ir dvasinėmis gėrybėmis dosniai turtino savo antrąją tėvynę. Išmanė diplomatijos meną, padėjo pamatus XV amžiaus Lenkijos didybei. Gaivino religinį ir kultūrinį tautų bendradarbiavimą, o jos jautrumas visuomenės neteisybėms buvo daugybę kartų išgarsintas pavaldinių.

Su aiškumu, iki šiol nušviečiančiu visą Lenkiją, ji žinojo, kad tiek valstybės, tiek Bažnyčios stiprybė kyla iš kruopštaus tautos švietimo; kad kelias į valstybės gerovę, suverenumą ir pripažinimą pasaulyje veda per laisvus universitetus. Jadvyga taip pat gerai žinojo, kad tikėjimas ieško supratimo, tikėjimui reikia kultūros, tad ji kuria kultūrą ir gyvena kultūroje. Ir nieko negaili norėdama praturtinti Lenkiją visu dvasiniu paveldu tiek iš senųjų laikų, tiek iš vidurinių amžių. Net savo karališkąjį skeptrą ji padovanojo universitetui, o pati naudojosi paauksuotu mediniu skeptru. Šis faktas, turintis konkrečią reikšmę, taip pat yra ir svarbus simbolis. Gyvenime ne karališkos insignijos, o dvasios jėga, proto gelmė ir širdies jautrumas jai pelnė autoritetą ir paklusnumą. Po mirties jos pasiaukojimas lėmė išminties turtingumu ir Evangelija paremtos kultūros suklestėjimą. Už šį ypatingą Jadvygos nuopelną dėkojame šiandien, kai didžiuodamiesi grįžtame atgal tuos šešis šimtus metų, skiriančius mus nuo Teologijos fakulteto įkūrimo ir Krokuvos universiteto atnaujinimo – greičiausi, nepertrauktų Lenkijos mokslo klestėjimo metų.

Vertė Edita Gudišauskaitė
Konsultacija, kun. Arūnas Kesilis

Lietuva, 1993

III skyrius

Lietuva

Kalba inteligentijai Vilniaus universiteto Šv. Jono bažnyčioje, 5 IX 1993

1. Pirmasis iš Romos popiežių aplankau Baltijos šalis ir tikrai džiaugiuosi, kad galiu susitikti su jumis po šios garsios „Alma Mater“ stogu. Jau daugelį amžių ji yra plakanti jūsų miesto širdis, savo įvairialype intelektualine veikla besistengianti suvokti ypatingą šios tautų ir kultūrų kryžkelės pašaukimą, apie kurį ką tik kalbėjo šios įžymios mokslo šventovės Rektorius: už jo raiškų ir pagarbų visų jūsų vardu Popiežiui tartą žodį maloniai dėkoju.

Ačiū už man surengtą nuoširdų priėmimą. Jis man suprantamas. Ne vien todėl, kad kyla iš jūsų jausmų taurumo, bet jis taip pat įsilieja į gilią bičiuliškų ir vaisingų santykių tarp jūsų Tėvynės ir Katalikų Bažnyčios istoriją. Tai gali paliudyti ir šis universitetas. Kaip žinoma, vyskupas Valerijonas Protasevičius jį įkūrė, kad ir Vilnių paliestų tas kultūrinis ir apaštalinis aktyvumas, kurį Europoje ir pasaulyje sužadino Jėzaus Draugija. Be to, 1579 metais mano pirmtakas Grigalius XIII ir Lenkijos karalius, Lietuvos Didysis kunigaikštis Steponas Batoras universitetą apdovanojo teisėmis bei privilegijomis. Šitaip jūsų „Alma Mater“ įsteigimui ir augimui Katalikų Bažnyčia atliko ne antraeilį vaidmenį.

Deja, istorijos tėkmėje iš pradžių susiklostę bičiuliški santykiai ne visuomet buvo gerbiami. Ypač neseniai prabėgusiais metais tarp šių sienų buvo girdėti Bažnyčiai ir jos mokslui kritiški, kupini įtarumo ir net atviro priešiškumo balsai. Dėl to mano šiandieninis pokalbis su jumis yra itin reikšmingas. Jis atverčia naują jūsų šalies kultūros gyvenimo puslapį.

2. Praeityje – ilga ir skausminga istorija. Todėl jaučiame nenumaldomą būtinybę žvelgti į ateitį. Kad šių be galo ilgų dešimtmečių patirtis mus praturtintų, istorinė atmintis negali būti ištrinta. Šiuo laikotarpiu ir jūsų Šalis patyrė žiaurią diktatūrą, kuri teisingumo ir lygybės vardu paniekino asmens, visuomenės laisvę ir orumą. Kaip visa tai galėjo atsitikti?

Analizė būtų sudėtinga. Man regis, derėtų pasakyti, jog čia ne paskutinė priežastis – kovingasis ateizmas, iš kurio marksizmas sėmėsi įkvėpimo. Ateizmas užgavo ir patį žmogų, nes trypė jo orumo pagrindą ir tvirtą laidą. Prie šios klaidos prisidėjo kitos: materialistinė istorijos samprata, kraštutinis konfliktinis požiūris į visuomenę, „mesijinis“ vaidmuo, skirtas valstybėje šeimininkavusiai vienintelei partijai. Dėl viso to ši sistema, iš pradžių ketinusi išvaduoti žmogų, galų gale padarė jį vergu.

3. Tačiau marksizmas – ne vienintelė mūsų amžiaus tragedija. Iš kitos pusės – ne mažesnė ir „dešiniųjų“ režimų atneštoji žala. Jie „nacijos“ ir „tradicijos“ vardu lygiai taip pat paniekino orumą, kuris nepriklausomai nuo rasės, įsitikinimų ir asmeninių savybių priklauso kiekvienam žmogui. Kaip čia neprisiminus nacizmo parodyto baisaus smurto, ypač prieš žydų tautą, pasmerktą sunaikinimui tariamo rasinio pranašumo vardu ir dėl beprotiškų viešpatavimo kėslų?!

Antra vertus, pagal teisinės valstybės principus kurtose „demokratijose“ buvo ir dar šiandien galima pastebėti toleruojamus ryškius prieštaravimus tarp formalaus laisvės, žmogaus teisių pripažinimo ir gausių neteisybių bei socialinės diskriminacijos. Iš tiesų čia turime omenyje socialinius modelius, kur laisvės principas ne visada eina kartu su moraline atsakomybe. Demokratinėms santvarkoms gresiantis pavojus – tapti tam tikra sistema taisyklių, nepakankamai įsišaknijusių vertybėse, kurių negalima atsiakyti, nes jos įdiegtos į pačią žmogaus esmę. Jos turi būti kiekvieno sambūvio pagrindas, ir jokia dauguma negali jų atmesti, nesukėlusi žmogui ir visuomenei pragaištingų pasekmių. Bažnyčia tvirtai kėlė balsą prieš tokį laisvės iškraipymą tiek politinėje, tiek ir ekonominėje srityje. Šia prasme nuo pat Leono XIII enciklikos „Rerum Novarum” kartu su socializmu buvo pasmerktas ir ekonominis liberalizmas, nepaisantis jokių ribų ir neatsižvelgiantis į solidarumo keliamus reikalavimus. Bažnyčia ir šiandien be atvangos priešinasi tiems visuomenės poslinkiams, kurie tariamos teisės į laisvę vardu tinkamai neapsaugo gimstančiųjų žmogiškosios gyvybės ir silpniausių visuomenės klasių orumo.

4. Mūsų amžiaus istoriją supurtė visokie totalitarizmai ir ligotos demokratijos. Besikeičiančios ir viena kitai prieštaravusios santvarkos turėjo savitus, išskirtinius bruožus, bet, manau, nesuklysime pasakę, jog visas jas pagimdė toji imanentiškoji kultūra, kuri paskutiniais amžiais taip plačiai pasklido po Europą ir atnešė Dievo nepripažįstančius, su jo planais žmogaus atžvilgiu nesiskaitančius asmens ir visuomenės projektus.

Tik ar gali žmogus egzistuoti ir „išlikti“ be Dievo? Vatikano II Visuotinis Susirinkimas labai teisingai priminė, jog „kūriniai be Kūrėjo išnyksta“ (*Gaudium et Spes*, 36). Vargas, jei ši esminė tiesa užmirštama!

Dar laimė, kad Dievas, kurį ateistinė kultūra veltui mėgino išstumti iš žmogaus gyvenimo, vis iš naujo grįžta ir pasirodo, tiesia kelią per didžiuosius klausimus, į kuriuos mokslo ir technikos atradimai nemoka ir negali atsakyti. „Šiuolaikinės pasaulio evoliucijos akivaizdoje, – pabrėžia Susirinkimas, – kasdien auga skaičius žmonių, kurie arba kelia, arba iš naujo aštriai svarsto svarbiausius klausimus: kas yra žmogus? Kokia kančios, blogio ir mirties prasmė, jei, nepaisant visos pažangos, šie reiškiniai dar tebeegzistuoja? Kam reikalingi tokia didele kaina pasiekti laimėjimai? Ką žmogus gali duoti visuomenei? Ko jis gali iš jos tikėtis? Kas bus po šio žemiškojo gyvenimo?“ (*Gaudium et Spes*, 10).

Tokių neišvengiamų klausimų akistatoje Dievas, tikrasis ir vienintelis Dievas, Paslaptis, iš kurios visa gimsta ir gauna prasmę, nuolatos pasirodo žmogaus širdies akiratyje, žadina gilų ir išganingą ilgesį. „Sukūrei mus, Viešpatie, dėl savęs, ir nenurims mūsų širdis, kol neras atilsio tavyje“, – dūsavo didysis Augustinas (Išpažinimai, 1,1,1). Dievo siekimas yra būties įstatymas, kurio jokia santvarka niekada negalės nuslopinti.

5. Jūs, kultūros ir mokslo žmonės, labiau nei kiti esate atsakingi, kad protui nebūtų užtveriamas kelias, vedąs link paslapties.

Ši jūsų pareiga kyla ne iš šalies, – tarsi pažabojanti mokslinį tyrinėjimą ir apribojanti laisvę. Iš tikrųjų ji atsiranda iš nuoseklios logiškos mąstysenos.

Mąstydamas žmogus pajunta savo ribotumą, suvokia, kad jis pats nėra tiesa. Priešingai, – jos turi lyg apgraibomis ieškoti. Tuo pačiu metu pastebi, kad ieškodamas tiesos negali ir nepajėgia pasitenkinti nei atrasta jos dalimi, nei mažais trupiniais, – jis vis labiau galingai yra traukiamas aukštyn, į begalybę.

Kerinčiai proto veiklai būdingas šis esminis veržlumas, dėl kurio žmogus atsiduria tarp savo riboto suvokimo ir absoliuto troškimo. Todėl kai žmogus, giliai pasirėmęs tiksliu protu, atvira širdimi „mąsto“, jau eina keliu, vedančiu link susitikimo su Dievu. […]

6. Gerbiami ir Godotini Ponai! Dabarties įvykiai verčia mus teisėtai galvoti, jog gyvename epochinę pasaulio istorijos lūžio akimirką. Šiame sunkiame kelyje į ateitį, kurios šiandien niekas negali nuspėti ar nubrėžti jos ribų, tikrai lemiamą reikšmę turi intelektualų vaidmuo. Jį reikia iš naujo pabrėžti, ypač dabar, kai žlugusios ideologijos sugriovė pasitikėjimą, o filosofinė mintis, ko gero, pakrypusi į skepticizmą ir pavojingą pragmatizmą.

Nereikia iškart manyti, kad ši minties krizė gali paveikti tikintįjį – lyg tikėjimas privalėtų užkariauti proto nuopuolio paliktą tuščią lauką. Tikrasis tikėjimas protą pripažįsta ir jį vertina, jį ugdo ir skatina. Bažnyčios mokslas šitai daug kartų yra pabrėžęs (plg. Denzinger-Schonmetzer 3015–3019; *Gaudium et Spes*, 15).

Naujame kultūros klimate, kurį dar reikia sukurti, esama atviros plačios erdvės tikėjimo pokalbiui su kultūra. Jis neapsiribos vien tik religinėmis problemomis, bet taip pat palies artimai susijusias didžiąsias etikos ir antropologijos temas.

Atnaujintas Bažnyčios ryšys su kultūros pasauliu, kur būtų atsižvelgta į skirtumus ir tarpusavio supratimą, regis, yra būtinas ir skubus. Šis bendradarbiavimas padėtų suvokti tokią painią mūsų dabartį ir numatyti reikiamą kryptį ateičiai.

7. Iš tikrųjų mūsų pasaulyje apstu juodų ir baltų dėmių, čia daug šviesos ir tamsos. Užtat reikia kantrybės ir išmintingų sprendimų.

Žmoniją dar per daug žemina prievarta ir visokia nepakanta, milijonus žmonių kamuoja badas ir skurdas. Jai gresia tokio masto ekologinės nelaimės, kad „aplinkos tragedija“ tampa ne mažiau grėsminga už branduolinę. Visa tai liūdina ir baugina. Tad kaip neatvėrus širdies vilčiai! Juk matome, kad daugelis visuomenės sluoksnių, ypač jaunoji karta, trokšta naujos bičiulystės, vis aiškiau suvokia žmogaus teises, kultūrą be prievartos, stengiasi savanoriškai padėti vargšams ir atstumtiesiems, kovoti už švarią gamtą.

Taigi pinasi šviesa ir tamsa. Lauktoji Bažnyčios ir kultūros santarvė turės išsklaidyti tamsą ir atverti duris šviesai. Šiam tikslui, kaip svarbus „laiko ženklas“, turi padėti daug žadantis ekumeninis judėjimas tarp krikščionių, tarpreliginis dialogas, įvairių tikybų žmones kviečiąs bendradarbiauti žmonijos labui. Praeityje likę liūdni religinių kovų prisiminimai, tikra tikėjimo naktis, bet jau aušta žadėtoji religinės taikos aušra, prisidedanti prie gražaus visuomenės sambūvio.

8. Taigi šių įvykių akistatoje, Garbieji Ponai, jūsų universitetas tampa reikšmingu simboliu. Jis įkurtas geografiniame centre Europos, pašauktos į vis artimesnę vienybę, kad pasitarnautų pasaulio taikai. Šis uždavinys gerai atitinka jos daugiatūkstantmetės kultūros tradiciją. Senas ir

gilus Europos ryšys su krikščionybe taip pat stiprina taiką. Dabar Bažnyčia iš savo pusės labiau nei bet kada yra pasiryžusi dėti į naująją Europos ateitį savo seną ir visuomet naują dalį. Tai Kristaus „Dievo su mumis“, „Dievo su žmogumi“ liudijimas. Tai Dievo, kuris apsireiškė Sūnaus kryžiuje, Sūnaus, kuris tapo žmogumi, paskelbimas. Tai Dievo – Meilės – skelbimas.

Šios meilės paskatintas ir atvykau pas jus. Sujaudintas žvelgiu į jūsų akis, pažinusias ašaras. Jūsų asmenyje apglėbiu visus ilgai kentėjusius brolius. Bet pirmiausia trokštu kartu su jumis žvelgti į ateitį, į mūsų laukiantį pažangos ir taikos kelią.

Nebijokite, Bičiuliai, atverti durų Kristui! Jis pažįsta žmogaus širdį ir moka atsakyti į skaudžiausius jo nerimo klausimus. Jis kviečia mus kartu darbuotis ir kurti tikrai laisvą, vieningą žmoniją.

Tokiomis mintimis jus sveikinu. Dėkoju, kad atidžiai ir nuoširdžiai klausėtės. Meldžiu jums, jūsų darbams, jūsų brangiems asmenims Dievo palaimos.

Kalba diplomatiniam korpusui apaštalinėje nunciatūroje, 5 IX 1993

1. Esu laimingas, galėdamas jus priimti Apaštalinės Nunciatūros būstinėje Lietuvoje. Dėkoju jūsų Dekanui Monsinjorui Justo Mullor Garcia už žodžius, kuriuos jis man tarė jūsų vardu. Jis išreiškė jūsų rūpestį padėti tautai, kuri pradeda iš naujo gyventi pagaliau atgauta laisve, ir jūsų bendrą troškimą skatinti tarptautinį dialogą. Juk kalbama apie taiką pasaulyje ir konkrečiai Baltijos regione. Atvykęs jau turėjau progos pasakyti, kad jaučiu didelį džiaugsmą būti šiame krašte. Tai, kad šios pastoracinės kelionės metu galiu susitikti su Lietuvos valdžios ir tautos atstovais, reiškia, jog yra užverčiamas dramatiškasis regiono istorijos puslapis.

Nuo šiol Europa nėra padalyta antagonistinių ideologijų: ji eina tautų bendradarbiavimo keliu. Tai ilgas, daug kantrybės reikalaujantis darbas, kurį turi dirbti visos žemyne gyvenančios tautos. Šios tautos turi vėl atnaujinti brolybės ir solidarumo ryšius, kad išnyktų ankstesniais periodais susikaupęs apmaudas.

2. Suprantu, kad kalbu diplomatų grupei, kurią vienareikšmiškai galima laikyti pionieriais. Sostinėje Vilniuje jūs esate vieni iš pirmųjų Lietuvos ir visų Baltijos tautų atgimimo liudininkų. Jūs esate kvalifikuoti stebėtojai naujos situacijos, kuri buvo sukurta turtingos istorijos ir kultūros regione ir leidžia čia įsitvirtinti demokratijai. Akredituoti Lietuvoje, jūs esate pirmieji šių įvykių gilios reikšmės ir žmogiškų bei socialinių pasekmių vertintojai.

3. Beveik pusę amžiaus Lietuva ir kitos dvi Baltijos tautos, taip pat daugybė kitų valstybių kentė marksistinį režimą ir slapčia puoselėjo savo nacionalinę savimonę bei politinę nepriklausomybę. Centralizuota valdžia vykdė stiprios priespaudos politiką ir neapsakomai varžė asmenis bei tautas. Vos tik 1918 metais pasaulis pradėjo atsigauti nuo pirmojo kruvino ir destruktyvaus sprogimo, daugybė Europos politikų, užuot atidavę jėgas taikos kūrimui, nesiliovė mąstę vien nacionalinių interesų ir karo, ideologinės valdžios ir socialinės prievartos sąvokomis. Tai vedė į „slaptus paktus“ bei gėdingas sąjungas, o kartu – ir į naują ginkluotą susidūrimą, kuris ištrynė iš žemėlapio ištisas tautas. Tikras kataklizmas užgriuvo ir penketą ilgų dešimtmečių ženklino Rytų pasaulį.

Istorijos pamokyta, diplomatija nuo šiol visomis jėgomis turi remti politinį dialogą tarp tautų, politinių jėgų, kurios siekia savo teisėtos vienybės ir savarankiškumo. Diplomatija turi daryti viską, kad visiškai išnyktų bet kada galintys išdygti nesantaikos daigai. Aš gerai žinau, kad siaurų interesų našta dar sunki ir dar didelė prievartos pagunda. Tačiau diplomatija, ištikima tautų evoliucijai ir gerbianti asmens orumą, gali paskatinti arba pati pasiūlyti iniciatyvas, kurios dabartinėje situacijoje būtų svari parama Lietuvai ir kitoms Baltijos valstybėms. Tarptautinės visuomenės pareiga – sudaryti sąlygas demokratiškai gyventi valstybėse, atsisveikinančiose su totalitarizmu. Tik toks gyvenimas leidžia realizuoti teisėtus žmonių ir tautų siekius patiems tvarkytis. Demokratija reikalauja ilgo ir kantraus mokymosi bei brandos, jai būtina parama valstybių, jau seniai praktikuojančių šią valdymo formą, kuri į visuomeninį gyvenimą įtraukia visus piliečius.

Tautos atmintyje turi išlikti neigiami kai kurių praeities diplomatinių sąjungų rezultatai. Didžiųjų valstybių interesai niekada neturi priversti mažos valstybės tapti svetimos galios satelitu arba atimti iš laisvos tautos valią pačiai nuspręsti savo bendrą likimą. Didžiosios valstybės neturi teisės ant mažos valstybės piliečių užkrauti sunkų svetimųjų jungą. Kiekviena valstybė, ginanti savo suverenumą, turi ginti ir kitų tautų nepriklausomybę. Tik šitaip visas žemynas gali sulaukti ir savo politinio stabilumo bei demokratijų sustiprėjimo, ir taikos tarp visų žmonių bei tautų.

4. Patyrusi daugybę praėjusių metų sukrėtimų, Lietuva tampa valstybės simboliu, kuris ragina derybų keliu ieškoti išeities iš visų žemyną draskančių konfliktų.

Nūdienos kontekste diplomatija yra pašaukta įgyvendinti naujas formas; ji įgyja naujus tikslus, iš kurių tautos, atgavusios laisvę, daug tikisi. Diplomatinėms misijoms iškyla viena svarbiausių užduočių – sukurti sąlygas deryboms, kad sumažėtų susidūrimų galimybė tarp kultūrinių, etninių bei religinių bendruomenių, plėstųsi bendradarbiavimas tarp valstybių, būtų labiau gerbiamas žmogaus orumas ir sustiprėtų taika. Turėdami galvoje praeitį, kuri stipriai paženklino žmones, tautas ir institucijas ir kurią tenka pamažu prisiminti ir peržengti, turime būti išradingi. Visa, kas žadina žmonių tarpusavio pasitikėjimą ir viltį, ryškėjančius po daugelio tamsos metų, yra tas fermentas, kuris skatina konstruktyvius santykius ir tarp tautų. Iš tiesų jokia tauta negali suklestėti, jei visos dabartinės jėgos nesusitelks tarnauti nacionalinei ir tarptautinei žmonių bendrijai.

5. Daugelio sunkumų sprendimas reikalauja pagalbos, kurią tarptautinė visuomenė turėtų skubėti suteikti. Iš tiesų, lokaliniu ir regioniniu požiūriu solidarumas yra pagrindinė priemonė sukurti humaniškai bendrijai ir vienoje, ir daugelyje valstybių. Rytų Europa dabar yra kelyje į vienybę, ji tuo gerai pasinaudojo kitą dieną po paskutinio ją paženklinusio mirtino konflikto. Jos didžiulė parama prisidėjo ir prie dabartinio mums visiems džiugaus įvykio.

Bet kokia pagalba – žmonių darbas, techninis bendradarbiavimas, drąsios finansinės investicijos – pirmiausia turi tarnauti lietuviams, padėti jiems spręsti problemas. Diplomatija negali nekreipti dėmesio į nacionalinius interesus. Vilniuje, kaip ir bet kurioje Žemės vietoje, turi būti ginama bendroji žmogiškumo koncepcija – ta koncepcija, be kurios dvišalės ir daugiašalės derybos gali prarasti prasmę.

Manau, kad mūsų amžininkai pirmiausia kreipia savo pastangas iš tiesų teisinga linkme – žmogaus teisių apibrėžimui ir gynimui. Juk negalima kalbėti apie tikruosius nacijų interesus, galvojant vien apie politinę

strategiją ir ekonominę plėtrą. Nauja pasaulio tvarka, kurios šalininkai už daugialypių politinių ir ekonominių modelių įžvelgia socialinę vienybę, negali realizuotis negerbiant pirmaeilių teisės, taikos ir žmogiškojo orumo vertybių. Neišvengiamas nacionalinis atgimimas neturi padaryti žalos esminėms žmogiškosioms vertybėms. O, kad daugiau niekada žmonės ir tautos neitų viena prieš kitą! Kiekvieną kartą, kai kyla konfliktas, yra sudarkomas ir kenčia visas pasaulis.

Šalys visų pirma yra žmonių bendrijos, susidedančios iš moterų ir vyrų, kurie gyvena, mąsto, meldžiasi ir dirba kartu pagal laisvai priimtus įstatymus ir kuriems neatimamas teises ir pareigas natūraliai suteikia pati prigimtis. Tarptautinio gyvenimo pagrindų pagrindas yra žmogaus teisės, iš kurių esminės yra teisė oriai gyventi ir išgyventi, sąžinės ir religijos laisvė, taip pat teisė sukurti šeimą – pagrindinę visuomenės ląstelę ir visuomeninio gyvenimo variklį. Kiti tarptautinio gyvenimo aspektai gali įgyti savo tikrąją reikšmę tik gerbiant šias laisves. Geopolitika, ekonominiai ir finansiniai mainai, kultūrų dialogas be žmogiškojo matmens būtų ribojami vien tik interesų logikos, kuri niekada nebuvo nutolusi nuo jėgos logikos.

6. Jums kalbantis Popiežius yra šiandieninio pasaulio realybės liudininkas. Turėjau progų, taip pat ir laimę keliauti kaip taikos piligrimas. Aš skelbiu krikščioniškąjį tikėjimą: jis suteikia pilnutinę prasmę egzistencijai ir skatina kurti tokią visuomenę, kurioje kiekvienas rastų savo vietą. Savo kelionėse po pasaulį ir susitikimuose su skirtingoms klasėms priklausančiais ir skirtingas pareigas užimančiais žmonėmis aš galėjau pažinti įvairias žmonių, ir ypač jaunų europiečių, aspiracijas. Vis trumpėjant atstumams, pasaulis tampa arba norėtų tapti pasauliu, kuriame ryšiai darosi kaskart stipresni. Nepaisant kai kurių negausių grupių, bemaž visų šalių jaunoji karta trokšta gyventi tokioje visuomenėje, kur visi žmonės būtų solidarūs ir kurtų bendriją, galinčią peržengti valstybių sienas bei kalbinius, kultūrinius ir religinius barjerus. Šiuo požiūriu kultūriniai mainai ir turizmas skatina tarpusavio pažinimą ir yra gera proga žmonių kontaktams ir dvasiniam turtėjimui.

7. Tačiau dėl pražūtingų ideologinių konfliktų arba, priešingai, dėl taikos, kurią puoselėja kai kurios šalys, emigracija pasiekė niekada iki šiol neregėtą mastą. Tarptautinis dialogas darosi itin svarbus, kad kiekvienas galėtų surasti žemės įsikurti, kad pats apsirūpintų maistu ir pajėgtų išmaitinti savuosius. Jeigu iš arčiau paanalizuosime šiuolaikinio pasaulio tarpusavio priklausomybės kompleksiškus duomenis, šiame regione turi būti ypatingai pabrėžiamas vienas elementas: buvusi imperialistinė politika ir buvęs etninis, ideologinis ir religinis fanatizmas kasdien tampa vis labiau anachronistiški.

Tuo metu, kai visiškai pasmerkiamas karas – taip pat ir ekonominis bei komercinis karas, vien tik dialogas ir derybos yra tinkamas žmogaus veikimo būdas pereinant iš užsienio okupuotos valstybės statuso į visišką nacionalinę nepriklausomybę ir tarpusavio pripažinimą, dalijantis regiono turtus, sprendžiant žmonių ir materialinių vertybių judėjimo klausimus bei etnines, kultūrines ir religines problemas.

Baltijos valstybės sudaro mikrokosmosą, kuriame aiškiai matyti iškylančios aktualiausios problemos, bet čia gali išaušti ir sprendimų aušra. Šalia lietuvių, latvių ir estų bendruomenių – tikrai trokštančių taikos ir nacionalinės nepriklausomybės, kurių joms taip trūko, – gyvena ir kitos čia gimusios kaimyninių valstybių bendruomenės. Jų buvimas liudija apie ilgą istoriją, kurios tenka paisyti, netgi kai tenka apgailestauti dėl kančių, žaizdų ir nesusipratimų; reikia įžvelgti brolybės ir svetingumo perspektyvą. Netgi nepaisant priverstinio aspekto, migraciniai srautai gali skatinti ateities mainus, kurie po ilgesnio ar trumpesnio laiko galbūt bus naudingi šioms tautoms.

Trijose Baltijos valstybėse pastebima sunkumų, kuriuos kelia buvusi rusų išeivių implantacija, kartais atsiradusi sykiu su okupaciniais daliniais. Kita vertus, tarptautinė bendrija – o kartu su ja ir Šventasis Sostas – supranta rusų kilmės piliečių siekimą naudotis visomis teisėmis toje šalyje, kurioje jie gyvena. Trumpai tariant, ji išreiškė pageidavimą, kad nedelsiant būtų surastos visų žmonių, gyvenančių toje pačioje teritorijoje, santarvės formulės. Visi turi mokėti protingai reikšti savo interesus, iš-

klausyti kitos pusės pageidavimų ir išsivaduoti nuo kerštо minčių ar mėginimų jėga pasiekti tai, kas gali būti pasiekta tik gera valia ir derybomis.

Dėl to ypač naudinga tai, kad įvairios Rytų ir Vidurio Europos valstybės dalyvauja tarptautinėse Europos organizacijose: Europos Taryboje bei Europos Saugumo ir bendradarbiavimo konferencijoje. O perspektyvoje, visoms pripažintoms nacionalinėms nepriklausomoms valstybėms bendraujant su kitomis žemyno valstybėmis, gali būti sukurti platūs ir ilgalaikiai geros kaimynystės santykiai.

8. Šia specialia misija Šventasis Sostas pirmiausia rūpinasi taika, žmonių ir tautų augimu, teisėtos nepriklausomos valdžios gerbimu. Jis nori laiku priminti, kad politinės jėgos visuomet turi paisyti dvasinių dalykų, kuriuos skleidžia krikščionybė. Vietinė Katalikų Bažnyčia, palaikoma pasaulinės Bažnyčios, turi skleisti Evangeliją ir įtvirtinti gautas iš Viešpaties vertybes. Krikščionys supranta, kad jie turi suvaidinti svarbų socialinį vaidmenį kuriant nacionalines institucijas. Tai skatina Lietuvos katalikus visada būti priekyje, bendradarbiauti su visais broliais pasaulyje. Jie turi budriai tarnauti tėvynei politinėse, ekonominėse ir socialinėse institucijose, dirbti su aktyvia atsakomybe ir kilniu nusiteikimu pasiekti bendrus tikslus.

Štai dėl tokios ateities su viltimi meldžiu Dievo Palaiminimo jums visiems, jūsų šeimoms ir jūsų darbui.

IV skyrius

Baltarusija

Popiežiaus audiencija piligrimams iš Baltarusijos, 17 X 1998

1. Su didžiuliu džiaugsmu ir jauduliu sveikinu jus, brangūs piligrimai iš Baltarusijos. Ypač sveikinu kardinolą Kazimierą Švionteką, Minsko ir Mogiliavo metropolitą bei Pinsko administratorių, dėkodamas jam už man skirtus žodžius. Kardinolas yra labai man brangus asmuo, todėl džiaugiuosi galėdamas pasveikinti jį šiame susitikime Vatikane. Taip pat sveikinu ir Gardino vyskupą kartu su nauju vyskupu padėjėju, taip pat ir kitus dvasininkus, vienuolynų ir Baltarusijos Bažnyčios tikinčiųjų atstovus. Dėkoju jums už tai, kad čia esate, ir už maldas mano tarnystės visuotinei Bažnyčiai intencija. Teatlygina jums Dievas!

Kadangi mūsų susitikimą savo dalyvavimu pagerbė kardinolas Šoka, kardinolas Majda iš Jungtinių Valstijų, norėčiau jiems ištarti ypatingą „ačiū“ už tai, kad šiandien jie jaučiasi susiję su šia pirmąja baltarusių piligrimine kelione į Vatikaną. Kardinolas Šoka turi tam asmeninių priežasčių iš savo šeimos istorijos.

2. Daugelis jūsų pirmą kartą esate Amžinajame mieste. Tai neabejotinai istorinė piligriminė kelionė. Mat atvykote iš šalies, kuri atgavo nepriklausomybę ir kurioje Bažnyčia dabar gali laisvai atlikti savo misiją.

Taip nutiko istorinių įvykių, Vidurio ir Rytų Europoje vykusių 1989–1990 metais, dėka. Daugelis jūsų širdyje vis dar nešiojasi skaudžius prisiminimus ir vis dar gydosi tų tragiškų išgyvenimų žaizdas, skriaudas dėl negailestingų prievartinių trėmimų į tolimas nežinomas šalis ar lagerius. Kiek jūsų artimųjų jau niekuomet nebegrįš į savo namus! Kiek iki šiol kenčia dėl išsiskyrimo su tais, kuriuos taip labai mylėjo, ar jų mirties! Noriu prisiminti ir persekiojimus, kuriuos tuomet patyrė Katalikų Bažnyčia. Kas suskaičiuos visas ištikimų Baltarusijos žemės tikinčiųjų, kunigų ir vienuolių kančias! Šiandien kalbu apie tai, nes giliai širdyje nešiojuosi viską, kas jums nutiko siaubingais Antrojo pasaulinio karo metais ir iškart po jų sekusiais laikais. Taip pat norėčiau atiduoti duoklę tiems, kurie tomis nežmoniškomis sąlygomis išsaugojo savo orumą, ne kartą pademonstravo herojišką meilės Dievui ir Bažnyčiai liudijimą. Dabar kreipiuosi į kardinolą, kurio gyvenimas ir jį lydėjusi kančia bei pažeminimas savotiškai atspindi ištisų šeimų ar atskirų žmonių ir visos visuomenės likimus.

3. Atvykote prie šventųjų Petro ir Pauliaus palaikų padėkoti Dievui už tai, jog palaikė jus savo galia išbandymų ir priespaudos laikais. Padėkoti Jam už tikėjimo malonę, už drąsą, su kuria gynėte krikščioniškąją tradiciją. Esate čia ir dėl to, kad surastumėte stiprybės keliauti jums skirtu keliu. Laisvės negalima tik turėti, ją reikia vis iš naujo atgauti, kurti. Ją galima panaudoti gerai arba blogai, tarnaujant tikrajam arba apgaulingam gėriui. Šiandien per pasaulį keliauja iškreipta laisvės samprata. Netrūksta skelbiančių būtent tokią laisvę. Tai turėtume žinoti ir giliai įsisamoninti. Reikia melsti Dievą gausinti tą gėrį, kuris įvyko ir toliau vyksta jūsų žemėje, kad širdyse nepritrūktų tvirtumo, kilniadvasiškumo ir vilties.

4. Žvelkite į Kristų, „ir gyvenkite jame, įsišakniję [...] ir įsitvirtinę tikėjime“ (Kol 2, 6–7). Jis yra „kelias, tiesa ir gyvenimas“ (Jn 14, 6) kiekvienam žmogui, ištisoms visuomenėms ir tautoms. Kristumi remkite savo šeimų ir savo valstybės ateitį. Tik Jis gali suteikti pasauliui šviesos ir jėgų, gebančių atsispirti visiems jūsų visuomenei kylantiems iššūkiams. Tegul šiame kelyje į trečiąjį tūkstantmetį jus lydi Švenčiausioji Dievo Motina, tepadeda ji jums išsaugoti šį didelį ir vertingą tikėjimo paveldą.

Naudodamasis proga taip pat noriu pasveikinti čia, iš šios vietos, visus Baltarusijos gyventojus. Linkiu jūsų šaliai visa ko gera ir sėkmingos dvasinės bei materialinės raidos. Tegul jūsų žemėje visi jaučiasi laimingi. Kartu kurkite savo šiandieną ir rytdieną.

Gaunu iš jūsų daug laiškų, kviečiančių mane aplankyti Baltarusiją. Šiandien kardinolas patvirtino tai savo kalboje. Galbūt Dievo Apvaizda leis atsiliepti į šiuos brangius man kvietimus. Tikėkime, kad taip bus. Reikia karštai dėl to melstis.

Visus čia esančiuosius, taip pat jūsų šeimas, jūsų artimuosius nuoširdžiai laiminu.

Vertė Edita Gudišauskaitė
Konsultacija, kun. Arūnas Kesilis

Lenkija 1979

Susitikimas su Baltarusijos vyskupų delegacija, 10 II 2003

1. *Aš jums duodu naują įsakymą, kad jūs vienas kitą mylėtumėte; kaip aš jus mylėjau, kad ir jūs taip mylėtumėte vienas kitą!* (Jn. 13, 34). Šie žodžiai, Jėzaus pasakyti Apaštalams per Paskutinę vakarienę, nenustoja skambėję mūsų širdyse, brangūs ir gerbiami Broliai Vyskupai!

Būkite pasveikinti Petro namuose! Švelniai apkabinu kiekvieną iš jūsų. Ypatingai sveikinu Jus, Jūsų Eminencija, Kardinole, Minsko ir Mogiliavo metropolite, ir dėkoju už man skirtus žodžius ne tik nuo likusių Brolių, bet ir nuo visų Baltarusijos katalikų. Sveikinu Jus, brangieji Ganytojai iš Gardino, Pinsko ir Vitebsko. Siunčiu nuoširdžiai mintis ir mažai, bet veikliai Bizantijos apeigų katalikų bendruomenei, šventojo Juozapato misijos įpėdinei, bei sveikinu Garbųjį Apaštališkąjį Vizitatorių *ad nutum Sanctae Sedis*, apgaubiantį ją kasdieniu rūpesčiu.

Kristaus meilė jungia mus; tai jo meilė turi persmelkti mūsų gyvenimą ir ganytojišką tarnystę, paskatinti mus atnaujinti mūsų pasitikėjimą Evangelija ir vis dosniau atsiduoti apaštališkajai misijai, Viešpaties mums patikėtai.

2. Vis dar gyvai prisimenu mūsų susitikimą 1997 metų balandį. Tuomet su dideliu džiaugsmu klausiausi apie Bažnyčios gyvenimą jūsų šalyje po siaubingų ištisus dešimtmečius trukusių persekiojimų žiemos. Tada dar buvo labai ryškūs sisteminės jūsų žmonių ateizacijos, ypač jaunimo, bei beveik visiškai sunaikintos bažnyčios struktūros ir priverstinai uždarytų krikščioniško ugdymo centrų padariniai. Dėkui Dievui, tie rūstūs

laikai baigėsi ir jau keletą metų vyksta laipsniškas, viltį žadinantis atgimimas.

Per pastaruosius penkerius metus Sinodai Minsko arkivyskupijoje bei Pinsko ir Vitebsko vyskupijose leido geriau suprasti ganytojiškus prioritetus, sukurti tinkamus apaštalavimo planus pagal atskirų kraštų poreikius. Šįkart atvykote papasakoti man apie savo pasiaukojamo ganytojiško darbo vaisius, ir aš kartu su jumis dėkoju už juos maloningajam ir gailestingajam Viešpačiui.

3. Dabar reikia suplanuoti būsimus veiksmus. Pirmiausia yra šeima, Baltarusijoje taip pat patirianti gilią krizę. Pirmosios šios situacijos aukos yra vaikai, kuriuos tokios padėties pasekmės gali lydėti visą gyvenimą. Norėčiau pakartoti, jus paguosdamas ir paragindamas, tai, ką sausio 25 dieną pasakiau didžiulei šeimų miniai Maniloje, susirinkusiai į IV Pasaulinį šeimų susitikimą. Reikia įtikinamai ir nuosekliai liudyti tiesą apie santuoka paremtą šeimą. Tai yra didelis gėris, būtinas žmonių giminės gyvenimui, augimui ir ateičiai. Perduokite baltarusių šeimoms liudijimą, kurį pasakiau visam pasauliui: *paverskite Evangeliją svarbiausiu šeimos pamatu, o kiekvieną šeimą – Evangelijos puslapiu, parašytu mūsų laikais.*

4. Jūsų šalyje yra beveik dešimt milijonų gyventojų, dauguma jų gyvena miestuose. Nors Baltarusija ir ne taip labai nukentėjo nuo posovietinio laikotarpio permainų, ji yra šalis, kurioje įsiliejimo platųjį į Europos žemyno kontekstą procesai vyksta labai lėtai. Šio vėlavimo pasekmės atsilieps ekonomikos pertvarkai ir, ypač kaime, didės skurdas. Gyventojų koncentracija miestuose reikalauja daug Bažnyčios pastangų. Tai ypač pasakytina apie sostinę Minską, kuriame jau gyvena daugiau nei 20% šalies gyventojų.

Vienu iš prioritetų laikote jaunimą, vis gausiau įsikuriantį miestuose ir ieškantį darbo. Beprecedentė demografinė krizė, palietusi jūsų šalį, yra rimtas iššūkis skelbiant gyvenimo Evangeliją, o marginalizacijos reiškiniai, vienas kurių yra paplitusi girtuoklystė, reikalauja greito ir veiksmingo atsakymo. Į visus šiuos klausimus katalikų Bažnyčia, nors

sudaranti mažumą šalies mastu, bando atsakyti pasitelkusi dabar turimas priemones ir struktūras. Raginu jus, brangiausieji, toliau eiti šiuo keliu ir šia proga norėčiau padėkoti katalikiškoms organizacijoms iš kitų šalių, ypač Italijos ir Vokietijos, siūlančioms jums paramą ir bendradarbiavimą.

5. *Pjūtis didelė, o darbininkų maža* (Mt 9, 37). Matant, kokį didžiulį darbą reikės nuveikti, mintis apie šiuos Jėzaus žodžius pati ateina į galvą. Ką daryti? Atsakymą mums duoda Evangelija: *Melskite* – priduria Jėzus – *pjūties Viešpatį, kad siųstų darbininkų į savo pjūtį* (Mt 9, 38). Malda visų pirmiausia. Reikia karščiau prašyti Dievo pagalbos ir auklėti tikinčiuosius taip, kad malda taptų pamatiniu jų kasdienių darbų elementu. Tam padės jūsų jau pradėti darbai, tokie, kaip šventųjų tekstų, pirmiausia Romos Mišiolo, vertimas į baltarusių kalbą.

Šalia maldos, negaliu neprisiminti jūsų pastangų auginti kandidatus į kunigus ir pašvęstuosius, ypač dviejose didžiausiose Gardino ir Pinsko seminarijose, taip pat norėčiau pabrėžti būtinybę ypatingu rūpesčiu apsupti kunigus jų ganytojiškame darbe. Dvasininkų ir iš netolimos Lenkijos kilusių vienuolių bendradarbiavimas šiandien yra būtinas ir neabejotinai padės jūsų šalyje įsitvirtinti katalikų bendruomenei.

Ir pagaliau ekumeninis dialogas su stačiatikių Bažnyčia. Jūsų šalyje nuo pat pradžių sugyveno katalikų Bažnyčia ir stačiatikių Bažnyčia, yra daug mišraus tikėjimo šeimų, todėl joms reikia ir katalikų bažnyčios globos. Te Viešpats ir toliau kreipia jūsų žingsnius ieškant abipusės pagarbos ir bendros veiklos.

Šiemet sukanka 300 metų nuo šventojo Juozapato, Polocko vyskupo, kurio kraujas pašventino Baltarusijos žemę, kankinystės. Tegul jo kankinystės prisiminimas tampa visiems ištikimybės Kristui ir jo šventajai Bažnyčiai šaltiniu.

6. Visus patikiu Marijai Dievo motinai. Ją prašau saugoti jus, gerbiami ir mylimi Broliai, bei visus jūsų artimuosius, bendradarbius, kunigus, vienuolius ir vienuoles, seminaristus, aktyviai į apaštalavimą įsitraukusius

pasauliečius ir visą katalikų Bendriją, gyvenančią Baltarusijoje. Tegul Jos motiniška meilė kartu su jūsų šventaisiais Globėjais saugo jus visus kartu ir kiekvieną iš jūsų skyrium. Pats gi aš užtikrinu, kad kasdien prisiminsiu jus maldoje ir iš širdies jus laiminu.

Vertė Edita Gudišauskaitė
Konsultacija, kun. Arūnas Kesilis

V skyrius

Ukraina

Šv. Mišių homilija Lvovas, 27 VI 2001

Aukotos hipodrome pagal Ukrainos-Bizantijos apeigas, bei 28 graikų katalikų, iš jų 27 komunistinio bei hitlerinio režimų kankinių, ir dievo tarnaitės Juozapotos Michalinos Hordaševskos, beatifikacija

ŠVENTUMAS TEBUS JŪSŲ TIKSLAS

„Niekas neturi didesnės meilės kaip tas, kuris savo gyvybę už draugus atiduoda» (Jn 15, 13).

1. Šie aiškūs Kristaus žodžiai ypač iškalbingai skamba šiandien, mūsų susitikime, beatifikuojant grupę garbingos Lvovo ukrainiečių apeigų Bažnyčios sūnų ir dukterų. Dauguma jų buvo nužudyti iš neapykantos krikščionių tikėjimui. Kai kurie mirė kankinių mirtimi dar nesenais laikais, tarp šiandieninės liturgijos dalyvių yra nemaža asmeniškai juos pažinojusių. Jūsų Galicijos žemė, kurioje per amžius augo Ukrainos graikų katalikų Bažnyčia, matė – kaip sakė nepamirštamasis metropolitas Josifas Slipis – „kalnus lavonų ir upes kraujo”.

Jūsų gyvybingos ir vaisingos bendruomenės pradžia susijusi su šventųjų brolių Kirilo ir Metodijaus pamokslavimu, su šv. Vladimiro ir šv. Olgos asmenybėmis. Kankinių iš įvairių istorijos laikotarpių, o ypač

iš praeito šimtmečio, pavyzdys patvirtina, kad kankinystė yra aukščiausia tarnystės Dievui ir Bažnyčiai forma. Šiandieninėje liturgijoje norime atiduoti jiems duoklę ir dėkoti Dievui už jų ištikimybę.

2. Taip pat trokštu, kad per šias iškalbingas beatifikavimo apeigas visa Bažnyčia išreikštų dėkingumą Dievo žmonėms Ukrainoje už Mykolą Čarneckį ir 24 jo draugus kankinius, taip pat už kankinius Teodorą Romžą ir Omeljaną Kovšą bei Dievo tarnaitę Juozapotą Michaliną Hordaševską. Kaip kviečio grūdas, nukritęs į žemę, apmiršta, kad duotų gausių vaisių (Jn 12,24), taip ir jie paaukojo gyvybes, kad Dievo dirva gausiai atgimtų nauju derliumi. Juos prisimindamas sveikinu šios koncelebracijos liturgijos dalyvius, pradėdamas nuo kardinolų Lubomiro Huzaro ir Mariano Javorskio. Sveikindamas čia dalyvaujantį Lvovo didįjį aukščiausiąjį arkivyskupą, galvoju apie jo pirmtakus – Dievo tarną Andrių Šeptickį, didvyrį kardinolą Josifą Slipį ir neseniai mirusį šventos atminties kardinolą Miroslavą Liubačivskį. Prisimindamas ganytojus, su dideliu geranoriškumu kreipiuosi į Ukrainos graikų katalikų Bažnyčios sūnus ir dukteris, taip pat į tuos, kurie yra su mumis kituose miestuose ar šalyse žiūrėdami televiziją ar klausydami radiją.

Ypatingą padėką už dalyvavimą šioje iškilmingoje liturgijoje skiriu Ukrainos prezidentui Leonidui Kučmai.

3. Dievo Tarnai, kurie šiandien bus priimti į palaimintųjų ratą, atstovauja visiems bažnytinės bendruomenės luomams: tarp jų yra ir kunigų, ir vienuolių, ir tikinčių pasauliečių. Jie buvo ne kartą kankinti nelemtųjų nacizmo ir komunizmo ideologijų sekėjų. Žinodamas apie kančias, kurias turėjo iškęsti šie ištikimieji Kristaus mokiniai, mano pirmtakas Pijus XII reiškė solidarumą ir užuojautą tiems, kurie „laikosi tikėjimo ir priešinasi krikščionybės priešams su tokiu pat nepalaužiamu tvirtumu, kokį kažkada rodė jų protėviai“, ir šlovino narsą, su kuria jie liko „ištikimi Romos vyskupui ir savo ganytojams”[1].

[1] Pijus XII, Enc. *Orientales Ecclesias, (15 grudnia,* 1952): AAS 45 [1953), 8.

Palaikomi Dievo malonės, jie nuėjo pergalės kelią iki pat galo. Šis kelias veda per atleidimą ir susivienijimą, o po Kalvarijos aukos tiesiasi spindulingo Velykų nušvitimo link. Šie mūsų broliai ir seserys atstovauja didelę anoniminių didvyrių minią – vyrų ir moterų, sutuoktinių, kunigų ir pašvęstųjų, jaunų ir senų – kurie per visą XX amžių, „kankinių amžių“, kentė persekiojimus, prievartą ir mirtį, bet neišsižadėjo tikėjimo.

Kaip čia neprisiminsi įžvalgaus ir nuoseklaus Dievo tarno Andriaus Šeptickio, kurio beatifikacijos procesas jau prasidėjo ir kurį tikimės kada nors išvysti tarp šlovinamų šventųjų, ganytojiško darbo! Turime prisiminti didvyrišką apaštalinį jo darbą, kad galėtume suprasti žmogui neįtikimą Ukrainos graikų katalikų Bažnyčios vaisingumą niūriais persekiojimų laikais.

4. Aš pats jaunystėje buvau šios savotiškos „apokalipsės“ liudininkas. „Mano kunigystė jau nuo pat pradžių buvo savotiškai pažymėta nesuskaičiuojamų mano kartos vyrų ir moterų aukos“.[2] Atmintis apie juos negali išnykti, nes tai yra palaima. Jiems skiriamas mūsų susižavėjimas ir dėkingumas. Tarsi ikona evengelinių palaiminimų, išgyvenamų net iki kraujo praliejimo, ji yra vilties ženklas mūsų epochai ir būsimiems laikams. Jie įrodė, kad meilė yra stipresnė už mirtį.

Jų kovoje su blogio paslaptimi sušvito – nepaisant žmogiškų trūkumų – tikėjimo ir Kristaus malonės jėga (2 Kor 12, 9–10). Jų nepalaužiamas liudijimas pasirodė esąs dirva naujiems krikščionims gimti.[3]

Kartu su jais dėl ištikimybės Kristui buvo persekiojami ir žudomi ir kitų tikėjimų krikščionys. Bendra jų kankinystė yra aiškus kvietimas vienytis. Tuo paremtas kankinių ir tikėjimo liudytojų ekumenizmas, nurodantis bendrystės kelią XXI a. krikščionims. Te jų auka taps konkrečia gyvenimo pamoka visiems. Tai tikrai nėra paprasta. Per kelis paskutinius šimtmečius susikaupė pernelyg daug mąstymo stereotipų, per daug abipusių nuoskaudų ir netolerancijos. Norint pašalinti kliūtis nuo šio ke-

[2] Jonas Paulius II, *Dar i Tajemnica*, s. 38.
[3] Tertulianas, A*pologeticum*, 50, 13: *CCL* 1, 171.

lio nėra kito būdo, kaip pamiršti praeitį, vieniems kitų atsiprašyti už suteiktas ir patirtas skriaudas, suteikti atleidimą ir be galo pasitikėti atgimti padedančia Šventosios Dvasios galia.

Šie kankiniai moko mus dvejopos meilės raiškos: meilės Dievui ir meilės broliams.

5. Brangūs kunigai, brangūs vienuoliai ir vienuolės, seminaristai, katechetai ir teologijos studentai! Būtent jums noriu parodyti šį šviečiantį herojiškų Evangelijos liudytojų pavyzdį.

Būkite taip kaip jie ištikimi Kristui iki pat mirties! Jei Dievas laimina jūsų žemę gausiais pašaukimais, jei seminarijos yra pilnos – o tai yra vilties jūsų Bažnyčiai šaltinis – tai neabejotinai yra vienas iš jų aukos vaisių. Tai kelia mums didelius įpareigojimus.

Todėl kreipiuosi į atsakingus už auklėjimą: nuoširdžiai rūpinkitės būsimųjų kunigų ir pašauktųjų pašvęstam gyvenimui pagal Rytų vienuolystės tradiciją auklėjimu. Viena vertus, reikia aiškiai parodyti celibato, priimto Dievo karalystės labui, vertingumą, kita vertus, aiškinti ir santuokos sakramento bei iš jo kylančių įsipareigojimų reikšmę. Susirinkimas priminė, kad krikščioniška šeima yra lyg „namų Bažnyčia“, kurioje tėvai turi būti pirmieji tikėjimo skelbėjai vaikams.[4]

Raginu visus Bažnyčios sūnus ir dukteris ištvermingai siekti kaskart vis autentiškiau ir giliau pažinti Kristų. Tegul dvasininkija stengiasi visuomet užtikrinti pasauliečiams solidų evangelinį ir bažnytinį mokymą. Te krikščionys niekuomet nepritrūks pasišventimo dvasios. Te krikščionių bendruomenė su nemąžtančia drąsa gina skriaudžiamuosius ir persekiojamuosius, stengdamasi atidžiai perskaityti laiko ženklus, kad galėtų priimti visuomeninius bei dvasinius duotojo laiko iššūkius.

Tokiame kontekste norėčiau pasakyti jums, kad dėmesingai seksiu trečiosios jūsų Bažnyčios sinodo sesijos, turinčios įvykti 2002 m., skirtos Ukrainos visuomenės problemų analizei iš Bažnyčios perspektyvos,

4 II Vatikano surinkimas *Lumen gentium,* 11.

eigą. Bažnyčia negali tylėti, kai kalbama apie žmogaus orumo gynimą ir bendrąjį gėrį.

6. „Niekas neturi didesnės meilės kaip tas, kuris savo gyvybę už draugus atiduoda” (Jn 15, 13). Šiandien beatifikuojami kankiniai sekė Gerąjį Ganytoją iki pat pabaigos. Tegul jų liudijimas nebus tik priežastis jums didžiuotis: verčiau tegul jis tampa skatinimu juos sekti. Per krikštą kiekvienas krikščionis tampa pašauktas šventumui. Ne visi, kaip šie naujai palaimintieji kankiniai, tampa pašaukti sudėti didžiausią auką – pralieti savo kraują. Tačiau kiekvienam yra pavedama užduotis kasdien ištikimai ir su pasiaukojimu sekti Kristumi, kaip tai darė palaimintoji Juozapota Michalina Hordaševska, viena iš Nekaltosios mergelės Marijos tarnaičių vienuolyno steigėjų. Ji gebėjo nepaprastu būdu išgyventi savo kasdienę ištikimybę Evangelijai tarnaudama vaikams, ligoniams, vargšams, analfabetams ir į visuomenės pakraščius išstumtiems žmonėms, dažnai sunkiose ir jai nemaža kančių keliančiose situacijose.

Šventumas tebus jūsų visų tikslas, brangūs Ukrainos graikų katalikų Bažnyčios broliai ir seserys. Telydi jus šiame šventumo kelyje Marija, „kuri «veda» visą ilgą tikėjimo vienatiniu Viešpačiu liudytojų eilę“.[5]

Už jūsų stovi šventieji ir palaimintieji, Ukrainos žemėje užsitarnavę teisuolių karūną, kuriems šiandien atiduodame ypatingą pagarbą. Tepadeda jų pavyzdys ir globa sekti Kristumi ir ištikimai tarnauti Mistiniam Jo Kūnui – Bažnyčiai. Jiems padedant teišgydo Dievas jūsų žaizdas gailestingumo ir paguodos balzamu, kad galėtumėte su pasitikėjimu laukti to, kas jums skirta, širdyje būdami tikri, kad esate švelniai jus mylinčio Tėvo vaikai.

Vertė Edita Gudišauskaitė
Konsultacija, kun. Arūnas Kesilis

5 Jonas Paulius II, Enc. *Redemptoris Mater* (kovo 25, 1987), 30.

Lenkija, 1979

Atsisveikinimo kalba oro uoste, 27 VI 2001

Širdingai dėkoju ponui Leonidui Danilovičiui Kučmai už drąsų kvietimą man aplankyti Ukrainą. Dėkoju ir visiems tiems, kurie prisidėjo prie mano ganytojiško susitikimo su Ukrainos Katalikų Bažnyčios tikinčiaisiais ir šios kilnios šalies gyventojais. Telaimina Dievas poną prezidentą ir jo tarnybą ukrainiečių tautos labui.

Ponas Ukrainos Respublikos Prezidente, Kardinolai, garbingi Broliai vyskupystėje, gerbiamieji Ponai, brangūs ukrainiečiai!

1. Atėjo atsisveikinimo akimirka. Su jauduliu sveikinu jus, čia esančius, o per jus sveikinu ukrainiečių tautą, kurią šiomis dienomis galėjau geriau pažinti. Turiu omenyje mane priėmusius Kijevo ir Lvovo gyventojus bei atvykusius susitikti su manimi iš kitų miestų ir šalių. Čia atvykęs jaučiausi apgaubtas Kijevo – miesto auksiniais kupolais, skęstančio soduose – širdingumo. Vėliau patyriau tradicinį Lvovo – turtingo tiek istorinių, tiek krikščionybės paminklų miesto – svetingumą.

Labai jaudindamasis išvykstu iš šios žemės, plytinčios tautų ir kultūrų kryžkelėje, iš kurios daugiau nei prieš tūkstantį metų ėmusi sklisti Evangelija giliai įsišaknijo Rytų Europos gyventojų istorijoje ir kultūroje. Visiems ir kiekvienam iš jūsų noriu dar kartą pasakyti: dėkoju!

2. Dėkui tau, Ukraina, gynusi Europą nepalaužiamoje didvyriškoje kovoje nuo užpuolikų. Dėkui jums, civilinės ir karinės valdžios atstovai, už veiksmus, kurių pagal savo kompetenciją imatės tarnaudami teisingai

ukrainiečių tautos pažangai; dėkoju ir už didžiadvasį atsidavimą, su kuriuo rūpinotės sėkminga mano apaštališkos kelionės eiga.

Dėkoju jums, brangūs broliai ir seserys, esantys dalimi šios krikščioniškos bendruomenės, „ištikimi iki mirties" (Apr 2,10). Jau seniai norėjau pareikšti susižavėjimą jumis ir įvertinti tą didvyrišką ištikimybę, kurią parodėte per ilgą praeito amžiaus persekiojimų žiemą. Dėkui už maldas ir už ilgą dvasinį pasirengimą, kuriais pagreitinote susitikimą su Petro įpėdiniu, kad šis sustiprintų jūsų tikėjimą ir padėtų gyventi brolišk oje meilėje, kuri „visa pakenčia, viskuo tiki, viskuo viliasi ir visa ištveria" (1 Kor 13, 7).

Išvykdamas iš Ukrainos žemės noriu perduoti pilną pagarbos ir nuoširdų sveikinimą garbingos stačiatikių Bažnyčios broliams ir sesėms bei jų ganytojams.

Apkabinu visus malda ir visiems siunčiu linkėjimą žodžiais, kuriais Apaštalas Paulius laimino Tesalonikų krikščionis: „Patsai ramybės Viešpats tegul teikia jums ramybę visada ir visais būdais" (2 Tes 3, 16).

3. Teapdovanoja Viešpats tave taika, ukrainiečių tauta, kai pagaliau atgavusi laisvę nuosekliai ir atkakliai stengiesi iš naujo atrasti giliausias savo šaknis ir žengi sunkiu reformų keliu, kad galėtum laisvėje ir teisingume visiems suteikti galimybę gyventi, reikšti savo tikėjimą, savo kultūrą ir savo įsitikinimus.

Nors vis dar skauda randai po baisių žaizdų, gautų per ilgus persekiojimų, diktatūros ir totalitarizmo metus, kai žmonių teisės buvo laužomos ir trypiamos, tu su pasitikėjimu žvelk į ateitį. Atėjo palankus laikas! Vilties ir drąsos laikas!

Linkiu jums, kad Ukraina galėtų tapti visateise Europos, apimsiančios visą žemyną nuo Atlanto iki Uralo, dalimi. Kaip pasakiau baigiantis 1989 metams, turėjusiems tokią didelę reikšmę naujausiai žemyno istorijai, „negali būti ir kalbos apie Europą, gyvenančią taikoje ir skleidžiančią civilizaciją, be tarpusavio mainų ir dalijimosi skirtingomis, bet

viena kitą papildančiomis vertybėmis", būdingomis tiek Rytų, tiek Vakarų tautoms.[1]

4. Šiuo reikšmingu permainų epochos metu Bažnyčia, suprasdama savo misiją, nenustos raginti savo tikinčiųjų aktyviai remti valstybę ir bendrai kurti gerovę. Nes esama tam tikros visuomeninės gailestingumo formos, pasireiškiančios tarnyste „kultūrai, politikai, ūkiui ir šeimai, kad visur būtų laikomasi pamatinių principų, nuo kurių priklauso žmogaus likimas ir civilizacijos ateitis".[2]

Vis dėlto krikščionys žino esantys visavertė ir integrali Ukrainos tautos dalis. Yra jos dalis dėl tūkstantmetės istorijos, prasidėjusios Vladimiro ir Kijevo Rusios krikštu 988 m. Dnepro vandenyse; tačiau ypač yra dalis šiandien, dėl kraujo krikšto, gauto siaubingų XX a. persekiojimų metais; tais baisiais metais būta daugelio tikėjimo liudytojų, ne tik katalikų, bet ir stačiatikių bei protestantų, kurie iš meilės Kristui kentė daugybę kančių, daugeliu atvejų net sudėjo gyvybės auką.

5. Vienybė ir santarvė! Tai yra taikos ir tikro, stabilaus visuomenės augimo paslaptis ir sąlyga. Būtent dėl tokios ketinimų ir veiksmų harmonijos Ukraina, tikėjimo ir dialogo tėvynė, sulauks savo orumo pripažinimo tautų bendrijoje.

Į galvą man ateina iškilmingas jūsų didžiojo poeto Taraso Ševčenkos perspėjimas: „Tik savo paties namuose surasi tiesą, jėgą ir laisvę". Ukrainiečiai, būtent derlingoje jūsų tradicijos dirvoje slypi jūsų ateities šaknys! Bendrai galite ją kurti; kartu galite priimti dabarties iššūkius, palaikomi bendrų idealų – nesunaikinamo jūsų senosios ir naujausios istorijos paveldo. Bendra yra misija, bendri tebus ir visos ukrainiečių tautos darbai!

Dar kartą perduodu tau sėkmės ir taikos linkėjimus. Mano širdyje paliksi neištrinamus pėdsakus! Iki pasimatymo, draugiškoji tauta, atsi-

---

1 Jonas Paulius II, *Przemówienie do Kurii Rzymskiej*, gruodžio 22 d., 1989 m., 3: „L'Osservatore Romano", lenkų leidimas, 12bis/89, p. 4.

2 Jonas Paulius II, *Novo millennio ineunte* (sausio 6 d., 2001 m.), 5.

sveikinu geriausių linkėjimų ir meilės pilnu apkabinimu! Dėkoju už širdingą priėmimą ir svetingumą, kurių niekuomet nepamiršiu!

Iki pasimatymo, Ukraina! Didžiausio tavo poeto žodžiais meldžiu „Dievą galingąjį ir teisingąjį» visokeriopos palaimos tavo žemės vaikams, „šimtą kartų sukruvintos, kažkada buvusios šlovingos žemės“. Brangūs Broliai ir Seserys, kartu su jūsų poetu ir su jumis aš taip pat kviečiu: te Dievas visada tave saugo, „o šventa, šventa mano Tėvyne!”.

Meldžiu Visagalį Dievą, kad laimintų tave, ukrainiečių tauta, ir užgydytų visas tavo žaizdas. Tepripildo jūsų širdis Jo didelė meilė ir teveda tave į trečiąjį krikščionybės tūkstantmetį, į naują, pilną vilties ateitį. Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios!

Vertė Edita Gudišauskaitė
Konsultacija, kun. Arūnas Kesilis

Jan Paweł II

do Europy Środkowo-Wschodniej

POLSKA

Spis treści

Słowo od Wydawców 141
Andrzej Brzeziecki, Papież Europy Środkowej i Wschodniej 143

I Od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej
Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na Wzgórzu Lecha, 3 VI 1979 151
Encyklika Slavorum Apostoli, 2 VI 1985 155

II Polska
List na 50-lecie Powstania Warszawskiego, 1 VIII 1994 161
Homilia na mszy kanonizacyjnej bł. Jadwigi, 8 VI 1997 165

III Litwa
Przemówienie do intelektualistów w kościele św. Jana, 5 IX 1993 171
Przemówienie do korpusu dyplomatycznego w nuncjaturze, 5 IX 1993 179

IV Białoruś
Przemówienie do białoruskich pielgrzymów, 17 X 1998 187
Przemówienie do delegatów Białoruskiej Konferencji Biskupów, 10 II 2003 191

V Ukraina
Homilia na liturgii we Lwowie, 27 VI 2001 195
Przemówienie pożegnalne na lotnisku, 27 VI 2001 201

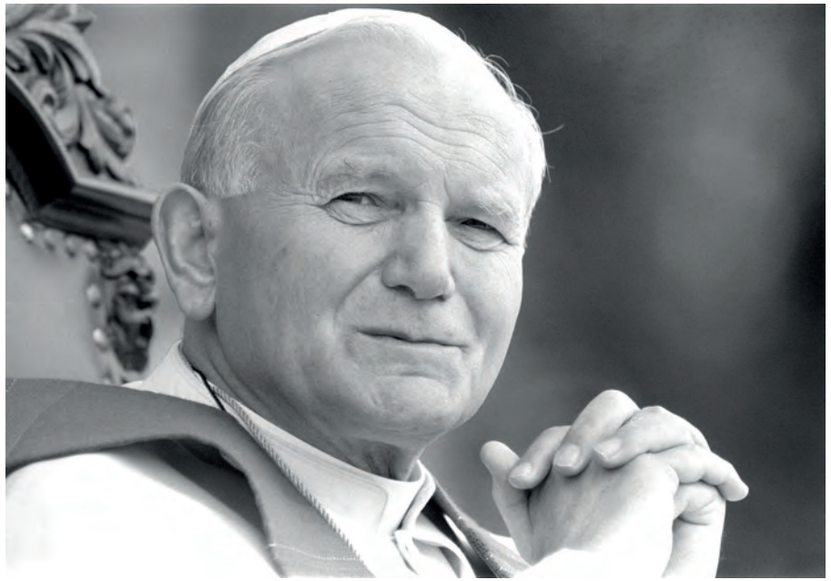

Święty Jan Paweł II, 1984

Słowo od Wydawców

Święty Jan Paweł II był jedynym w historii papieżem pochodzącym z Europy Środkowej. Jego pontyfikat był jednym z najdłuższych i najbardziej znaczących w dziejach Kościoła powszechnego. Misja ewangelizacyjna papieża Polaka objęła cały świat, lecz z oczywistych powodów wyjątkowo silnie wpłynęła na losy narodów Europy Środkowej i Wschodniej, które były Ojcu Świętemu szczególnie bliskie.

W stulecie urodzin papieża Centrum Myśli Jana Pawła II wspólnie z placówkami dyplomacji publicznej – Instytutami Polskimi w Kijowie, Mińsku i Wilnie, postanowili uczcić ten jubileusz wydaniem książki przypominającej zasługi polskiego papieża i rolę jego pontyfikatu w procesie wyzwalania się narodów Europy Środkowej i Wschodniej z jarzma radzieckiego imperium oraz ich powrotu do obszaru wolności obywatelskiej i cywilizacji opartej na wartościach chrześcijańskich i humanistycznych.

Głównym zamiarem wydawców jest pokazanie młodemu pokoleniu w krajach, które przez długie wieki tworzyły wielonarodową i wielowyznaniową Rzeczpospolitą Obojga Narodów, znaczenia misji duszpasterskiej i nauczania św. Jana Pawła II w procesie budzenia się w nich świadomości obywatelskiej, która doprowadziła do odrodzenia się w tej części Europy wolnych społeczeństw i niepodległych państw. W czasie swego pontyfikatu Jan Paweł II aż osiem razy odwiedził Polskę, raz Litwę i Ukrainę. Nie dane mu było przybyć z pielgrzymką na Białoruś, lecz troszczył się o Kościół białoruski i kierował do jego wiernych i duszpasterzy ważne przesłania.

Książka, którą oddajemy Czytelnikom w językach białoruskim, litewskim, polskim i ukraińskim, zawiera słowa św. Jana Pawła II skierowane do wiernych z Europy Środkowej i Wschodniej bezpośrednio w czasie liturgii i spotkań z wiernymi, a także przez encykliki i listy pasterskie. Liczymy, że ten wybór tekstów, ilustrowany fotografiami ze spotkań Ojca Świętego z wiernymi, przybliży Białorusinom, Litwinom, Polakom i Ukraińcom postać wybitnego pasterza Kościoła w kontekście losów ich krajów oraz ich mieszkańców.

Andrzej Brzeziecki

Papież Europy Środkowej i Wschodniej

Był rok 1968, czarna noc komunizmu, krakowski biskup Karol Wojtyła odwiedzał małą parafię w Zembrzycach. Mówił wówczas wiernym, by ich ufność upodobniła się do „wielkiej apostolskiej ufności dwóch mężów – Cyryla i Metodego – świętych apostołów Słowiańszczyzny”[1]. To tylko jeden z wielu przykładów nawiązywania przez Karola Wojtyłę do tradycji religijnej wschodniej Europy. Do konklawe, które wyniosło krakowskiego biskupa na papieski tron, pozostawało wówczas jeszcze dziesięć lat, warto jednak pamiętać, że przesłanie Jana Pawła II dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej nie narodziło się w 1978 roku, ale kształtowało się wraz intelektualnym formowaniem się samego Karola Wojtyły.

Nie ma w tym nic dziwnego, wszak on sam wywodził się z tego regionu i z jego tradycji czerpał pełnymi garściami. Była to tradycja I Rzeczypospolitej w jej najlepszym rozumieniu. Dziś często bywa ona podważana i opisywana jako przejaw polskiej dominacji. Jest w tym wiele racji, niemniej trzeba pamiętać, że I Rzeczpospolita stanowiła, jak na tamte czasy, ciekawy eksperyment cywilizacyjny. Był on niedoskonały, w zbyt małym stopniu uwzględniał podmiotowość niepolskich członów państwa, a jednak stanowił próbę połączenia różnych tradycji, wyznań i języków. Odwołanie się przez XX-wiecznego krakowskiego

[1] Cytat za: G. Przebinda, *Większa Europa. Papież wobec Rosji i Ukrainy*, Kraków 2001, s. 34.

biskupa do postaci apostołów wschodniego chrześcijaństwa nauczających w IX wieku stanowi właśnie taki przykład otwartości na inne nurty wiary. Karol Wojtyła był także pod wpływem wielu rosyjskich myślicieli – znał m.in. pisma Władimira Sołowjowa i twórczość Fiodora Dostojewskiego.

Karol Wojtyła – jako jeden z ważniejszych polskich biskupów, a później jako papież, nie poprzestał jednak na odwoływaniu się do tradycji I Rzeczypospolitej. Dołożył do tego polemikę z komunizmem jako systemem ateistycznym i pozbawionym wszelkich pozytywnych wartości. To jednak również nie powinno dziwić – wszak polemikę tę prowadzili wszyscy papieże w XX wieku. O ile jednak wcześniej Kościół w komunizmie widział zagrożenie przede wszystkim dla siebie i swojego stanu posiadania, o tyle papież Polak dostrzegał w tym totalitarnym systemie (i w każdym innym totalitaryzmie) przede wszystkim zagrożenie dla godności osoby ludzkiej. Nowością było więc tak mocne podkreślanie praw człowieka. Już II Sobór Watykański, którego Karol Wojtyła był ważnym uczestnikiem, stanowił znaczący krok Kościoła w tym kierunku. To jednak pontyfikat Jana Pawła II, który dostrzegł rozwój idei praw człowieka na świecie w latach 70. XX wieku, zdecydował o tak mocnym stawianiu przez Kościół tej kwestii.

Gdy więc Jan Paweł II występował w październiku 1979 roku na forum ONZ, wyraźnie odwoływał się do sytuacji krajów bloku wschodniego. Mówił o prawach człowieka, o godności osoby ludzkiej, podkreślał „jej prawo do wolności myślenia, sumienia i wyznania, a także jej prawo do manifestowania przekonań religijnych indywidualnie i we wspólnocie, publicznie i prywatnie”[2].

Ważnym elementem pontyfikatu był także ekumenizm. Papież nie zwracał się tylko do katolickich czy unickich wyznawców w Europie Wschodniej, ale także do prawosławnych. Dialog z prawosławiem i odzyskanie – w jakiejś formie – jedności chrześcijaństwa było jego wielkim marzeniem, któremu nieraz dawał wyraz, choćby w ekumenicznej

[2] Cytat za: J. Moskwa, *Prorok i polityk*, Warszawa 2003, s. 35.

encyklice *Ut unum sint* (25 maja 1995 roku), gdzie rozdział dotyczący prawosławia jest wyodrębniony. Zabiegał także do końca życia o możliwość odwiedzenia Rosji.

Zatem I Rzeczpospolita, polemika z komunizmem, prawa człowieka oraz ekumenizm – to były właśnie cztery filary, na których Jan Paweł II oparł swe przesłanie dla społeczeństw Europy Wschodniej, a w szczególności dla Litwinów, Białorusinów i Ukraińców.

Jak to się przejawiało w praktyce? Do tej pory Watykan w swej polityce wschodniej jako partnerów traktował przede wszystkim rządy krajów komunistycznych i czasem porozumiewał się z nimi ponad głowami wiernych, a nawet lokalnych episkopatów. Jan Paweł II uzależnił dialog z władzami od sytuacji wiernych i dowartościował Kościoły lokalne.

Dla wielu czytelników może to być dziś zaskoczeniem, ale Jan Paweł II podczas inauguracji swego pontyfikatu modlił się po litewsku, białorusku, ukraińsku i polsku. Jego pierwsza pielgrzymka do Polski w 1979 roku – a Polska była wówczas jedynym i najdalej na wschód wysuniętym krajem bloku socjalistycznego, który papież mógł odwiedzić – pełna była odwołań i aluzji, w ówczesnym realiach jednak czytelnych, których celem było przełamanie podziału Europy na Zachód i Wschód. 9 czerwca 1979 roku w Krakowie papież powiedział: „Ze szczególną radością witam tutaj grupy naszych pobratymców, spoza Karpat. […] A jakże pragnąłbym, ażeby mogli tutaj, przy tej pielgrzymce papieża-Słowianina, być jeszcze inni nasi bracia w języku i w losach dziejowych”[3].

To właśnie podczas tej pielgrzymki w Gnieźnie papież mówił o dwóch płucach Europy: wschodnim i zachodnim oraz podkreślał jedność kontynentu. Mówił wówczas: „My, Polacy, którzy braliśmy przez tysiąclecie udział w tradycji Zachodu, podobnie jak nasi bracia Litwini, szanowaliśmy zawsze przez nasze tysiąclecie tradycje chrześcijańskiego Wschodu. Nasze ziemie były gościnne dla tych tradycji, sięgających

[3] Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na Błoniach (Kraków, 10 czerwca 1979), 4.

swych początków w Nowym Rzymie – w Konstantynopolu”[4]. Papież tu może cokolwiek idealizował stosunki społeczne i religijne w I Rzeczypospolitej, ale taki był wówczas stan wiedzy na temat tego państwa.

Warto przypomnieć, że wtedy, w 1979 roku, papież nie mógł odwiedzić nawet wschodnich województw Polski. W następnych latach Jan Paweł II starał się jednak „zapuszczać” coraz dalej na wschód. W 1987 roku dotarł do Lublina, później były jeszcze Dukla, Krosno, Siedlce, Drohiczyn, Zamość, Lubaczów, Łomża. „Odwiedziny wszystkich tych miejsc – naznaczonych trudnymi problemami, narosłymi podczas wielowiekowego spotkania na okolicznych ziemiach prawosławia z katolicyzmem, polskości z ukraińskością, białoruskością i litewskością – stały się dla najwyższego biskupa Rzymu okazją do rozważań ekumenicznych i historiozoficznych”[5] – pisał w jednej ze swych prac prof. Grzegorz Przebinda, znawca zagadnienia relacji Watykanu z Europą Wschodnią w XX wieku.

W czasach istnienia Związku Radzieckiego nie było możliwe, aby papież odwiedził to państwo i jego republiki. Nie oznacza to jednak, by dyplomacja papieska była bierna. Biskupi litewscy jeszcze w 1983 roku zaprosili Jana Pawła II do odwiedzin Litwy. Był to trudny moment dla tamtejszych wiernych. Zaniepokojona wydarzeniami w Polsce – gdy rok po pielgrzymce papieża wybuchła rewolucja „Solidarności” – Moskwa przeprowadzała w Litwie jedną antykościelną akcję za drugą. Watykan podjął jednak starania i postanowił wysłać do Wilna w celach przygotowawczych watykańskiego sekretarza stanu kardynała Agostino Casarolego, który już za poprzednich pontyfikatów był autorem „polityki wschodniej” Watykanu i którego radzieccy partnerzy szanowali i cenili. Nie był to więc wybór przypadkowy, a jednak Kreml nie zgodził się na podróż Casarolego do Wilna, choć zapraszał go do Moskwy. Jan Paweł II postanowił wówczas ujawnić stanowisko władz Związku Radzieckiego,

4 *Idem*, Homilia podczas Mszy św. odprawionej na Wzgórzu Lecha (Gniezno, 3 czerwca 1979), 5.

5 G. Przebinda, *Większa Europa…*, *op. cit*., s. 8.

co było dla Kremla zaskoczeniem. Liczył on bowiem, że te poufne rozmowy nie ujrzą światła dziennego.

Jan Paweł II nie mogąc więc odwiedzić Litwy, przyjmował jednak często litewskich wiernych i duchownych. W tym gronie znalazł się Alfonsas Svarinskas, wieloletni więzień łagrów. Gdy został wypuszczony na wolność we wrześniu 1988 roku, już dwa miesiące później był w Watykanie.

Latem 1988 roku prymas Polski, kard. Józef Glemp, odwiedził Białoruś. Już wcześniej był w Moskwie w ramach obchodów tysiąclecia chrztu Rusi: Jan Paweł II wyznaczył go na członka delegacji kardynałów na te uroczystości. Te wizyty i zabiegi prymasa Glempa przyniosły skutek z punktu widzenia białoruskich katolików: w 1989 roku Moskwa oraz Mińsk zgodziły się na nominację na biskupa w Białorusi Tadeusza Kondrusiewicza, którego zadaniem – powierzonym przez Jana Pawła II – była odbudowa struktury kościelnej na tych terenach. Biskup Kondrusiewicz, wykształcony w Leningradzie oraz w Kownie, mający za sobą pracę w litewskich i białoruskich parafiach, świetnie nadawał się do tej roli, bo jednocześnie przejawiał roztropność w relacjach z prawosławiem. W 1992 roku mówił w wywiadzie dla miesięcznika „Znak”: „W obcowaniu z prawosławnymi lub z wstępującymi na drogę chrześcijaństwa prawosławnego powinniśmy wspólnie świadczyć o Chrystusie jako o Drodze, Prawdzie i Życiu, i o dobroczynnej mocy Kościoła prawosławnego, na którym spoczywa główny ciężar przywrócenia chrześcijaństwa wśród narodów Rosji. Kościół prawosławny i nasz to dwa Kościoły siostrzane. Patrzymy na Kościół prawosławny jako na dysponujący środkami dla zbawienia człowieka”[6]. Oczywiście – trzeba to napisać wyraźnie – rzeczywistość czasem była inna. „Trudno zaprzeczyć, że Jan Paweł II w latach po rozpadzie Związku Radzieckiego zachęcał polskich księży do apostolskiej aktywności na terenach byłego imperium […]. Niektórzy z tych księży mogli przesadzać w misjonarskim i patrio-

6 *Być otwartymi wobec braci w wierze.* Z arcybiskupem Tadeuszem Kondrusiewiczem, Administratorem Apostolskim katolików obrządku łacińskiego dla europejskiej części Rosji rozmawia Julij Szrejder, „Znak” luty 1993, nr 453, s. 68.

tycznym zapale, grzeszyć pogardą i arogancją wobec prawosławnych”[7] – pisał Jacek Moskwa, znawca pontyfikatu Jana Pawła II.

Nie mogąc przed rozpadem Związku Radzieckiego odbywać pielgrzymek na jego terytorium, Jan Paweł II „zaprosił” Wschód do Rzymu. Najlepszym tego przykładem było wydarzenie, które miało miejsce 12 listopada 1979 roku w święto męczennika Jozafata, XVII-wiecznego biskupa Połocka. Oto tego dnia w Kaplicy Sykstyńskiej rozbrzmiało donośne *Hospody pomiłuj* z okazji konsekracji episkopalnej metropolity ukraińskiego w Filadelfii. Papież odprawił liturgię w języku starosłowiańskim, a homilia została wygłoszona po ukraińsku. „Po raz pierwszy w dziejach Kościoła rzymskokatolickiego uroczystość konsekracji episkopalnej odbyła się w obrządku bizantyjsko-ukraińskim”[8] – pisał watykanista Dominik Morawski. Liturgię koncelebrował grekokatolicki kardynał Josyf Slipyj, m.in. metropolita lwowski, aresztowany w 1945 roku i zwolniony po 18 latach spędzonych w łagrach (o jego zwolnienie ubiegał się nie tylko Watykan, ale także prezydent USA John F. Kennedy. W 1963 roku Slipyj opuścił Związek Radziecki).

Jeszcze w czerwcu 1991 roku, gdy Polska była już krajem wolnym, ale do rozpadu Związku Radzieckiego pozostawało pół roku (o czym przecież wtedy nie wiedziano), papież spotkał się w Łomży z pielgrzymami z Litwy, Białorusi i Ukrainy. Podczas tej pielgrzymki przemawiał w językach tych krajów i mówił: „Jeśli Bóg pozwoli mi kiedyś przyjechać do Lwowa, to będzie więcej po ukraińsku”[9] oraz „ufam, że łomżyńskie spotkanie z Litwinami przybliża dzień, w którym na pielgrzymim szlaku papieża znajdzie się Litwa”[10]. Ten ostatni kraj Jan Paweł II odwiedził już w 1993 roku, na pielgrzymkę do Ukrainy trzeba było czekać aż do 2001 roku, do Białorusi nigdy nie dotarł – ale niemal zawsze podczas wizyt w Polsce starał się o kontakt z wiernymi z tych krajów. Najlepszym

7 J. Moskwa, *Prorok i polityk*, *op. cit*., s. 187–188.

8 D. Morawski, *Pomost na Wschód. Obserwacje i refleksje watykanisty*, Londyn–Lublin 1991, s. 150.

9 Jan Paweł II, Przemówienie do wiernych obrządku bizantyjsko-ukraińskiego w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa (Przemyśl, 2 czerwca 1991), 6.

10 *Idem*, Przemówienie do pielgrzymów litewskich (Łomża, 6 czerwca 1991), 4.

dowodem ekumeniczna msza, którą odprawił w 1999 roku w starym ruskim grodzie, Drohiczynie, należącym dziś do Polski.

W 2001 roku, jak już zostało wspomniane, papież dotarł do Ukrainy – nie tylko do Lwowa, ale także do Kijowa. Wizyta ta nie służyła tylko podkreślaniu dawnej wspólnoty, w której żyły oba narody, ale jej program zawierał również uczczenie ofiar nazizmu i bolszewizmu. Jan Paweł II oddał hołd pomordowanym Ukraińcom, ale także Rosjanom czy Tatarom Krymskim. Był więc w Bykowni, gdzie NKWD zamordowało wiele tysięcy osób, wspominał Hołodomor, ale odwiedził także Babi Jar, gdzie Niemcy wymordowali ponad sto tysięcy Żydów. Podczas pobytu w Ukrainie papież przypomniał obecność także żydowskiego narodu na ziemiach ukraińskich.

Wspomniany wątek dwóch płuc Europy był stałym elementem papieskiego przesłania dla kontynentu – jeszcze w październiku 1988 roku, a więc przed politycznym przełomem w środkowej i wschodniej Europie, mówił w Parlamencie Europejskim w Strasburgu przedstawicielom dwunastu wówczas państw jednoczącej się Europy: „Do reprezentowanych tu dziś narodów w przyszłości będą się mogły z pewnością przyłączyć także inne. Pragnieniem moim – jako najwyższego Pasterza Kościoła powszechnego, który pochodzi ze wschodniej Europy i zna aspiracje ludów słowiańskich, tego drugiego «płuca» naszej wspólnej europejskiej ojczyzny – jest to, by Europa suwerenna i wyposażona w wolne instytucje rozszerzyła się kiedyś aż do granic, jakie wyznacza jej geografia, a bardziej jeszcze historia”[11]. Tę polityczną wizję najtrafniej i najkrócej podsumował w roku 2003, mówiąc: „od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej” i dodając: „To jest wielki skrót, ale bardzo wiele się w tym skrócie mieści wielorakiej treści”[12].

W trzy tygodnie po wyborze Karola Wojtyły na papieża, wspomniany kardynał Josyf Slipyj wydał oświadczenie, w którym stwierdzał m.in.

11 *Idem*, Przemówienie Jana Pawła II w Parlamencie Europejskim (Strasburg, 11 października 1988), 5.

12 *Idem*, Przemówienie Jana Pawła II do uczestników Narodowej Pielgrzymki do Rzymu (19 maja 2003).

„Papież Jan Paweł II jest Słowianinem. Łączą go z całą rodziną narodów słowiańskich, w tym i z Ukraińcami, podobna mentalność, podobne uczucia, a nawet los historyczny [...] Papież Słowianin powinien lepiej rozumieć swych sąsiadów. [...] My, Ukraińcy, jesteśmy pewni, że pod tym względem papież będzie popierać naszą walkę”[13].

Kardynał Slipyj nie pomylił się. Można do jego słów dodać tylko jedno. Istotnie Jana Pawła II często zwykło się nazywać papieżem Słowian, wydaje się jednak, że określenie „Papież Europy Środkowej i Wschodniej” bardziej oddaje rzeczywistość, uwzględnia bowiem także jego starania na rzecz Litwinów i innych – niesłowiańskich – narodów regionu.

13 Cytat za: D. Morawski, *Pomost na Wschód...*, *op. cit.*, s. 148.

Rozdział I

Od Unii Lubelskiej od Unii Europejskiej

Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na Wzgórzu Lecha, 3 VI 1979

4. I dlatego dobrze, że widzę tutaj przed oczyma ten napis: *Otče*... w siostrzanym języku, w języku św. Wojciecha: *Pamatuj Otče na své české deti*. Niegdyś te bliskie sobie słowiańskie języki brzmiały jeszcze podobniej. Historia językoznawstwa wykazuje to, jak rosły ze wspólnego pnia słowiańszczyzny, ze wspólnego pnia chrześcijaństwa, pnia Wojciechowego. *Pamatuj Otče na své české deti.* Nie może ten papież, który nosi w sobie spuściznę Wojciechową, zapomnieć tych dzieci! I nie możemy my wszyscy, drodzy bracia i siostry, którzy nosimy w sobie to samo Wojciechowe dziedzictwo, zapomnieć tych naszych braci!

5. Kiedy dzisiaj, w uroczystość Zesłania Ducha Świętego Roku Pańskiego 1979, sięgamy do tych fundamentów, nie możemy nie słyszeć – obok języka naszych praojców – także innych języków słowiańskich i pobratymczych, którymi wówczas zaczął przemawiać szeroko otwarty wieczernik dziejów. Nie może zwłaszcza nie słyszeć tych języków pierwszy w dziejach Kościoła papież-Słowianin. Chyba na to wybrał go Chrystus, chyba na to prowadził go Duch Święty, ażeby do wielkiej wspólnoty

Kościoła wniósł szczególne zrozumienie tych wszystkich słów i języków, które wciąż jeszcze brzmią obco, daleko, dla ucha nawykłego do dźwięków romańskich, germańskich, anglosaskich, celtyckich. Czyż Chrystus nie chce, czyż Duch Święty nie wzywa, żeby Kościół-Matka u końca drugiego tysiąclecia chrześcijaństwa pochylił się ze szczególnym zrozumieniem, ze szczególną wrażliwością ku tym dźwiękom ludzkiej mowy, które splatają się z sobą we wspólnym korzeniu, we wspólnej etymologii, które – mimo wiadomych różnic (nawet w pisowni) – brzmią wzajemnie dla siebie blisko i swojsko?

Czyż Chrystus tego nie chce, czy Duch Święty tego nie rozrządza, ażeby ten papież, który nosi w swojej duszy szczególnie wyrazisty zapis dziejów własnego narodu od samego jego początku, ale także i dziejów pobratymczych, sąsiednich ludów i narodów, na sposób szczególny nie ujawnił i nie potwierdził w naszej epoce ich obecności w Kościele? Ich szczególnego wkładu w dzieje chrześcijaństwa. Ażeby odsłonił te profile, które właśnie tutaj, w tej części Europy, zostały wbudowane w bogatą architekturę świątyni Ducha Świętego.

Czyż Chrystus tego nie chce, czy Duch Święty tego nie rozrządza, ażeby ten papież-Polak, papież-Słowianin, właśnie teraz odsłonił duchową jedność chrześcijańskiej Europy, na którą składają się dwie wielkie tradycje: Zachodu i Wschodu? My, Polacy, którzy braliśmy przez całe tysiąclecie udział w tradycji Zachodu, podobnie jak nasi bracia Litwini, szanowaliśmy zawsze przez nasze tysiąclecie tradycje chrześcijańskiego Wschodu. Nasze ziemie były gościnne dla tych tradycji, sięgających swych początków w Nowym Rzymie – w Konstantynopolu. Ale też pragniemy prosić gorąco naszych braci, którzy są wyrazicielami tradycji wschodniego chrześcijaństwa, ażeby pamiętali na słowa Apostoła: „Jedna wiara, jeden… chrzest. Jeden Bóg i Ojciec wszystkich. Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa" (por. Ef 4, 5–6). Ażeby o tym pamiętali. I żeby teraz, w dobie szukania nowej jedności chrześcijan, w dobie nowego ekumenizmu, wspólnie z nami przykładali rękę do tego wielkiego dzieła, które tchnie Duch Święty!

Tak. Chrystus tego chce. Duch Święty tak rozrządza, ażeby to zostało powiedziane teraz, tutaj w Gnieźnie, na ziemi piastowskiej, w Polsce, przy relikwiach św. Wojciecha i św. Stanisława, wobec Wizerunku Bogarodzicy-Dziewicy, Pani Jasnogórskiej i Matki Kościoła. Trzeba, ażeby przy sposobności chrztu Polski była przypomniana chrystianizacja Słowian: Chorwatów i Słoweńców, wśród których pracowali misjonarze już około 650 r. i z którymi niedawno w Bazylice św. Piotra w ich chorwackim języku dziękowałem Bogu za więcej niż 1000 lat, za 1100, 1300 lat ich wiary i wierności dla Stolicy Apostolskiej. I trzeba, żeby tutaj była przypomniana chrystianizacja Bułgarów, których książę Borys I przyjął chrzest w 864 lub 865 r., Morawian i Słowaków – do nich docierali misjonarze przed 850 r., a potem umocnili tam wiarę święci apostołowie Słowian: Cyryl i Metody, którzy przybyli do Państwa Wielkomorawskiego w 863 r., Czechów, których księcia Bořivoja ochrzcił w 874 r. św. Metody. W zasięgu działalności św. Metodego i jego uczniów znajdowali się także Wiślanie oraz Słowianie zamieszkujący Serbię. Trzeba też, aby był przypomniany chrzest Rusi w Kijowie w 988 r. Wreszcie trzeba przypomnieć ewangelizację Słowian Połabskich: Obotrytów (Obodrzyców), Wieletów i Serbołużyczan. Chrystianizację Europy, tę oficjalną, ukończył chrzest Litwy w latach 1386 i 1387, który to, za sprawą błogosławionej naszej królowej Jadwigi, umocnił wcześniejszy o sto lat chrzest księcia Mendoga. Papież Jan Paweł II – Słowianin, syn narodu polskiego, czuje, jak głęboko wrastają w glebę historii korzenie, z których on sam razem z wami wyrasta. Ile wieków liczy ta mowa Ducha Świętego, którą on dzisiaj sam przemawia i z watykańskiego wzgórza świętego Piotra, i tutaj w Gnieźnie ze Wzgórza Lecha, i w Krakowie z wyżyn Wawelu.

Święty Jan Paweł II, 1988

Encyklika *Slavorum Apostoli*, 2 VI 1985

23. Działalność apostolską i misjonarską świętych Cyryla i Metodego, przypadającą na drugą połowę XIX wieku, można uznać za pierwszą skuteczną ewangelizację Słowian.

Objęła ona w różnym stopniu poszczególne obszary, koncentrując się głównie na terenach ówczesnego Państwa Wielkomorawskiego. Przede wszystkim więc objęła tereny metropolii, której Metody był pasterzem, to jest Morawy, Słowację oraz Panonię, czyli część terenów dzisiejszych Węgier. W kręgu szerszego oddziaływania jego samego, a zwłaszcza przygotowanych przez niego misjonarzy, znalazły się dalsze grupy Słowian Zachodnich, szczególnie na terenie Czech. Pierwszy historyczny książę czeski z dynastii Przemyślidów, Borzywoj, został ochrzczony prawdopodobnie w obrządku słowiańskim. Następnie oddziaływanie to objęło plemiona serbo-łużyckie, a także tereny południowej Polski. Jednakże z chwilą upadku Państwa Wielkomorawskiego (około 905–906 roku) obrządek ten ustąpił miejsca obrządkowi łacińskiemu i Czechy zostały kościelnie przyporządkowane biskupowi ratyzbońskiemu i metropolii salzburskiej. Godny uwagi jest fakt, że jeszcze około połowy X wieku, w czasach św. Wacława, istniało silne przenikanie się elementów obu obrządków i daleko idąca symbioza obu języków używanych w liturgii: słowiańskiego i łaciny. Chrystianizacja ludu nie byłaby skądinąd możliwa bez posługiwania się językiem rodzimym. I tylko na takim podłożu mogła się rozwinąć rodzima terminologia chrześcijańska w Czechach, a z niej z kolei rozwinąć i utrwalić terminologia kościelna

w Polsce. Wiadomość o księciu Wiślan w Żywocie Metodego jest najstarszą wzmianką dziejową dotyczącą jednego z plemion polskich[1]. Nie mamy wystarczających danych, aby z tą wzmianką łączyć ustanowienie na ziemiach polskich organizacji kościelnej w obrządku słowiańskim.

24. Chrzest Polski w 966 roku, przyjęty przez pierwszego historycznego władcę Mieszka, ożenionego z księżniczką czeską Dąbrówką, dokonał się głównie za pośrednictwem Kościoła czeskiego i tą drogą chrześcijaństwo dotarło do Polski z Rzymu w łacińskiej formie. Niemniej pozostaje faktem, że o dzieło Braci z dalekiego Sołunia otarły się także początki chrześcijaństwa w Polsce.

Wśród Słowian Półwyspu Bałkańskiego działalność świętych Braci zaowocowała jeszcze widoczniej. Dzięki ich apostolstwu utwierdziło się w Chorwacji chrześcijaństwo już wcześniej tam zakorzenione.

Głównie za pośrednictwem uczniów wygnanych z pierwotnego terenu działania, misja cyrylo-metodiańska przyjęła się i rozwinęła wspaniale w Bułgarii. Tutaj, dzięki św. Klemensowi z Ochrydy, powstały bardzo prężne ośrodki życia klasztornego i tu szczególnie rozwinął się alfabet, zwany cyrylicą. Stąd też chrześcijaństwo przeszło na dalsze tereny, poprzez pobliską Rumunię dotarło na ziemie Rusi Kijowskiej, rozszerzając się potem na wschód od Moskwy.

Za parę lat, dokładnie w 1988 roku, przypadnie milenium chrztu przyjętego przez Włodzimierza Wielkiego, księcia kijowskiego.

25. Słusznie więc święci Cyryl i Metody zostali wnet uznani przez rodzinę ludów słowiańskich za ojców zarówno ich chrześcijaństwa, jak też ich kultury. Na wielu wyżej wymienionych terenach, choć pojawiali się różni misjonarze, większość ludności słowiańskiej jeszcze w IX wieku zachowywała dawne wierzenia pogańskie. Dopiero na gruncie uprawionym przez naszych Świętych lub też przynajmniej

[1] Por. *Żywot Metodego*, XI, s. 114.

przez nich przygotowanym pod uprawę, chrześcijaństwo w ciągu następnego wieku weszło definitywnie w historię Słowian.

Ich dzieło stanowi wybitny wkład w tworzenie się wspólnych korzeni Europy, które dzięki swej trwałości i żywotności stanowią jeden z najmocniejszych punktów odniesienia, jakich nie może pominąć żaden poważny wysiłek zmierzający do zaprowadzenia nowej jedności kontynentu w naszych czasach.

Po jedenastu wiekach chrześcijaństwa wśród Słowian widzimy jasno, że dziedzictwo Braci Sołuńskich jest i pozostanie dla nich głębsze i mocniejsze od jakiegokolwiek podziału. Obie tradycje chrześcijańskie – wschodnia wywodząca się z Konstantynopola i zachodnia z Rzymu – powstały w łonie jednego Kościoła, choć na kanwie różnych kultur i różnego podejścia do tych samych problemów. Taka różnorodność, gdy dobrze zrozumie się jej początek, dostrzeże jej wartość i znaczenie, może jedynie wzbogacić kulturę Europy i jej tradycje religijne oraz stać się również właściwy podstawą dla pożądanej odnowy duchowej.

26. Od IX wieku, kiedy kształtował się nowy ład w Europie chrześcijańskiej, święci Cyryl i Metody niosą orędzie aktualne również dla naszej epoki, która w świetle licznych i złożonych problemów natury religijnej i kulturowej, państwowej i międzynarodowej szuka żywotnej jedności w prawdziwej wspólnocie różnorodnych części składowych. O dwóch głosicielach Ewangelii można powiedzieć, że charakteryzowało ich umiłowanie wspólnoty Kościoła powszechnego, tak na Wschodzie, jak i na Zachodzie, a w nim – Kościoła partykularnego, który rodził się wśród narodów słowiańskich. Od nich płynie także zachęta dla chrześcijan i ludzi naszej epoki, aby razem budować jedność.

Przykład Cyryla i Metodego ma jednak szczególne znaczenie na specyficznym polu działalności misjonarskiej. Działalność ta bowiem jest zasadniczym zadaniem Kościoła, dzisiaj zaś palącym problemem jest wspomniana już „inkulturacja". Dwaj Bracia nie tylko rozwijali swoją misję w pełnym poszanowaniu kultury, którą zastali u ludów słowiańskich, ale wraz z religią wybitnie i nieustannie ją

rozwijali i umacniali. Analogicznie dzisiaj Kościoły od dawna chrześcijańskie mogą i powinny pomagać Kościołom i ludom młodszym w ich dojrzewaniu we własnej tożsamości i w dalszym jej rozwijaniu[2].

27. Cyryl i Metody stanowią jakby ogniwo łączące, jakby duchowy pomost pomiędzy nurtem tradycji wschodniej i zachodniej, które łączą się razem w jedną wielką Tradycję Kościoła powszechnego. Są oni dla nas wzorem i patronują wysiłkowi ekumenicznemu siostrzanych Kościołów Wschodniego i Zachodniego w odnalezieniu poprzez dialog i modlitwę widzialnej jedności w doskonałej i całkowitej wspólnocie – jedności, która, jak powiedziałem z okazji mych odwiedzin w Bari – „nie jest ani wchłonięciem, ani fuzją”[3]. Jedność jest spotkaniem w prawdzie i miłości, które są darem Ducha Świętego. Cyryl i Metody, poprzez osobowość i dokonane dzieło, są postaciami, które budzą na nowo we wszystkich chrześcijanach wielką „tęsknotę za zjednoczeniem i jednością”[4] między dwoma siostrzanymi Kościołami – Wschodnim i Zachodnim. Dla osiągnięcia pełnej powszechności każdy naród, każda kultura musi wypełnić własne zadanie w zbawczym planie Boga. Każda odrębna tradycja, każdy Kościół lokalny winien być zawsze otwarty i uwrażliwiony na inne Kościoły i tradycje, a równocześnie na wspólnotę uniwersalną, katolicką; jeśli zamknie się w sobie, naraża siebie na niebezpieczeństwo zubożenia. Realizując własny charyzmat Cyryl i Metody wnieśli decydujący wkład w budowę Europy nie tylko jako wspólnoty wiary chrześcijańskiej, ale także jako organizmu państwowego i kulturowego. Dzisiaj również nie ma innej drogi do przezwyciężenia napięć i naprawienia rozłamów czy usunięcia antagonizmów zarówno w Europie jak i w świecie, które zagrażają wywołaniem straszliwego zniszczenia życia i wartości. Być chrześcijaninem w naszych czasach oznacza być twórcą komunii w Kościele i w społeczeństwie.

2 Por. Sobór Wat. II, Dekr. o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes*, 38.

3 Jan Paweł II, Przemówienie podczas ekumenicznego spotkania w Bazylice św. Mikołaja w Bari (26 lutego 1984), 2: *Insegnamenti* VII/1 (1984), s. 532.

4 Tamże, 1: *Insegnamenti* VII/1 (1984), s. 531.

Służą temu celowi: otwartość ducha ku braciom, wzajemne zrozumienie, gotowość współpracy na drodze wspaniałomyślnej wymiany dóbr kulturalnych i duchowych.

Jednym z podstawowych dążeń dzisiejszej ludzkości jest odnalezienie tej jedności i komunii, tak aby życie ludzkie w zasięgu całego globu było prawdziwie godne człowieka. Kościół, świadomy tego, że jest znakiem i powszechnym sakramentem zbawienia i jedności rodzaju ludzkiego, jest gotów wypełnić swoje zadanie, któremu „warunki naszej epoki nadają [...] szczególnie pilny charakter; [...] aby wszyscy ludzie, złączeni dziś ściślej więzami społecznymi, technicznymi, kulturalnymi, osiągnęli pełną jedność również w Chrystusie”[5].

5 Sobór Wat. II, Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 1.

Polska, 1983

Rozdział II

Polska

List na 50-lecie Powstania Warszawskiego, 1 VIII 1994

1. Obchodzimy w tym roku 50. rocznicę Powstania Warszawskiego. Było ono wydarzeniem wielkim zarówno w swym heroizmie, jak i tragizmie; wydarzeniem pozostającym w jakimś logicznym ciągu z dziejami naszej Ojczyzny, przynajmniej na przestrzeni dwóch ostatnich stuleci. Był to okres, kiedy nad Polską przetaczały się często zawieruchy wojenne i dziejowe klęski, ale równocześnie czas bohaterskich zrywów Narodu, który nigdy nie pogodził się z utratą swej niepodległości: od Powstania Kościuszkowskiego, którego 200. rocznicę obchodziliśmy niedawno, poprzez Powstanie Listopadowe, później Styczniowe, poprzez patriotyczny czyn zbrojny w czasie pierwszej wojny światowej, aż po rok 1939.

2. Powstanie Warszawskie było poniekąd zwieńczeniem powstania trwającego przez cały okres drugiej wojny światowej. Brali w nim udział Polacy na różnych frontach. Powstanie Warszawskie było jak gdyby kulminacyjnym aktem tej pięcioletniej walki, tego powstania całego Narodu, który w ten sposób wobec świata wyraził swój protest przeciwko pozbawieniu go niepodległości i dawał dowody, że gotów jest do największych poświęceń dla jej odzyskania i utrwalenia. Można po-

wiedzieć, że Powstanie Warszawskie było najbardziej radykalnym i najbardziej krwawym ze wszystkich powstań polskich. Pociągnęło ono za sobą niesłychany ogrom ofiar: nie tylko zburzona Stolica, ale także dziesiątki tysięcy ofiar ludzkich, zwłaszcza wśród młodego pokolenia Polaków. Niektórzy zadają sobie pytanie, czy było to potrzebne, czy było to potrzebne aż na taką skalę? Nie można na to pytanie odpowiadać tylko w kategoriach czysto politycznych lub militarnych. Należy raczej w milczeniu skłonić głowę przed rozmiarem poświęcenia, przed wielkością ceny, jaką tamto pokolenie sprzed pięćdziesięciu lat zapłaciło za niepodległość Ojczyzny. W płaceniu tej ceny byli, być może, rozrzutni, ale ta rozrzutność była zarazem wspaniałomyślnością. Kryła się w niej jakaś odpowiedź na to wezwanie, które przyniósł Chrystus, przede wszystkim swoim własnym przykładem, oddając życie za braci: „Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich".

3. Obchodząc uroczyście 50. rocznicę Powstania Warszawskiego, należy podkreślić, iż miało ono także kluczowe znaczenie dla Europy drugiej połowy XX stulecia. Jako szczytowy akt walki, którą prowadzili Polacy o swoje niepodległe państwo, stało się ono w pewnej mierze początkiem procesu kształtowania się niepodległych państw na terenie Europy Środkowowschodniej. Proces ten mógł się w pełni zrealizować dopiero po roku 1989, wraz z upadkiem komunistycznego totalitaryzmu, prowadząc do powstania w tej części Europy nie tylko prawdziwie suwerennej Polski, ale także Litwy, Łotwy i Estonii, Białorusi i Ukrainy, a na południu: Czech, Słowacji i Węgier. Jeśli Europa ma się stać „ojczyzną ojczyzn", jest rzeczą konieczną, ażeby prawo narodów, które w tym procesie doszło do głosu, spotkało się z poszanowaniem całej wspólnoty europejskiej. Bez zagwarantowania równego prawa wszystkich państw narodowych, które wyłaniają się na terenie Europy, nie może być mowy o pokojowym współżyciu na naszym kontynencie.

4. Wspominając dzisiaj ze czcią Bohaterów Powstania Warszawskiego, nie można pominąć jeszcze jednego aspektu. W tych dniach trudno

nie przywołać na pamięć również wszystkich kapłanów, którzy uczestniczyli w powstaniu jako kapelani oraz sióstr zakonnych – sanitariuszek, a także Mszy świętych odprawianych pośród padających bomb i pocisków artyleryjskich. Cały ten heroizm walczącej Warszawy miał bardzo wyraźne znamię chrześcijańskie. Na miejscach, gdzie grzebano poległych powstańców do dzisiaj stoją krzyże i palą się świece jako znak wiary w świętych obcowanie i żywot wieczny. Należy ufać, że 50. rocznica Powstania Warszawskiego potwierdzi tę wiarę i w ten sposób utrwali w idących pokoleniach nadzieję: nie tylko nadzieję życia wiecznego, ale także nadzieję zachowania i rozwoju tego wspólnego dobra, któremu na imię jest niepodległa Rzeczpospolita.

Klękam dzisiaj w duchu na mogiłach poległych Powstańców Warszawy i modlę się, aby Chrystus, Władca dziejów ludzi i narodów, wynagrodził ich ofiarę życiem wiecznym; modlę się, aby ich ofiara, na wzór ziarna rzuconego w ziemię, przyniosła obfity plon w życiu współczesnego pokolenia Polaków. Ich bohaterski czyn zobowiązuje!

Obejmuję modlitwą także tych Powstańców Warszawy, którzy przeżyli i dzisiaj biorą udział w uroczystościach rocznicowych jako żywi świadkowie tamtych dni.

Modlę się wreszcie za całą Ojczyznę, za wszystkich moich Rodaków, a w szczególności za mieszkańców Stolicy, aby w codziennym trudzie budowania Polski sprawiedliwej i dostatniej umieli dochować wierności temu wielkiemu dziedzictwu bohaterstwa i poświęcenia.

Wszystkim Uczestnikom uroczystości 50. rocznicy Powstania Warszawskiego z serca błogosławię: w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego.

Watykan, dnia 1 sierpnia 1994 roku

Polska, 1979

Homilia na mszy kanonizacyjnej bł. Jadwigi, Kraków, 8 VI 1997

Gaude, mater Polonia! Powtarzam dziś to wezwanie do radości, które przez wieki śpiewali Polacy na wspomnienie św. Stanisława. Powtarzam je, ponieważ miejsce i okoliczność w szczególny sposób do tego usposabiają. Mamy bowiem znów powrócić na Wawel, do królewskiej katedry, i stanąć tam przy relikwiach. królowej, Pani Wawelskiej. Oto nadszedł wielki dzień jej kanonizacji. A zatem:

Gaude, mater Polonia,
Prole fecunda nobili,
Summi Regis magnalia
Laude frequenta vigili.

Długo czekałaś, Jadwigo, na ten uroczysty dzień. Prawie 600 lat minęło od twej śmierci w młodym wieku. Umiłowana przez naród cały, ty, która stoisz u początku czasów jagiellońskich, założycielko dynastii, fundatorko Uniwersytetu Jagiellońskiego w prastarym Krakowie, długo czekałaś na dzień twojej kanonizacji, ten dzień, w którym Kościół ogłosi uroczyście, że jesteś świętą patronką Polski w jej dziedzicznym wymiarze – Polski za twoją sprawą zjednoczonej z Litwą i Rusią: Rzeczypospolitej trzech narodów. Dziś nadszedł ten dzień. Wielu ludzi pragnęło dożyć tej chwili i wielu jej nie doczekało. Mijały lata i stulecia, i wydawało się, że twoja kanonizacja jest już wręcz niemożliwa. Niech ten dzisiejszy dzień będzie dniem radości nie tylko dla nas, współcześnie żyjących,

ale także dla nich wszystkich – tych, którzy na ziemi go nie doczekali. Niech będzie wielkim dniem świętych obcowania. *Gaude, mater Polonia!*

2. Ewangelia dzisiejsza zwraca nasze myśli i serca w stronę chrztu. Oto raz jeszcze jesteśmy w Galilei, skąd Chrystus wysyła na cały świat swych Apostołów: „Dana Mi jest wszelka władza w niebie i na ziemi. Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata" – mandat misyjny, który Apostołowie podjęli, poczynając od dnia Pięćdziesiątnicy. Podjęli i przekazali swoim następcom. Przez tych następców posłanie apostolskie docierało stopniowo na cały świat. I przyszedł czas przy końcu pierwszego tysiąclecia, kiedy apostołowie Chrystusa przybyli na ziemię piastowską. Wówczas Mieszko I przyjął chrzest, a to zgodnie z ówczesnym przeświadczeniem – stanowiło zarazem chrzest Polski. W roku 1966 obchodziliśmy tysiąclecie tego chrztu.

Jakżeby się dzisiaj radował Prymas Tysiąclecia, Sługa Boży kardynał Stefan Wyszyński, gdyby dane było mu uczestniczyć wraz z nami w tym wielkim dniu kanonizacji! Leżała mu ona na sercu, tak samo jak wielkim metropolitom krakowskim, jak księciu kardynałowi Adamowi Stefanowi Sapieże i całemu polskiemu Episkopatowi. Wszyscy wyczuwali, że kanonizacja królowej Jadwigi jest jak gdyby dopełnieniem milenium chrztu Polski. Jest dopełnieniem także i dlatego, iż przez dzieło królowej Jadwigi ochrzczeni w X wieku Polacy po czterech wiekach podjęli misję apostolską i przyczynili się do ewangelizacji i chrztu swoich sąsiadów. Jadwiga miała świadomość tego, że jej posłannictwem jest zanieść Ewangelię braciom Litwinom. I dokonała tego wraz ze swoim małżonkiem, królem Władysławem Jagiełłą. Nad Bałtykiem powstał nowy kraj chrześcijański, odrodzony w wodzie chrztu świętego, tak jak w X wieku ta woda odrodzili synów i córki polskiego narodu.

Sit Trinitati gloria, laus, honor, iubilatio... Dzisiaj dziękujemy Trójcy Przenajświętszej za twoją mądrość, Jadwigo. Pyta autor Księgi Mądrości: „Któż poznałby Twój zamysł, o Boże, gdybyś Ty sam nie dał Mądrości, nie

zesłał z wysoka Świętego Ducha swego?". Dziękujemy więc Bogu Ojcu, Synowi i Duchowi Świętemu za twoją mądrość, Jadwigo; za to, żeś rozeznała zamysł Boży nie tylko w stosunku do swego własnego powołania, ale także w stosunku do powołania narodów: naszego dziejowego powołania i do powołania Europy, która za twoją sprawą dopełniła obrazu ewangelizacji na własnym kontynencie, żeby potem móc podjąć ewangelizację innych krajów i kontynentów na całym świecie. Bo przecież Chrystus powiedział: „Idźcie... i nauczajcie wszystkie narody". Radujemy się dzisiaj twoim wyniesieniem na ołtarze. Radujemy się w imieniu tych wszystkich narodów, którym stałaś się matką w wierze. Radujemy się wielkim dziełem mądrości. I dziękujemy Bogu za twoją świętość, za posłannictwo, jakie spełniłaś w naszych dziejach; za twoją miłość narodu i Kościoła, za twoją miłość Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego. *Gaude, mater Polonia!*

3. Miłość jest największa. „Wiemy – pisze św. Jan – że przeszliśmy ze śmierci do życia, bo miłujemy braci, kto zaś nie miłuje, trwa w śmierci" (1 J 3, 14). A więc, kto miłuje, uczestniczy w życiu – w tym życiu, które jest od Boga. „Poznaliśmy miłość – pisze dalej św. Jan – po tym, że On, [Chrystus], oddał za nas życie swoje" (por. 1 J 3, 16). Dlatego też my również winniśmy oddawać życie za braci. Chrystus wskazał, iż w ten sposób – oddając życie za braci – objawiamy miłość (por. J 15, 13). I to jest miłość największa (por. 1 Kor 13, 13).

My dzisiaj, wsłuchując się w słowa Apostołów, pragniemy ci powiedzieć – tobie, nasza święta królowo – że pojęłaś jak mało kto tę Chrystusową i apostolską naukę. Nieraz klękałaś u stóp wawelskiego krucyfiksu, ażeby uczyć się takiej ofiarnej miłości od Chrystusa samego. I nauczyłaś się jej. Potrafiłaś swoim życiem dowieść, że miłość jest największa. Czyż w prastarej polskiej pieśni nie śpiewamy tak:

Krzyżu święty nade wszystko,
Drzewo przenajszlachetniejsze!
W żadnym lesie takie nie jest,

jedno, na którym sam Bóg jest.
[…] Niesłychanać to jest dobroć
za kogo na krzyżu umrzeć;
Któż to może dzisiaj zdziałać,
za kogo swoją duszę dać?
Sam to Pan Jezus wykonał,
bo nas wiernie umiłował.
(Hymnus *Crux Fidelis*, saec. XVI)

I właśnie wtedy, od Chrystusa wawelskiego, przy tym czarnym krucyfiksie, do którego pielgrzymują krakowianie co roku w Wielki Piątek, nauczyłaś się, Jadwigo królowo, dawać życie za braci. Twoja głęboka mądrość i szeroka aktywność płynęły z kontemplacji – z osobistej więzi z Ukrzyżowanym. *Contemplatio et vita activa* tu zyskiwały słuszną równowagę. Dlatego nigdy nie utraciłaś tej „najlepszej cząstki" (por. Łk 10, 42) – obecności Chrystusa. Dziś chcemy razem z tobą, Jadwigo, uklęknąć u stóp wawelskiego krzyża, aby usłyszeć echo tej lekcji miłości, której ty słuchałaś. 0d Ciebie chcemy się uczyć, jak ją wypełniać w naszych czasach.

4. „Wiecie, że władcy narodów uciskają je, a wielcy dają im odczuć swą władzę. Nie tak będzie u was. Lecz kto by chciał między wami być, stać się wielkim, niech będzie waszym sługą" (por. Mt 20, 25–26). Głęboko wniknęły w świadomość młodej władczyni z rodu Andegawenów te słowa Chrystusa. Najgłębszym rysem jej krótkiego życia, a zarazem miarą jej wielkości, jest duch służby. Swoją pozycję społeczną, swoje talenty, całe swoje życie prywatne całkowicie oddała na służbę Chrystusa, a gdy przypadło jej w udziale zadanie królowania, oddała swe życie również na służbę powierzonego jej ludu.

Duch służby ożywiał jej społeczne zaangażowanie. Z rozmachem zagłębiała się w życie polityczne swej epoki. A przy tym ona, córka króla Węgier, potrafiła łączyć wierność chrześcijańskim zasadom z konsekwencją w bronieniu polskiej racji stanu. Podejmując wielkie dzieła na forum państwowym i międzynarodowym, niczego nie pragnęła dla siebie. Wszelkim materialnym i duchowym dobrem hojnie ubogacała swą drugą ojczyznę. Biegła w kunszcie dyplomatycznym, położyła podwaliny pod wielkość XV-wiecznej Polski. Ożywiała religijną i kulturalną współpracę między narodami, a jej wrażliwość na krzywdy społeczne wielekroć była sławiona przez poddanych.

Z jasnością, która po dzień dzisiejszy oświeca całą Polskę, wiedziała, że tak siła państwa, jak siła Kościoła mają swoje źródło w starannej edukacji narodu; że droga do dobrobytu państwa, jego suwerenności i uznania w świecie wiedzie przez prężne uniwersytety. Dobrze też wiedziała Jadwiga, iż wiara poszukuje zrozumienia, wiara potrzebuje kultury i kulturę tworzy, żyje w przestrzeni kultury. I niczego nie szczędziła, aby ubogacić Polskę w całe duchowe dziedzictwo zarówno czasów starożytnych, jak i wieków średnich. Nawet swoje królewskie berło oddała Uniwersytetowi, sama zaś posługiwała się pozłacanym berłem drewnianym. Fakt ten, mając konkretne znaczenie, jest także wielkim symbolem. Za życia nie królewskie insygnia, ale siła ducha, głębia umysłu, wrażliwość serca dawały jej autorytet i posłuch. Po śmierci jej ofiara zaowocowała bogactwem mądrości i rozkwitem kultury zakorzenionej w Ewangelii. Za to szczególne dzieło Jadwigi dziękujemy dziś, gdy z dumą wracamy do owych sześciuset lat dzielących nas od założenia Wydziału Teologicznego i odnowy Uniwersytetu w Krakowie – lat, rzec można, nieprzerwanej świetności nauki polskiej.

Polska, 1979

Rozdział III

Litwa

Przemówienie do intelektualistów w kościele św. Jana, 5 IX 1993

Panie Ministrze Kultury, Magnificencjo, Panowie Profesorowie, Przedstawiciele świata kultury i sztuki!

1. Jako pierwszy papież odwiedzający kraje bałtyckie cieszę się ogromnie z dzisiejszego spotkania z wami w sugestywnej scenerii tej uczelni, która od stuleci jest bijącym sercem waszego miasta i poprzez swą wieloraką działalność intelektualną wyraża jego szczególne powołanie jako miejsca, gdzie krzyżują się drogi ludów i cywilizacji: o tym powołaniu mówił przed chwilą rektor waszej znakomitej Alma Mater w słowach bardzo głębokich, a zarazem pełnych szacunku dla osoby papieża, którego powitał tu w imieniu wszystkich. Pragnę mu za to serdecznie podziękować.

Nie byłem zaskoczony gorącym przyjęciem, jakie mi zgotowaliście, jest ono bowiem wyrazem waszej życzliwości, a jednocześnie nawiązuje do dawnej tradycji przyjaznych i owocnych więzi między waszym krajem a Kościołem katolickim. Świadczą o tym także dzieje tego uniwersytetu. Założył go, jak wiadomo, bp Walerian Protasevičius (Protaszewicz-Szuszkowski), aby także Wilno mogło skorzystać z owoców

intensywnej pracy na polu kultury i apostolstwa, prowadzonej przez Towarzystwo Jezusowe w Europie i świecie. W roku 1579 wasza uczelnia została dodatkowo wyposażona w prawa i przywileje przez mego poprzednika Grzegorza XIII oraz przez Stefana Batorego, króla Polski i wielkiego księcia litewskiego. Kościół katolicki odegrał zatem bynajmniej nie marginalną rolę w powstaniu i rozwoju waszej Alma Mater.

Niestety, w jej późniejszych dziejach ta pierwotna więź przyjaźni nie zawsze była zachowywana i zwłaszcza w ostatnich czasach w tych murach można było usłyszeć głosy krytyczne, niechętne czy wręcz wrogie Kościołowi i jego nauce. Wszystko to sprawia, że mój dzisiejszy dialog z wami ma szczególne znaczenie. Otwiera nową kartę w życiu kulturalnym waszego kraju.

2. Mamy za sobą długą historię naznaczoną cierpieniem i odczuwamy przemożną potrzebę patrzenia w przyszłość. Musimy jednak pamiętać o przeszłości, abyśmy mogli skorzystać z doświadczeń tych niekończących się dziesięcioleci – czasu, kiedy także wasz kraj doznał ucisku brutalnej dyktatury, która w imię sprawiedliwości i równości deptała godność i wolność jednostek i społeczeństwa. Jak mogło do tego dojść?

Analiza przyczyn byłaby przedsięwzięciem skomplikowanym. Wydaje mi się jednak, że można powiedzieć, iż jedną z istotnych przyczyn był wojujący ateizm, z którego czerpał inspirację marksizm: ateizm uwłaczający także człowiekowi, ponieważ pozbawiający jego godność najpewniejszego fundamentu i gwarancji. Z tym błędem łączyły się inne, takie jak materialistyczna koncepcja historii, radykalnie konfliktowa wizja społeczeństwa, „mesjańska" rola przypisywana jedynej partii rządzącej państwem. Łączny efekt wszystkich tych czynników był taki, że system marksistowski, powstały pod hasłem wyzwolenia człowieka, doprowadził do jego zniewolenia.

3. Marksizm jednak nie był jedyną tragedią naszego stulecia. Dorównuje jej grozą inny dramat, który rozegrał się na przeciwnym biegunie reżimów „prawicowych": w imię „narodu" i tradycji" one również deptały godność, jaką obdarzona jest każda ludzka istota niezależnie od rasy przekonań i cech indywidualnych. Jakże nie przypomnieć tu potwornych aktów przemocy, do jakich posunął się nazizm, zwłaszcza wobec narodu żydowskiego, skazanego na zagładę w imię ideologii rzekomej wyższości rasowej i szaleńczego planu zawładnięcia światem?

Z drugiej strony także wewnątrz „demokracji" zorganizowanych według formuły państwa prawa istniały i do dzisiaj istnieją jaskrawe sprzeczności między formalnym uznaniem swobód i praw ludzkich a licznymi przejawami niesprawiedliwości i dyskryminacji społecznej, tolerowanymi przez te systemy. Są to bowiem modele społeczne, w których postulat wolności nie zawsze łączony jest z postulatem odpowiedzialności etycznej.

Ryzyko, na jakie narażone są ustroje demokratyczne, polega na tym, że mogą one zostać sprowadzone do zespołu reguł nie dość mocno zakorzenionych w niezbywalnych wartościach. Wartości te wyrastają z samej istoty człowieka i dlatego powinny stanowić podstawę wszelkiego współżycia między ludźmi i żadna większość nie może ich unieważnić bez szkodliwych następstw dla człowieka i społeczeństwa. Przeciwko takiemu zwyrodnieniu wolności, czy to w dziedzinie polityki, czy gospodarki, Kościół występował bardzo zdecydowanie. Wyrazem tego była już encyklika Leona XIII *Rerum novarum*, w której potępiony został obok socjalizmu także liberalizm gospodarczy nieuznający żadnych ograniczeń i niezważający na wymogi solidarności. W tym samym duchu Kościół nadal przeciwstawia się dziś modelom społecznym, które w imię rzekomych praw i swobód nie chronią w zadowalającej mierze życia nienarodzonych dzieci oraz godności słabszych klas społecznych.

4. Totalitaryzmy o przeciwnych znakach i chore demokracje doprowadziły do głębokich wstrząsów w dziejach naszego stulecia. Każdy z systemów, następujących po sobie i wzajemnie się zwalczających, miał swą własną fizjonomię, nie sądzę jednak, by błędem było uznanie ich wszystkich za wytwory jednej i tej samej kultury immanencji, bardzo rozpowszechnionej w Europie ostatnich wieków, z której rodzą

się wizje istnienia osobowego i zbiorowego ignorujące Boga i lekceważące Jego zamysł wobec człowieka. Czyż jednak człowiek może istnieć i przetrwać bez Boga? Słusznie przypomina II Sobór Watykański, że „stworzenie bez Stworzyciela zanika”[1]. Biada temu, kto zapomni o tej podstawowej prawdzie!

Na szczęście Bóg, którego ateistyczna kultura nadaremnie próbowała usunąć z widnokręgu człowieka, zawsze powraca i znów mu się objawia, otwierając sobie drogę poprzez wielkie pytania, na które nauka i technika, mimo wszystkich swoich zdobyczy, nie umieją i nie mogą znaleźć odpowiedzi.

„Wobec dzisiejszej ewolucji świata – stwierdza Sobór – z każdym dniem coraz liczniejsi stają się ci, którzy bądź stawiają zagadnienia coraz bardziej podstawowe, bądź to z nową wnikliwością rozważają: czym jest człowiek; jaki jest sens cierpienia, zła, śmierci, które istnieją nadal, choć dokonał się tak wielki postęp? Na cóż te zwycięstwa tak wielką okupione ceną; co może człowiek dać społeczeństwu, a czego się od niego spodziewać; co nastąpi po tym życiu ziemskim?”[2].

Na fali tych nieuniknionych pytań Bóg – prawdziwy i jedyny Bóg, Tajemnica, z której wszystko bierze początek i sens – pojawia się nieustannie na horyzoncie ludzkiego serca, budząc w nim głęboką i zbawienną tęsknotę. „Uczyniłeś nas dla siebie, Boże, i niespokojne jest serce nasze, dopóki nie spocznie w Tobie” – to słowa wielkiego św. Augustyna *(Wyznania*, 1,1, 1) Dążenie do Boga jest naturalnym prawem istnienia, którego nie zdoła nigdy stłumić żaden system.

5. Na was zatem – na ludziach kultury i nauki – bardziej niż na kimkolwiek innym spoczywa odpowiedzialność za to, by ludzka myśl nie zamykała się na rzeczywistość Tajemnicy.

1 II Sobór Wat., Konst. duszp. o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 36.
2 Tamże, 10.

Ta powinność nie zostaje na was nałożona z zewnątrz, jakby po to, by utrudnić wasze poszukiwania i ograniczyć wolność, ale w rzeczywistości jest konsekwencją samej logiki myślenia.

Kiedy człowiek myśli, doświadcza swojej ograniczoności, uświadamia sobie, że nie jest prawdą, ale że wręcz musi jej szukać jakby po omacku. Zarazem przeczuwa, że jego poszukiwania nie mogą i nie powinny się ograniczać do mało znaczących i ograniczonych celów, jako że potężna siła popycha je coraz wyżej, ku nieskończonemu.

Porywająca przygoda myślenia zawiera się w tej podstawowej dynamice, która stawia człowieka między świadomością własnych ograniczeń a potrzebą absolutu. Dlatego gdy człowiek „myśli głęboko”, zachowując dyscyplinę rozumu i uczciwość serca, wchodzi na drogę, na której może spotkać Boga. [...]

6. Szanowni Państwo, gorączkowy rytm, w jakim następują po sobie wydarzenia ostatnich lat, pozwala nam wyciągnąć racjonalny wniosek, że jesteśmy świadkami epokowego zwrotu w dziejach świata.

W tym okresie uciążliwego wchodzenia w nową epokę, której zarysów nikt nie potrafi dziś jeszcze przewidzieć ani zaprogramować, decydująca musi być rola intelektualistów: trzeba ją z mocą potwierdzić właśnie w tym czasie, gdy upadek ideologii może rodzić nastroje obezwładniającego zniechęcenia, a myśl wydaje się skłonna szukać schronienia w sceptycyzmie i niebezpiecznym pragmatyzmie.

Niech nikt nie sądzi, że ten kryzys myśli może schlebiać człowiekowi wierzącemu, tak jakby wiara zamierzała zająć obszary opuszczone przez pokonany rozum. W rzeczywistości prawdziwa wiara opiera się na rozumie i dostrzega jego wartość, wspomaga go i pobudza, jak wielokrotnie stwierdzał Kościół w swoim nauczaniu[3].

W nowym klimacie kulturowym, który trzeba dopiero ukształtować, pozostaje otwarta wielka przestrzeń dialogu między wiarą a kulturą.

3 Por. Denz.-Schön., 3015-3019; II Sobór Wat., Konst. duszp. o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 15.

Dialog ten nie będzie zresztą ograniczony do dziedziny ściśle religijnej, ale ogarnie także wielkie zagadnienia moralne i antropologiczne, nierozerwalnie z nią związane.

Odnowione „przymierze" między Kościołem a światem kultury, choć ujęte w ramy dialogu respektującego ich wzajemną odmienność, wydaje się pilnie potrzebne, aby można było „odczytać" naszą jakże skomplikowaną epokę i wskazać właściwy kierunek dalszej drogi.

7. Istotnie, świat jawi się dziś naszym oczom jakby w „światłocieniu" – wiele w nim punktów jasnych, ale i mrocznych. Dlatego potrzebna jest cierpliwość i mądre rozeznanie.

Ludzkość wciąż jeszcze upokarzana jest przez przemoc i wszelkiego rodzaju nietolerancję, udręczona głodem i nędzą milionów, zagrożona przez kryzys ekologiczny o tak wielkich rozmiarach, że rodzi lęk przed „zagładą środowiska naturalnego", nie mniej niepokojącą niż groźba zagłady nuklearnej. Wszystko to budzi smutek i lęk. Jakże jednak nie otworzyć serca na nadzieję, gdy w tak wielu środowiskach, a zwłaszcza wśród młodych pokoleń, dostrzegamy coraz silniejszą potrzebę nowej solidarności, głębszą świadomość praw człowieka, postęp kultury odrzucającej przemoc, aktywne zaangażowanie wolontariatu na rzecz ubogich i odepchniętych, wrażliwość na problemy środowiska naturalnego i postawę czynnej jego obrony?

A zatem światła i cienie. Pożądane „nowe przymierze" między Kościołem a kulturą musi mieć na celu rozproszenie cieni i otwarcie drzwi dla światła. W tej perspektywie za ważny „znak czasu" należy uznać także budzące wielkie nadzieje wysiłki ekumeniczne chrześcijan oraz dialog międzyreligijny, który skłania ludzi różnych wyznań do współpracy dla dobra ludzkości. Nad smutnymi wspomnieniami wojen religijnych, nad tą prawdziwą nocą wiary wschodzi dziś jutrzenka upragnionego pokoju religijnego, sprzyjającego również pokojowemu współżyciu całego społeczeństwa.

8. W takiej perspektywie, szanowni Państwo, wasz uniwersytet jawi się jako szczególny symbol, został bowiem zbudowany w geograficznym sercu Europy, która jest powołana, by umacniać swą wewnętrzną jedność i przez to przysłużyć się sprawie pokoju na świecie, zgodnie z tysiącletnią tradycją swej cywilizacji. O tej roli Europy nie można mówić w oderwaniu od pradawnej i głębokiej więzi, jaka łączy ją z chrześcijaństwem. Kościół, ze swej strony, bardziej niż kiedykolwiek w przeszłości, pragnie dziś wspierać Europę na nowej drodze swoim bogactwem – dawnym i zawsze nowym. Jest nim świadectwo o Chrystusie, „Bogu-z-nami", „Bogu-z-człowiekiem". Jest nim głoszenie Boga, który objawia się w pełni przez krzyż swego Syna, który stał się człowiekiem. Jest nim zwiastowanie Boga-Miłości.

Przynaglany przez tę Miłość przybyłem na spotkanie z wami. Ze wzruszeniem patrzę na wasze oczy, nawykłe do łez. Witam was jako braci, którzy długo cierpieli. Przede wszystkim jednak pragnę wraz z wami skierować wzrok ku przyszłości, ku wizji postępu i pokoju, która jest naszym celem.

Nie bójcie się, przyjaciele, otworzyć drzwi Chrystusowi! On zna serce człowieka i potrafi udzielić wyczerpującej odpowiedzi na nurtujące go problemy. On wzywa nas, byśmy razem walczyli o ludzkość naprawdę wolną i solidarną.

Z takimi myślami żegnam was teraz, dziękując za okazaną mi serdeczność i szacunek, z jakim zechcieliście mnie wysłuchać, i prosząc Boga o błogosławieństwo dla was samych, dla waszej pracy i wszystkich waszych bliskich.

Литва, 1993

Przemówienie do korpusu dyplomatycznego w nuncjaturze, 5 IX 1993

Ekscelencje, Panie i Panowie!

l. Cieszę się, że mogę dziś gościć was w siedzibie Nuncjatury Apostolskiej na Litwie. Dziękuję waszemu dziekanowi, abpowi Justo Mullorowi Garcii, za słowa skierowane do mnie w waszym imieniu. Dał on wyraz waszej woli dopomożenia narodowi, który może znów cieszyć się odzyskaną nareszcie wolnością, i waszemu wspólnemu pragnieniu służenia sprawie międzynarodowego dialogu. Jego istotnym celem jest pokój w świecie, a zwłaszcza w regionie bałtyckim. Jak już powiedziałem na początku mej wizyty, pobyt w tym kraju sprawia mi ogromną radość. Fakt, że podczas mej podróży mogę się spotykać z władzami i z mieszkańcami Litwy, świadczy wymownie o tym, że zakończył się jeden z rozdziałów jej dramatycznych dziejów. Europa nie jest już dziś głęboko podzielona przez zwalczające się ideologie: wchodzi na drogę współpracy między narodami: będzie to proces długotrwały, wymagający wielkiej cierpliwości i udziału wszystkich mieszkańców zainteresowanych krajów, między którymi trzeba odtworzyć więzi braterstwa i solidarności, aby przezwyciężyć urazy nagromadzone w poprzednich okresach.

2. Jestem świadom, że przemawiam do grupy dyplomatów, których trzeba uważać w pewnym sensie za pionierów. Rezydując w stołecznym mieście, jakim jest Wilno, należycie do pierwszych świadków odradza-

nia się Litwy i krajów bałtyckich. Jesteście szczególnie uprzywilejowanymi obserwatorami nowej sytuacji, jaka wytworzyła się w tym regionie o bogatej historii i kulturze i umożliwiła stopniowe ustanowienie demokracji. Wasza akredytacja przy rządzie Litwy sprawia, że znajdujecie się w pierwszej linii tych, którzy mogą ocenić głęboki sens dokonujących się wydarzeń, a także ich konsekwencje w życiu jednostek i społeczeństw.

3. Przez prawie 50 lat marksistowski reżim, pod którego panowaniem pozostawała Litwa, podobnie jak pozostałe dwa kraje bałtyckie i wiele innych, odmawiał jej prawa do tożsamości narodowej i autonomii politycznej. Centralna władza wywierała bardzo silną presję i narzucała dotkliwe ograniczenia osobom i narodom. Kiedy bowiem w 1918 r. zakończyła się na świecie pierwsza krwawa i niszczycielska wojna, liczni europejscy mężowie stanu, miast podjąć dzieło budowy pokoju, nadal rozumowali wyłącznie w kategoriach interesów narodowych i wojny, władzy ideologicznej i ucisku społecznego. Prowadziło to do zawierania „tajnych układów" i haniebnych sojuszów, a zakończyło się nowym konfliktem zbrojnym, który wymazał z mapy całe narody. Prawdziwy kataklizm rozszalał się wówczas nad światem zachodnim i pozostawił na nim głębokie ślady na długie pięćdziesiąt lat.

Po tej lekcji historii zadaniem dyplomacji powinno dziś być wspomaganie dialogu między siłami politycznymi narodów, które starają się odbudować swą jedność i uprawnioną autonomię. Może ona i powinna czynić wszystko, by ostatecznie zlikwidować zalążki niezgody, które mogą się pojawiać w każdej epoce. Dobrze wiem, że nacisk partykularnych interesów jest nadal bardzo silny i że wciąż żywa pozostaje pokusa przemocy. Jednak dyplomata, oddany sprawie postępu narodów i szacunku dla godności osoby, może inspirować i popierać działania, które przy obecnej koniunkturze mogą się okazać bardzo korzystne dla Litwy i dwóch pozostałych krajów bałtyckich. Społeczność międzynarodowa ma obowiązek pomagać krajom uwalniającym się od reżimów totalitarnych w budowaniu demokracji, która urzeczywistni słuszne dążenia ludzi I narodów do decydowania o własnym losie. Praktyka demokracji wymaga długiego i cierpliwego uczenia się i dojrzewania: w tym procesie niezbędna jest pomoc krajów, które od dawna już przyjęły tę formę rządów, włączającą wszystkich obywateli w życie publiczne.

Wszyscy obywatele danego kraju powinni zachować pamięć o zgubnych skutkach pewnych sojuszów dyplomatycznych, zawieranych w przeszłości. Kierujące się swoim interesem wielkie mocarstwa nie mogą zmuszać małego państwa do odgrywania roli satelity, eksploatowanego przez zewnętrzne siły, nie wolno im go niszczyć jako narodu swobodnie kierującego zbiorowym losem osób, które go współtworzą, nie mogą wreszcie narzucać jego obywatelom jarzma obcej władzy. Każdy rząd, który pragnie bronić własnej autonomii, winien zatem angażować się w obronę niepodległości innych narodów. Doprowadzi to z pewnością do umocnienia stabilności politycznej i demokracji na całym kontynencie, do jakże potrzebnego utrwalenia pokoju między ludźmi i narodami.

4. Na tle burzliwych wydarzeń minionych lat Litwa staje się swoistym wzorcem, który zachęca do poszukiwania w drodze negocjacji rozwiązań dla konfliktów nadal trwających na naszym kontynencie.

Sytuacja, z jaką mamy dziś do czynienia, skłania dyplomację do poszukiwania nowych form działania; musi ona podejmować nowe zadania, aby zaspokoić oczekiwania narodów, które odzyskały wolność. Misje dyplomatyczne starają się dziś przede wszystkim tworzyć przestrzenie negocjacji, aby zmniejszyć ryzyko konfrontacji między społecznościami kulturowymi, etnicznymi czy religijnymi, doprowadzić do zacieśnienia współpracy między państwami, zapewnić poszanowanie godności człowieka i utrwalić pokój. Trzeba pamiętać o przeszłości, która wywarła głęboki wpływ na ludzi, narody i instytucje, ale zarazem stopniowo ją przezwyciężać, poszukując nowych dróg działania. Wszystko to, co umacnia wzajemne zaufanie między ludźmi oraz nadzieję, świtającą dziś po wielu latach ciemności, jest zaczynem odnowy, pozwalającym

kształtować konstruktywne stosunki między narodami. Nie jest bowiem możliwa budowa państwa ani kontynentu, jeśli wszystkie siły działające na ich terytorium nie zostają włączone w służbę wspólnocie narodowej i międzynarodowej.

5. Rozwiązanie wielu problemów rzeczywiście wymaga pomocy społeczności międzynarodowej, która winna podejmować wysiłki, aby jej udzielać. Na poziomie regionalnym i lokalnym solidarność stanowi podstawową wartość, na której można budować ludzką społeczność w ramach jednego kraju czy na płaszczyźnie międzynarodowej. Europa Zachodnia, zmierzająca dziś do zjednoczenia, bardzo wiele zyskała dzięki takiej solidarności nazajutrz po ostatnim wielkim konflikcie zbrojnym. Udzielona jej wówczas masowa pomoc przyczyniła się do zbudowania dzisiejszego dobrobytu.

Pomoc wszelkiego rodzaju – przysyłanie fachowców, współpraca techniczna, śmiałe inwestycje finansowe – ma służyć przede wszystkim samym Litwinom, wspomagać ich, aby mogli rozwiązywać swoje problemy. Dyplomacja nie może się ograniczać do obrony interesów poszczególnych krajów. W Wilnie, jak wszędzie na ziemi, trzeba bronić wspólnej wizji człowieka, bez której wszelkie negocjacje dwustronne czy wielostronne mogą stracić sens.

Współcześni słusznie poświęcają coraz więcej uwagi formułowaniu i obronie praw człowieka. Prawdziwych interesów narodowych nie można bowiem rozpatrywać wyłącznie w kategoriach strategii politycznej czy rozwoju gospodarczego. Nowy porządek światowy, który niezależnie od różnych modeli politycznych i gospodarczych zakłada budowę społeczeństw wewnętrznie spójnych, nie może zaistnieć, jeśli nie są szanowane pierwotne wartości sprawiedliwości, pokoju i godności osoby. Odbudowa, jakiej potrzebuje wasz kraj, nie może prowadzić do zagubienia podstawowych wartości ludzkich. Niech nigdy więcej ludzie i narody nie powstają przeciwko sobie nawzajem! Za każdym razem, gdy wybucha jakiś konflikt, cały świat cierpi i ulega oszpeceniu. Narody są bowiem przede wszystkim wspólnotami ludzkimi, złożonymi z żywych

mężczyzn i kobiet, którzy myślą, modlą się i razem pracują, zachowując prawa dobrowolnie przyjęte, i którzy ze swej natury posiadają pewne niezbywalne prawa i obowiązki.

U źródeł życia międzynarodowego leżą prawa człowieka, wśród których najbardziej fundamentalne to prawo do życia i godnej egzystencji, prawo do wolności sumienia i religii, a także prawo do posiadania rodziny, będącej podstawową komórką społeczną i siłą napędową życia publicznego. Tylko pod warunkiem poszanowania tych podstawowych swobód zyskują pełny sens inne aspekty życia międzynarodowego: geopolityka, wymiana ekonomiczna i finansowa, dialog między kulturami – wszystko to, ogołocone z wymiaru ludzkiego, mogłoby się kierować jedynie logiką interesów, która nigdy nie jest zbyt odległa od logiki przemocy.

Zdaję sobie sprawę, że mówię tu o nakazie moralnym związanym z wartościami, które zawsze stanowią motywację waszych działań i pomocy, jaką wasze kraje niosą Litwie; jednakże nakaz ten trudno jest czasem przełożyć na język konkretnych dokonań, których skutki są natychmiast odczuwalne dla ludności.

6. Papież, który do was przemawia, jest świadkiem rzeczywistości współczesnego świata, miał bowiem sposobność – i przywilej – przemierzać go jako pielgrzym pokoju. Wszędzie staram się głosić wiarę chrześcijańską, która nadaje pełny sens istnieniu, a zarazem domaga się, by wszyscy uczestniczyli w budowie społeczeństwa, w którym każdy znajdzie dla siebie miejsce. Podczas mych podróży po świecie i dzięki kontaktom z ludźmi należącymi do różnych klas i spełniającymi różne funkcje mogłem poznać wielość ludzkich aspiracji, a zwłaszcza aspiracji europejskiej młodzieży. Świat, w którym odległości są coraz mniejsze, staje się – lub pragnie się stać – światem coraz silniejszych więzi. Wbrew hasłom głoszonym przez pewne mniejszościowe ugrupowania, młode pokolenia pragną żyć w społeczeństwie, w którym wszyscy ludzie będą okazywali sobie wzajemną solidarność i stworzą tkankę społeczną przekraczającą bariery językowe, kulturowe i religijne. W takiej perspekty-

wie wymiana kulturalna i turystyka mogą jedynie służyć wzajemnemu poznaniu, stwarzać okazje do kontaktów między ludźmi i do ich osobistego wzbogacenia.

7. Jednakże na skutek licznych pożałowania godnych konfliktów ideologicznych albo też – przeciwnie – dlatego, że w niektórych krajach panuje dziś pokój, zjawisko migracji nabiera rozmiarów dotąd niespotykanych. Dialog międzynarodowy staje się zatem szczególnie potrzebny, aby każdy mógł znaleźć ziemię, gdzie będzie się mógł osiedlić, zdobywać środki do życia i pożywienie dla swoich bliskich. Dokładna analiza danych dotyczących bardzo złożonego zjawiska wzajemnych zależności we współczesnym świecie zwraca uwagę na element szczególnie ważny dla waszego regionu: dawna polityka imperialistyczna i fanatyzmy etniczne, ideologiczne lub religijne stają się z każdym dniem coraz większym anachronizmem.

W czasach gdy powszechnie potępia się wojnę, w tym także wojnę gospodarczą i handlową, dialog i negocjacje to jedyna godna człowieka droga rozwiązywania kwestii związanych z przejściem danego kraju od obcej okupacji do pełnej niepodległości państwowej, z wzajemnym uznaniem się państw, ze swobodnym przepływem osób i dóbr, ze sprawiedliwym rozstrzyganiem problemów mniejszości etnicznych, kulturowych i religijnych.

Kraje bałtyckie stanowią mikrokosmos, w którym bardzo wyraźnie ujawniają się pewne poważne problemy, ale w którym uda się może odnaleźć również ich rozwiązania. Obok społeczności litewskiej, łotewskiej i estońskiej – słusznie pragnących pokoju i narodowej niepodległości, której dotąd im brakowało – żyją tu inne wspólnoty, wywodzące się z krajów ościennych. Ich obecność jest świadectwem długiej historii, którą należy odczytywać w duchu braterstwa i zgodnego współżycia, nawet jeśli naznaczyły ją cierpienia, wzajemne krzywdy i niezrozumienie. Ruchy migracyjne, nawet wówczas gdy zostają w pewien sposób wymuszone, mogą stać się okazją do kontaktów, które na bliższą lub

dalszą metę są korzystne dla wszystkich zaangażowanych w nie społeczności.

W trzech krajach bałtyckich można zaobserwować problemy związane z osiedleniem się tu w przeszłości ludności pochodzenia rosyjskiego, przybyłej wraz z wojskami, uznawanymi wówczas za okupacyjne. Zarazem społeczność międzynarodowa – a w tym także Stolica Apostolska – uznają za uprawnione dążenia obywateli pochodzenia rosyjskiego, pragnących cieszyć się pełnią praw ludzkich w kraju, którego są mieszkańcami. Wielokrotnie wyrażała ona pragnienie, by bezzwłocznie znaleziono formułę zgodnego współżycia wszystkich ludzi mieszkających na tym samym terytorium. Aby było to możliwe, wszyscy muszą okazać umiar w wysuwanych żądaniach i gotowość wysłuchania postulatów innych stron, muszą uwolnić się od pragnienia odwetu i od pokusy uzyskania przemocą tego, czego nie sposób ustanowić inaczej, jak tylko drogą rozsądku i negocjacji.

Bardzo pomocna będzie w tym procesie obecność państw Europy Środkowej i Wschodniej w europejskich organizacjach międzynarodowych, takich jak Rada Europy czy Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Dzięki kontaktom z innymi krajami kontynentu i ewentualnie przy ich współpracy będzie można zacieśnić i umocnić dobrosąsiedzkie stosunki, ustanowione w następstwie pełnego uznania przez wszystkich niepodległości waszych państw.

8. Spełniając swą szczególną misję, Stolica Apostolska kieruje się przede wszystkim troską o pokój i postęp ludzi i narodów, respektując niezawisłość prawomocnych władz. Pragnie przypominać w porę i nie w porę, że siły polityczne powinny pamiętać o wartościach duchowych, zawartych w orędziu chrześcijańskim. Lokalny Kościół katolicki, wspierany przez Kościół powszechny, ma obowiązek głosić Ewangelię i utrwalać wartości, które otrzymał od swego Pana. Chrześcijanie zdają sobie sprawę, że mają do odegrania pewną rolę w dziele cierpliwej odbudowy różnych instytucji państwowych. Skłania to katolików litewskich do coraz głębszego angażowania się, u boku swych braci w człowieczeństwie,

w ofiarną służbę ojczyźnie przez pracę w instytucjach politycznych, gospodarczych i społecznych, w postawie czynnej współodpowiedzialności i bezinteresownej współpracy na rzecz dobra wspólnego (por. *Christifideles laici*, 42)

Z tymi myślami i z taką nadzieją proszę o Boże błogosławieństwo dla was wszystkich, dla waszych rodzin i waszej pracy.

Rozdział IV

Białoruś

Przemówienie do białoruskich pielgrzymów, 17 X 1998

1. Z wielką radością i wzruszeniem witam was, drodzy pielgrzymi z Białorusi. W szczególny sposób pozdrawiam księdza kardynała Kazimierza Świątka, metropolitę mińsko-mohylewskiego i administratora Pińska i dziękuję mu za słowa, jakie skierował do mnie. Osoba księdza Kardynała jest mi bardzo droga i dlatego cieszę się, że mogę go powitać tu, na tym spotkaniu. Pozdrawiam również księdza biskupa Grodna wraz z biskupem pomocniczym, a także przedstawicieli duchowieństwa, zakonów i wiernych Kościoła białoruskiego. Dziękuję wam za obecność i za modlitwy w intencji mojej posługi Kościołowi powszechnemu. Bóg zapłać!

2. Większość z was jest po raz pierwszy w Wiecznym Mieście. Jest to na pewno pielgrzymka historyczna. Przybywacie bowiem z kraju, który odzyskał niepodległość, gdzie Kościół może teraz swobodnie spełniać swoją misję ewangelizacyjną. Stało się to dzięki historycznym wydarzeniom, jakie dokonały się w Europie Środkowo-Wschodniej na przełomie lat 1989–1990. Iluż to z was nosi jeszcze w sercu bolesne wspomnienia i rany owych tragicznych przeżyć i krzywd, na które złożyły się bezli-

tosne przymusowe wysiedlenia w nieznane dalekie strony czy zsyłki do łagrów. Iluż z waszych bliskich już więcej nie wróciło do swoich domów. Iluż do dzisiaj cierpi z powodu rozstania i śmierci tych, których tak bardzo kochali. Pragnę też wspomnieć o prześladowaniach, jakich doznał w tym czasie Kościół katolicki. Któż zliczy wszystkie cierpienia wiernych świeckich, kapłanów, zakonników i zakonnic na białoruskiej ziemi. Mówię dzisiaj o tym, bo noszę głęboko w sercu wszystko to, co stało się waszym udziałem w straszliwych latach drugiej wojny światowej i w czasach bezpośrednio po niej następujących. Chciałem również w ten sposób złożyć hołd tym, którzy w tych nieludzkich warunkach zachowali swoją godność, dając niejednokrotnie heroiczne świadectwo miłości Boga i Kościoła. Zwracam się w tej chwili do księdza kardynała, którego życie i związane z nim cierpienia i upokorzenia odzwierciedlają w jakiś sposób losy całych nieraz rodzin czy pojedynczych osób.

3. Przybyliście do Grobów Świętych apostołów Piotra i Pawła, aby dziękować Bogu za to, że wspierał was swą mocą w czasach próby i ucisku. Aby dziękować Mu za łaskę wiary, za odwagę, z jaką broniliście chrześcijańskiej tradycji. Przychodzicie też po to, aby szukać tu umocnienia na drogę, jaka jest przed wami. Wolności nie można tylko posiadać, ale trzeba ją stale zdobywać i tworzyć. Może ona być użyta dobrze lub źle, na służbę dobra prawdziwego lub pozornego. Dziś przez świat idzie spaczone pojęcie wolności. Nie brak takich, którzy taką właśnie wolność głoszą. O tym winniśmy wiedzieć i to sobie głęboko uświadamiać. Trzeba prosić Boga, aby dał wzrost temu dobru, jakie dokonało się i nadal dokonuje na waszej ziemi, aby nie zabrakło w sercach męstwa, wielkoduszności i nadziei.

4. Wpatrujcie się w Chrystusa, «zapuśćcie w niego korzenie i umacniajcie się w wierze» (Kol 2, 6–7). On jest «drogą, prawdą, i życiem» (J 14, 6) dla każdego człowieka, dla całych społeczeństw i narodów. Na Chrystusie budujcie przyszłość waszych rodzin i waszego państwa. Tylko On może udzielić światła i sił, aby odpowiedzieć na wszystkie wyzwania,

przed jakimi stoi wasze społeczeństwo. Na tej drodze ku trzeciemu tysiącleciu niech wam towarzyszy Święta Boża Rodzicielka i wspomaga w zachowaniu tego wielkiego i cennego dziedzictwa wiary.

Otrzymuję od was wiele listów zapraszających mnie do odwiedzenia Białorusi. Może Opatrzność Boża pozwoli, że będę mógł odpowiedzieć na wasze zaproszenie. Ufajmy, że tak się stanie. Trzeba o to gorąco się modlić.

Wszystkim wam tu obecnym, a także waszym rodzinom i najbliższym z serca błogosławię.

Polska, 1987

Przemówienie do delegatów Białoruskiej Konferencji Biskupów, 10 II 2003

1. „Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali tak, jak Ja was umiłowałem; żebyście i wy tak się miłowali wzajemnie” (J 13, 34). Te słowa, które Jezus pozostawia w testamencie Apostołom przy Ostatniej Wieczerzy, nie przestają wybrzmiewać w naszych sercach, drodzy i szanowni Bracia w Episkopacie!

Witajcie w domu Piotrowym! Dzielę czuły uścisk z każdym z was. Pozdrawiam szczególnie Waszą Eminencję, Księże Kardynale, metropolito Mińska i Mohylewa, i dziękuję za słowa skierowane do mnie nie tylko w imieniu pozostałych współbraci, lecz także całego katolickiego ludu Białorusi. Pozdrawiam Was, drodzy Pasterze z Grodna, Pińska i Witebska. Ślę moje serdeczne myśli także do małej, lecz gorliwej wspólnoty katolickiej obrządku bizantyńskiego, dziedziczkę misji Świętego Jozafata, oraz pozdrawiam Przewielebnego Wizytatora Apostolskiego *ad nutum Sanctae Sedis*, który otacza ją codzienną troską.

Miłość Chrystusa nas łączy; to właśnie Jego miłość musi przenikać nasze życie i naszą posługę duszpasterską, zachęcając nas do odnowy naszego zawierzenia Ewangelii i do coraz hojniejszego oddawania się misji apostolskiej, którą Pan nam powierzył.

2. Wciąż żywe jest we mnie wspomnienie naszego spotkania w kwietniu 1997 roku. Wówczas z wielką radością dowiedziałem się o życiu kościelnym w waszym kraju, po zimie okrutnych prześladowań,

które trwały przez dziesięciolecia. Wówczas były jeszcze widoczne skutki systematycznej ateizacji waszej ludności, szczególnie młodzieży oraz prawie całkowitego zniszczenia struktur kościelnych i wymuszonego zamknięcia ośrodków wychowania chrześcijańskiego. Dzięki Bogu, ten surowy czas się zakończył i od kilku lat trwa stopniowe, budzące nadzieję, odrodzenie.

W ciągu ubiegłego pięciolecia Synody w Archidiecezji Mińskiej oraz w Diecezjach Pińskiej i Witebskiej pozwoliły na lepsze rozeznanie priorytetów duszpasterskich, poprzez opracowanie właściwych planów apostolstwa według zróżnicowanych potrzeb w terenie. Tym razem przybyliście, by opowiedzieć mi o owocach waszej ofiarnej pracy duszpasterskiej i wraz z wami dziękuję za nie Panu miłosiernemu i łaskawemu.

3. Teraz trzeba zaplanować przyszłe działania. Na pierwszym miejscu jest rodzina, która również na Białorusi przeżywa głęboki kryzys. Pierwszymi ofiarami tej sytuacji są dzieci, którym konsekwencje tego stanu rzeczy mogą towarzyszyć przez całe życie. Chciałbym powtórzyć, ku waszej pociesze i zachęcie, to, co powiedziałem ogromnej liczbie rodzin zgromadzonych w Manili 25 stycznia na IV Światowym Spotkaniu Rodzin. Trzeba zaświadczyć w sposób przekonujący i spójny prawdę o rodzinie opartej na małżeństwie. To jest wielkie dobro niezbędne dla życia, rozwoju i przyszłości rodzaju ludzkiego. Przekażcie rodzinom białoruskim świadectwo, które powierzyłem całemu światu: *uczyńcie z Ewangelii podstawową zasadę rodziny, a z każdej rodziny stronicę Ewangelii napisaną w naszych czasach.*

4. Wasz kraj liczy prawie dziesięć milionów mieszkańców, których większość mieszka w miastach. Białoruś, nawet jeśli jest krajem, który mniej ucierpiał wskutek przemian w okresie poradzieckim, pozostał także tym, w którym procesy włączania do szerokiego kontekstu europejskiego kontynentu, nastąpiły powoli. Konsekwencje tego opóźnienia ciążą na przebudowie gospodarczej i, zwłaszcza na wsi, pogłębia się bie-

da. Koncentracja ludności w miastach oznacza dla Kościoła duży wysiłek. Dotyczy to szczególnie stolicy, Mińska, gdzie żyje już więcej niż 20% ludności.

Wśród priorytetów stawiacie młodzież, coraz liczniejszą w miastach i poszukującą pracy. Bezprecedensowy kryzys demograficzny, który dotknął wasz kraj, stanowi potężne wyzwanie wobec głoszenia Ewangelii życia, a zjawiska marginalizacji, wśród nich ostatnio jeszcze bardziej nasilony alkoholizm, wymagają odpowiedzi szybkich i skutecznych. Na wszystkie te zagadnienia Kościół katolicki, choć mniejszościowy w skali kraju, próbuje odpowiedzieć przy pomocy dostępnych środków i struktur. Zachęcam was, najdrożsi, byście nadal szli tą drogą i chciałbym skorzystać z tej okazji i podziękować organizacjom katolickim z innych krajów, zwłaszcza włoskim i niemieckim, które oferują wam wsparcie i współpracę.

5. „*Żniwo wprawdzie* wielkie, ale robotników mało" (Mt 9, 37). Wobec ogromu pracy do wykonania myśl o tych słowach Jezusa sama się nasuwa. Co robić? Odpowiedź podaje nam Ewangelia: *Proście* – dodaje Jezus – *Pana żniwa, żeby wyprawił robotników na swoje żniwo* (w. 38). Modlitwa, przede wszystkim. Trzeba zintensyfikować prośby o pomoc bożą i wychowywać wiernych, aby czynili z modlitwy podstawowy element swych codziennych zajęć. Przysłuży się temu dzieło, które rozpoczęliście, przekładu na język białoruski tekstów sakralnych, przede wszystkim Mszału Rzymskiego.

Obok modlitwy nie mogę nie wspomnieć waszych wysiłków na rzecz kształcenia kandydatów do kapłaństwa i życia konsekrowanego, szczególnie w dwóch seminariach większych w Grodnie i w Pińsku, chciałbym również podkreślić konieczność otaczania szczególną troską kapłanów w pracy duszpasterskiej. Współpraca kleru i zakonników pochodzących z pobliskiej Polski stanowi dzisiaj potrzebę i z pewnością pomoże w utrwaleniu wspólnoty katolickiej waszego kraju.

A wreszcie dialog ekumeniczny z Kościołem prawosławnym. W waszym kraju Kościół katolicki i Kościół prawosławny od początku współ-

żyły ze sobą i wiele rodzin jest mieszanego wyznania, potrzebują zatem opieki także ze strony Kościoła katolickiego. Niech Pan nadal kieruje wasze kroki w poszukiwaniu wzajemnego szacunku i wspólnego działania.

W tym roku upływa 300 lat od męczeństwa Świętego Jozafata, arcybiskupa Połocka, którego krew uświęciła ziemię białoruską. Niech wspomnienie jego męczeństwa stanie się dla wszystkich źródłem wierności Chrystusowi i Jego Świętemu Kościołowi.

6. Wszystkich zawierzam Maryi Theotokos. Ją proszę, by was chroniła, wielebni i umiłowani Bracia, oraz waszych bliskich współpracowników, kapłanów, zakonników i zakonnice, seminarzystów, świeckich aktywnie zaangażowanych w apostolstwo i całą wspólnotę katolicką, która żyje na Białorusi. Niech Jej macierzyństwo czuwa nad wami wszystkimi i nad każdym z was, wraz z waszymi świętymi Patronami. Sam zaś zapewniam, że będę was wspominać codziennie w modlitwie oraz z serca wam błogosławię.

Rozdział V

Ukraina

Homilia na liturgii we Lwowie, 27 VI 2001

„Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich” (J 15,13).

1. Te dobitne słowa Chrystusa brzmią szczególnie wymownie dzisiaj, w naszym zgromadzeniu, gdy beatyfikujemy grupę synów i córek chwalebnego Kościoła lwowskiego obrządku ukraińskiego. Większość z nich została zabita z nienawiści do wiary chrześcijańskiej. Niektórzy ponieśli śmierć męczeńską w czasach nam bliskich, także wśród uczestników dzisiejszej liturgii niemało jest tych, którzy znali ich osobiście. Wasza ziemia galicyjska, na której w ciągu wieków rozwijał się Ukraiński Kościół greckokatolicki, pokryła się – jak mawiał niezapomniany metropolita Josyf Slipyj – „górami trupów i rzekami krwi”.

Początki waszej żywej i płodnej wspólnoty związane są z przepowiadaniem świętych braci Cyryla i Metodego, z postaciami św. Włodzimierza i św. Olgi. Przykład męczenników z różnych okresów historii, a zwłaszcza z minionego stulecia, poświadcza, że męczeństwo jest najwyższą miarą służby Bogu i Kościołowi. W dzisiejszej liturgii pragniemy złożyć im hołd i dziękować Bogu za ich wierność.

2. Pragnę też, aby przez ten wymowny obrzęd beatyfikacji cały Kościół wyraził wdzięczność ludowi Bożemu na Ukrainie za Mykołę Czarneckiego i jego 24 towarzyszy męczenników, a także za męczenników Teodora Romżę i Omełjana Kowcza oraz za sługę Bożą Jozafatę Michalinę Hermaszewską. Podobnie jak ziarno zboża wpadłszy w ziemię obumiera, aby dać życie kłosowi (por. J 12,24), tak i oni złożyli w ofierze swoje życie, aby Boża niwa obrodziła obficiej nowym żniwem.

Wspominając ich, witam uczestników tej koncelebrowanej liturgii, poczynając od księży kardynałów Lubomyra Huzara i Mariana Jaworskiego wraz z biskupami i kapłanami Kościołów greckokatolickiego i łacińskiego. Pozdrawiając obecnego arcybiskupa większego Lwowa dla Ukraińców, myślę o jego poprzednikach – słudze Bożym Andrzeju Szeptyckim, heroicznym kard. Josyfie Slipyju i zmarłym niedawno śp. kard. Myrosławie Lubacziwskim. Wspominając pasterzy, zwracam się z wielką życzliwością do wszystkich synów i córek Ukraińskiego Kościoła greckokatolickiego, także do tych, którzy łączą się z nami za pośrednictwem radia i telewizji innych miast i krajów.

Szczególne podziękowanie kieruję do prezydenta Ukrainy Leonida Kuczmy za uczestnictwo w tej uroczystej liturgii.

3. Słudzy Boży, którzy dziś zostają wpisani w poczet błogosławionych, reprezentują wszystkie stany wspólnoty kościelnej: są wśród nich biskupi i kapłani, mnisi, mniszki i wierni świeccy. Zaznali oni wielorakich udręk ze strony zwolenników złowrogich ideologii nazizmu i komunizmu. Świadom cierpień, jakie znosić musieli ci wierni uczniowie Chrystusa, mój poprzednik Pius XII wyrażał głęboką solidarność i współczucie tym, którzy „trwają w wierze i opierają się nieprzyjaciołom chrześcijaństwa z takim samym niezłomnym męstwem, jakie niegdyś okazywali ich przodkowie", i wysławiał odwagę, z jaką pozostawali oni „wiernie zjednoczeni z Biskupem Rzymu i ze swoimi pasterzami"[1].

[1] Pius XII, Enc. *Orientales Ecclesias*, (15 XII 1952): AAS 45 [1953], 8.

Wspierani łaską Bożą, przeszli oni aż do końca drogą zwycięstwa. Ta droga prowadzi przez przebaczenie i pojednanie, a po ofierze Kalwarii wiedzie do promiennego blasku Paschy. Ci nasi bracia i siostry są znanymi nam przedstawicielami wielkiej rzeszy anonimowych bohaterów – mężczyzn i kobiet, mężów i żon, kapłanów i osób konsekrowanych, młodych i starszych – którzy w ciągu całego XX w., „wieku męczeństwa", znosili prześladowania, przemoc i śmierć, aby nie wyrzec się swej wiary.

Jakże nie wspomnieć tu o dalekowzrocznej i konsekwentnej pracy duszpasterskiej sługi Bożego Andrzeja Szeptyckiego, którego proces beatyfikacyjny jest w toku i którego mamy nadzieję ujrzeć kiedyś w chwale świętych! Musimy odwołać się do jego heroicznej działalności apostolskiej, aby zrozumieć niewytłumaczalną po ludzku płodność Ukraińskiego Kościoła greckokatolickiego w mrocznych latach prześladowań.

4. Ja sam byłem w młodości świadkiem tej swoistej „apokalipsy". „Moje kapłaństwo już u samego początku było w jakiś sposób naznaczone wielką ofiarą niezliczonych mężczyzn i kobiet mojego pokolenia"[2]. Pamięć o nich nie może zaginąć, bo jest błogosławieństwem. Należy im się nasz podziw i wdzięczność. Niczym ikona ewangelicznych błogosławieństw, przeżywanych aż do rozlewu krwi, są oni znakiem nadziei dla naszej epoki i dla przyszłych czasów. Dowiedli, że miłość jest silniejsza od śmierci.

W ich zmaganiach z tajemnicą zła zajaśniała – mimo ludzkich ułomności – moc wiary i łaski Chrystusa (por. 2 Kor 12, 9–10). Ich niezłomne świadectwo okazało się zasiewem nowych chrześcijan[3].

Wraz z nimi byli prześladowani i zabijani ze względu na Chrystusa także chrześcijanie innych wyznań. Ich wspólne męczeństwo jest doniosłym wezwaniem do pojednania i jedności. Na tym polega eku-

[2] Jan Paweł II, *Dar i Tajemnica*, s. 38.
[3] Por. Tertulian, *Apologeticum*, 50, 13: *CCL* 1, 171.

menizm męczenników i świadków wiary wskazujący drogę jedności chrześcijanom XXI w. Niech ich ofiara będzie konkretną lekcją życia dla wszystkich. Nie jest to z pewnością łatwe. W ciągu ostatnich stuleci nagromadziło się zbyt wiele stereotypów w myśleniu, zbyt wiele wzajemnych uraz i nietolerancji. Aby usunąć przeszkody z tej drogi, nie ma innego sposobu jak zapomnieć o przeszłości, wzajemnie się przeprosić za krzywdy zadane i doznane i ofiarować sobie przebaczenie oraz ufać bezgranicznie w odnawiające działanie Ducha Świętego.

Ci męczennicy uczą nas wierności dwojakiemu przykazaniu miłości: miłości do Boga i miłości do braci.

5. Drodzy kapłani, drodzy zakonnicy i zakonnice, seminarzyści, katecheci i studenci teologii! Zwłaszcza wam pragnę wskazać świetlany przykład tych heroicznych świadków Ewangelii.

Bądźcie tak jak oni wierni Chrystusowi aż do śmierci! Jeśli Bóg błogosławi waszą ziemię licznymi powołaniami, jeśli seminaria są pełne – co stanowi źródło nadziei dla waszego Kościoła – to jest to z pewnością jeden z owoców ich ofiary. A to nakłada na was wielkie zobowiązania.

Mówię zatem do odpowiedzialnych za wychowanie: troszczcie się gorliwie o formację przyszłych kapłanów i powołanych do życia konsekrowanego, zgodnie ze wschodnią tradycją monastyczną. Z jednej strony należy wyraźnie ukazywać wartość celibatu przyjętego dla królestwa Bożego, z drugiej zaś wyjaśniać także znaczenie sakramentu małżeństwa oraz wynikających z niego zobowiązań. Sobór przypomniał, że chrześcijańska rodzina jest jak gdyby „domowym Kościołem", w którym rodzice powinni być dla dzieci pierwszymi głosicielami wiary[4].

Zachęcam wszystkich synów i córki Kościoła, aby wytrwale dążyli do coraz bardziej autentycznego i głębszego poznania Chrystusa. Niech duchowieństwo stara się zawsze zapewniać świeckim solidną formację ewangeliczną i kościelną. Niech nigdy nie zabraknie chrześcijanom ducha poświęcenia. Niech chrześcijańska wspólnota z niesłabnącą odwagą broni krzywdzonych i prześladowanych, starając się uważnie odczytywać znaki czasu, aby podejmować społeczne i duchowe wyzwania obecnej chwili.

4 Por. II Sobór Wat., Konst. dogm. o Kościele *Lumen gentium*, 11.

W tym kontekście chcę wam powiedzieć, że z uwagą będę śledził przebieg trzeciej sesji synodu waszego Kościoła, która ma się odbyć w 2002 r. i będzie poświęcona analizie problemów społecznych Ukrainy z punktu widzenia Kościoła. Kościół nie może milczeć, gdy w grę wchodzi obrona ludzkiej godności i dobro wspólne.

6. „Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich" (J 15, 13). Męczennicy, którzy dziś zostają beatyfikowani, szli za Dobrym Pasterzem aż do końca. Ich świadectwo niech nie będzie dla was tylko powodem do dumy: niech stanie się raczej zachętą do naśladowania. Przez chrzest każdy chrześcijanin zostaje powołany do świętości. Nie wszyscy są wezwani, jak ci nowi błogosławieni męczennicy, do złożenia najwyższej ofiary – przelania własnej krwi. Każdemu jednak zostaje powierzone zadanie wiernego i ofiarnego naśladowania Chrystusa na co dzień, jak czyniła bł. Jozafata Michalina Hordaszewska, współzałożycielka Zgromadzenia Służebnic Niepokalanej Panny Maryi. Potrafiła w niezwykły sposób przeżywać swą codzienną wierność Ewangelii, służąc dzieciom, chorym, ubogim, analfabetom i ludziom zepchniętym na margines społeczny, w sytuacjach często trudnych i przysparzających jej niemałych cierpień.

Niech świętość będzie celem dążeń was wszystkich, drodzy Bracia i Siostry z Ukraińskiego Kościoła greckokatolickiego. Na tej drodze świętości i odnowy towarzyszy wam Maryja, „która wszystkim «przoduje» na czele długiego orszaku świadków wiary w jedynego Pana"[5].

Wstawiają się za wami święci i błogosławieni, którzy na ukraińskiej ziemi zdobyli koronę sprawiedliwości, oraz błogosławieni, którym dzisiaj oddajemy szczególną cześć. Ich przykład i opieka niech

5 Jan Paweł II, Enc. *Redemptoris Mater* (25 marca 1987), 30.

wam pomagają iść za Chrystusem i wiernie służyć Jego mistycznemu Ciału – Kościołowi. Za ich wstawiennictwem niech Bóg uleczy wasze rany balsamem miłosierdzia i pocieszenia, abyście mogli z ufnością patrzeć na to, co was czeka, z przeświadczeniem w sercach, że jesteście dziećmi Ojca, który czule was kocha. [...]

Przemówienie pożegnalne na lotnisku, 27 VI 2001

Serdecznie dziękuję panu Leonidowi Danilewiczowi Kuczmie za odważne zaproszenie mnie na Ukrainę. Dziękuję również tym wszystkim, którzy przyczynili się do mojego pasterskiego spotkania z wiernymi katolickiego Kościoła Ukrainy i z ludnością tego szlachetnego kraju. Niech Bóg błogosławi Panu Prezydentowi i jego służbie dla dobra ukraińskiego narodu.

Panie Prezydencie Republiki Ukrainy, Kardynałowie, czcigodni Bracia w biskupstwie, szanowni Państwo, drodzy Ukraińcy!

1. Nadeszła chwila pożegnania. Ze wzruszeniem pozdrawiam was, tu obecnych, a za waszym pośrednictwem pozdrawiam naród Ukrainy, który w tych dniach mogłem lepiej poznać. Myślę zwłaszcza o mieszkańcach Kijowa i Lwowa, które mnie gościły, oraz o tych, którzy przyjechali z innych miast i krajów, aby się ze mną spotkać.

Przybywając, poczułem się jakby ogarnięty serdecznością Kijowa, miasta o złotych kopułach, zanurzonego w ogrodach. Później zaznałem tradycyjnej gościnności Lwowa, miasta wspaniałych pomników, jakże bogatych w pamiątki chrześcijaństwa.

Z wielkim żalem opuszczam teraz tę ziemię położoną na skrzyżowaniu dróg narodów i kultur, z której ponad tysiąc lat temu Ewangelia zaczęła się rozprzestrzeniać, aby się zakorzenić w historycznej i kulturowej glebie ludów Europy Wschodniej. Wszystkim i każdemu z was pragnę jeszcze raz powiedzieć: dziękuję!

2. Dziękuję Tobie, Ukraino, która broniłaś Europy w niezłomnej i heroicznej walce przeciwko najeźdźcom.

Dziękuję wam, przedstawiciele władz cywilnych i wojskowych, za działania, jakie podejmujecie w zakresie swych kompetencji, służąc prawidłowemu postępowi narodu ukraińskiego; dziękuję również za wielkoduszne poświęcenie, z jakim zabiegaliście o pomyślny przebieg mojej podróży apostolskiej.

Dziękuję wam, drodzy Bracia i Siostry, którzy jesteście cząstką tej wspólnoty chrześcijańskiej „wiernej aż do śmierci" (por. Ap 2, 10). Od dawna pragnąłem okazać wam podziw i uznanie dla bohaterskiego świadectwa, jakie złożyliście podczas długiej zimy prześladowań w minionym stuleciu.

Dziękuję za modlitwy i za długie przygotowanie duchowe, którymi poprzedziliście spotkanie z następcą Piotra, aby on umocnił was w wierze i pomógł żyć w braterskiej miłości, która „wszystko znosi, wszystkiemu wierzy, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma" (1 Kor 13, 7).

Opuszczając ziemię ukraińską, pragnę przesłać pełne szacunku, serdeczne pozdrowienie braciom i siostrom z czcigodnego Kościoła prawosławnego oraz ich pasterzom.

Wszystkich ogarniam modlitwą i do wszystkich kieruję życzenie zawarte w słowach, którymi Apostoł Paweł błogosławił chrześcijan w Tesalonikach: „Pan pokoju niech was obdarzy pokojem zawsze i na wszelki sposób" (2 Tes 3, 16).

3. Niech Pan obdarzy cię pokojem, narodzie ukraiński, gdy odzyskawszy nareszcie wolność zgodnie i wytrwale starasz się odkrywać na nowo swoje najgłębsze korzenie i wchodzisz na trudną drogę reform, aby dać wszystkim możliwość życia i wyrażania własnej wiary, kultury i przekonań w warunkach wolności i sprawiedliwości.

Choć wciąż jeszcze bolesne są blizny po straszliwych ranach doznanych w ciągu długich lat prześladowań, dyktatury i totalitaryzmu,

kiedy prawa narodu były łamane i deptane, ty patrz z ufnością w przyszłość. Nadszedł czas pomyślny! Czas nadziei i odwagi!

Życzę wam, aby Ukraina mogła stać się pełnoprawną częścią Europy, która obejmować będzie cały kontynent od Atlantyku po Ural. Jak powiedziałem na zakończenie roku 1989, który miał tak istotne znaczenie w najnowszej historii kontynentu, „nie może być mowy o Europie żyjącej w pokoju i promieniującej cywilizacją bez wzajemnego przenikania i bez dzielenia się różnymi, lecz komplementarnymi wartościami", typowymi dla narodów Wschodu i Zachodu[1].

4. W tym momencie doniosłego epokowego przełomu Kościół, świadomy swojej misji, nie przestanie zachęcać swoich wiernych, aby czynnie wspomagali państwo w umacnianiu wspólnego dobra. Istnieje bowiem pewna postać miłosierdzia społecznego, która przejawia się w służbie „kulturze, polityce, gospodarce i rodzinie, aby wszędzie były przestrzegane podstawowe zasady, od których zależy los człowieka i przyszłość cywilizacji"[2].

Chrześcijanie wiedzą zresztą, że są pełnoprawną i integralną częścią narodu ukraińskiego. Są nią na mocy tysiącletniej historii, zapoczątkowanej chrztem Włodzimierza i Rusi Kijowskiej w 988 r. w wodach Dniepru; lecz są nią szczególnie dziś, na mocy chrztu krwi, który przyjęli podczas okrutnych prześladowań w XX w.; w tych straszliwych latach bardzo wielu było świadków wiary, nie tylko katolików, lecz także prawosławnych i protestantów, którzy z miłości do Chrystusa znosili wszelkiego rodzaju utrapienia, w wielu wypadkach składając nawet ofiarę z życia.

5. Jedność i zgoda! Oto tajemnica pokoju i warunek prawdziwego, stabilnego rozwoju społecznego. Właśnie dzięki takiej harmonii zamierzeń

---

1 Por. Jan Paweł II, Przemówienie do Kurii Rzymskiej, 22 grudnia 1989 r., 3: „L'Osservatore Romano" wyd. pol., 12bis/89, s. 4.

2 Jan Paweł II, List apost. *Novo millennio ineunte*, 6 stycznia 2001, 51.

i działań Ukraina, ojczyzna wiary i dialogu, doczeka się uznania swojej godności we wspólnocie narodów.

Przychodzi mi na myśl uroczysta przestroga waszego wielkiego poety Tarasa Szewczenki: „Jedynie w swoim własnym domu znajdziesz prawdę, siłę i wolność". Ukraińcy, właśnie w żyznej glebie waszych tradycji tkwią korzenie waszej przyszłości! Wspólnie możecie ją budować; razem możecie podejmować wyzwania chwili obecnej, ożywiani wspólnymi ideałami, które stanowią niezniszczalne dziedzictwo waszej dawnej i najnowszej historii. Wspólna jest misja, wspólne niech będzie również działanie całego narodu ukraińskiego!

Raz jeszcze przekazuję ci, ziemio ukraińska, życzenie pomyślności i pokoju. Pozostawiasz w moim sercu niezatarte ślady! Do widzenia, przyjazny narodzie, żegnam cię uściskiem życzliwości i miłości! Dziękuję za serdeczne przyjęcie i gościnność, których nigdy nie zapomnę!

Do zobaczenia, Ukraino! Słowami twojego największego poety upraszam „Boga mocnego i sprawiedliwego" o wszelkie błogosławieństwo dla dzieci twej ziemi, „po stokroć skrwawionej, ziemi niegdyś okrytej chwałą". Drodzy Bracia i Siostry, wraz z waszym poetą i z wami ja również wołam: niech Bóg zawsze cię strzeże, „o święta, święta Ojczyzno moja!".

Proszę Boga Wszechmogącego, aby ci błogosławił, narodzie ukraiński, i by uleczył wszystkie twoje rany. Niech Jego wielka miłość napełnia twe serce i niech cię prowadzi w trzecie tysiąclecie chrześcijaństwa, ku nowej, pełnej nadziei przyszłości. W imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego!

Іван Павло II

до Центрально-Східної Європи

УКРАЇНА

Зміст

Слово від видавців 209
Анджей Бжезєцький. Папа Центрально-Східної Європи 211

I Від Люблінської унії до Європейського Союзу
Проповідь під час святої Меси, відправленої на Пагорбі Лєха, 3 VI 1979 219
Енцикліка «Slavorum apostoli», 2 VI 1985 223

II Польща
Пастирське слово у п'ятдесяту річницю Варшавського повстання, 1 VIII 1994 229
Проповідь під час канонізації блаженної королеви Ядвіґи в Кракові, 8 VI 1997 233

III Литва
Звернення до інтелігенції в костелі св. Яна, 5 IX 1993 239
Слово до дипломатичного корпусу, акредитованого в Литві, 5 IX 1993 247

IV Білорусь
Папська аудієнція для паломників із Білорусі, 17 X 1998 255
Зустріч із делегацією білоруської конференції єпископів «Ad limina apostolorum», 10 II 2003 259

V Україна
Проповідь на Літургії у Львові, 27 VI 2001 263
Прощальна промова в аеропорту, 27 VI 2001 269

Україна, 2001

Слово від видавців

Святий Іван Павло II був єдиним в історії папою, що походив зі Східної Європи. Його понтифікат був одним із найтриваліших і найбільш значущих в історії Вселенської Церкви. Євангелізаційна місія папи-поляка обійняла весь світ, але з особистих причин винятково сильно вплинула на долі народів Центрально-Східної Європи, які були особливо близькі Святому Отцеві.

За століття від дня народження папи Центр Думки Івана Павла II спільно з представництвами публічної дипломатії – Польськими Інститутами в Києві, Мінську та Вільнюсі, вирішили вшанувати цей ювілей виданням книжки, яка пригадує заслуги польського папи й роль його понтифікату в процесі звільнення народів Центрально-Східної Європи з ярма радянської імперії, а також їхнє повернення в простір громадянської свободи та цивілізації, заснованої на християнських і гуманістичних цінностях.

Основний намір видавців – показати молодому поколінню в країнах, які впродовж довгих століть творили багатонаціональну й багатоконфесійну Річ Посполиту, значення душпастирської місії та науки св. Івана Павла II в процесі пробудження в них громадянської свідомості, яка привела до відродження в цій частині Європи вільних суспільств і незалежних держав. Під час свого понтифікату Іван Павло II аж вісім разів відвідав Польщу, один раз – Литву й Україну. Йому не було дано відвідати з паломництвом Білорусь, але він дбав про білоруську Церкву й звертався до її вірних та душпастирів у важливих посланнях.

Книжка, яку віддаємо читачам білоруською, литовською, польською та українською мовами, містить слова св. Івана Павла ІІ, звернені до вірних із Центрально-Східної Європи безпосередньо під час Літургій та зустрічей із вірними, а також через енцикліки й душпастирські листи. Уважаємо, що такий вибір текстів, проілюстрований фотографіями із зустрічей Святого Отця з вірними, наблизить до білорусів, литовців, поляків та українців постать видатного пастиря Церкви в контексті доль їхніх країн, а також їхніх жителів.

Анджей Бжезецький

Папа Центрально-Східної Європи

Був 1968 рік, чорна ніч комунізму, краківський єпископ Кароль Войтила відвідав невеличку парафію в Зембжице й тоді казав віруючим, щоб їхня довіра стала подібною до «великої апостольської довіри двох мужів, Кирила і Мефодія, святих слов'янських апостолів»[1]. Це тільки один із численних прикладів покликання Кароля Войтили до релігійної традиції Східної Європи. До конклаву, який підніс краківського єпископа на папський престол, тоді залишалося ще десять років, але варто пам'ятати, що посланння Івана Павла ІІ до країн Центрально-Східної Європи постало не 1978 року, а виростало водночас з інтелектуальним формуванням самого Кароля Войтили.

У цьому немає нічого дивного, адже він сам походив із цього регіону й повними пригорщами черпав із його традиції. Це була традиція І Речі Посполитої в її найкращому розумінні. Сьогодні її часто ставлять під сумнів і описують як прояв польського домінування – в цьому чимало правди, проте слід пам'ятати, що І Річ Посполита була цікавим, як на ті часи, цивілізаційним експериментом. Він був недосконалим і надто мало зважав на суб'єктність непольських частин держави, однак становив спробу поєднати різні традиції, віросповідання й мови. Те, що краківський єпископ XX століття покликався на постаті апостолів східного християнства, які навчали в IX столітті, є саме таким прикладом відкритості

[1] Цит. за: G. Przebinda. *Większa Europa. Papież wobec Rosji i Ukrainy.* – Kraków 2001, s. 34.

до інших течій віри. Кароль Войтила також перебував під впливом багатьох російських мислителів: знав твори Владіміра Соловйова, творчість Фьодора Достоєвського.

Проте Кароль Войтила як один із найважливіших польських єпископів, а пізніше як папа не обмежився апелюванням до традицій І Речі Посполитої. Він додав до цього полеміку з комунізмом як атеїстичною та позбавленою будь-яких позитивних цінностей системою. Але це також не має дивувати, адже цю полеміку в XX столітті вели всі папи. Та якщо раніше Церква вбачала в комунізмі загрозу передусім для себе та своєї сфери впливу, то папа-поляк бачив у цій тоталітарній системі (і в будь-якому іншому тоталітаризмі) насамперед загрозу для людської гідності. Тож новим було таке сильне наголошування прав людини. Уже ІІ Ватиканський собор, до важливих учасників якого належав Кароль Войтила, був кроком Церкви в цьому напрямі. Однак саме понтифікат Івана Павла ІІ, який зауважив розвиток ідеї прав людини у світі в 70-х роках XX століття, був вирішальним у тому, що Церква так серйозно зайнялася цим питанням.

Тож коли Іван Павло ІІ виступав у жовтні 1979 року на форумі ООН, то виразно звертався до ситуації в країнах Східного блоку. Говорив про права людини, про гідність людської особи, підкреслював «її право на свободу мислення, свободу совісті й віровизнання, а також її право виявляти релігійні переконання індивідуально та в спільноті, публічно і приватно»[2].

Важливим елементом понтифікату також був екуменізм. Папа звертався не тільки до вірних католиків чи греко-католиків у Східній Європі, а й до православних. Діалог із православ'ям і відновлення – в якійсь формі – єдності християнства були його великою мрією, яку він неодноразово висловлював, як, скажімо, в екуменічній енцикліці «Ut unum sint»[3], де виокремлено розділ, що стосується православ'я. Він також до кінця життя клопотався щодо подорожі до Росії.

[2] Цит. за: J. Moskwa. *Prorok i polityk*. – Warszawa 2003, s. 35.

[3] «Нехай усі будуть одне» (лат.).

Тож І Річ Посполита, полеміка з комунізмом, права людини й екуменізм були чотирма стовпами, на яких ґрунтувалося послання Івана Павла ІІ до суспільств Східної Європи, особливо до литовців, білорусів та українців. Як це виявилося на практиці? До того часу Ватикан у своїй східній політиці сприймав як партнерів передусім уряди комуністичних країн і часом приходив до порозуміння з ними понад головами вірних чи навіть місцевих єпископатів. Іван Павло ІІ узалежнив діалог із владою від ситуації вірних і належно оцінив місцеві церкви.

Багатьох читачів це може сьогодні приголомшити, але під час інавгурації свого понтифікату Іван Павло ІІ молився литовською, білоруською, українською та польською мовами. Його перша подорож до Польщі в 1979 році – а тоді Польща була єдиною і найсхіднішою країною соціалістичного блоку, яку міг відвідати папа, – була сповнена відсилань і алюзій (прочитуваних, однак, у тогочасних реаліях), які мали на меті зруйнувати поділ Європи на Захід і Схід. 9 червня 1979 року в Кракові папа говорив: «З особливою радістю вітаю тут групи наших побратимів із-за Карпат. <...> А як я хотів би, щоб під час цього паломництва папи-слов'янина тут могли бути ще й інші наші брати по мові та історичній долі»[4].

Саме під час цієї подорожі папа говорив у Ґнєзні про дві легені Європи: східну й західну, також підкреслюючи єдність континенту. Тоді він казав: «Ми, поляки, які впродовж усього тисячоліття брали участь у традиції Заходу, як і наші брати-литовці, завжди впродовж нашого тисячоліття шанували традиції християнського Сходу. Наші землі були гостинними для цих традицій, які сягають початку в Новому Римі – в Константинополі».

[4] nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/547 (доступ 02.07.2020).

Можливо, папа тут дещо ідеалізував суспільні та релігійні відносини в І Речі Посполитій, але таким на той час був стан знань про цю державу.

Варто пригадати, що тоді, 1979 року, папа не міг відвідати навіть східні воєводства Польщі. Проте в наступні роки Іван Павло ІІ старався «пробиратися» дедалі глибше на Схід. У 1987 році він дістався Любліна, пізніше були ще Дукля, Кросно, Седльце, Дорогичин, Замосць, Любачів, Ломжа. «Відвідини всіх цих місць, позначених глибокими проблемами, що назбиралися за час багатовікових зустрічей православ'я з католицизмом, польськості з українськістю, білоруськістю й литовськістю на довколишніх землях, стали для найвищого єпископа Риму нагодою для екуменічних та історіософських роздумів»[5], – писав в одній із праць проф. Ґжеґож Пшебінда, знавець із питань відносин Ватикану зі Східною Європою в XX столітті.

У часи існування Радянського Союзу папа не міг відвідати цю країну та її республіки. Проте це не означає, що папська дипломатія залишалася бездіяльною. Литовські єпископи ще 1983 року запросили Івана Павла ІІ відвідати Литву. Це був складний момент для тамтешніх вірних: занепокоєна подіями в Польщі, коли за рік після паломництва папи там вибухнула революція «Солідарності», Москва організовувала в Литві одну антицерковну акцію за другою. Однак Ватикан доклав зусиль і вирішив відправити до Вільнюса з підготовчою метою ватиканського державного секретаря кардинала Аґостіно Казаролі, який уже за попередніх понтифікатів був автором «східної політики Ватикану» і якого радянські партнери шанували та цінували.

Тож це не був випадковий вибір, однак Кремль не погодився на подорож Казаролі до Вільнюса, хоча запрошував його до Москви. Тоді Іван Павло ІІ вирішив оприлюднити позицію влади

[5] G. Przebinda. *Większa Europa. Papież wobec Rosji i Ukrainy*. *op. cit.*, 2001, s. 8.

Радянського Союзу, що для Кремля було несподіванкою: він-бо вважав, що конфіденційні розмови не вийдуть на яв.

Тож Іван Павло ІІ не міг приїхати до Литви, а тому часто приймав литовських вірних і духовенство. Серед них був і Альфонсас Сварінкас, багаторічний табірний в'язень. Коли його випустили на свободу в вересні 1988 року, уже через два місяці він був у Ватикані.

Улітку 1988 року примас Польщі Юзеф Ґлємп відвідав Білорусь. Раніше він уже був у Москві в рамках святкувань тисячоліття хрещення Русі: Іван Павло ІІ призначив його членом делегації кардиналів на ці урочистості. Ці візити й зусилля примаса Ґлємпа дали результати з погляду білоруських католиків: 1989 року Москва й Мінськ погодилися на призначення Тадеуша Кондрусевіча єпископом у Білорусі, завданням якого, за дорученням папи Івана Павла ІІ, була відбудова церковної структури в країні. Єпископ Кондрусевіч, який здобув освіту в Ленінграді й Каунасі, працював у литовських та білоруських парафіях, чудово годився на цю роль, бо водночас виявляв розсудливість у відносинах із православ'ям. 1992 року він казав в інтерв'ю місячникові Znak: «Спілкуючись із православними або тими, хто стає на дорогу православного християнства, ми повинні разом свідчити про Христа як про Дорогу, Правду і Життя, як про цілющу силу Православної Церкви, на якій лежить головний тягар відновлення християнства серед народів Росії. Православна Церква й наша – це дві сестринські Церкви. Ми дивимося на Православну Церкву як на таку, що має засоби для спасіння людини»[6].

Звісно – треба чітко це написати – реальність часом була інакшою. «Складно заперечити, що Іван Павло ІІ у роки після розпаду Радянського Союзу заохочував польських священників до апостольської діяльності на території колишньої імперії <...>. Декотрі з цих священників могли перебільшувати з місіонерським і патріотичним

[6] J. Szrejder. *Być otwartymi wobec braci w wierze*. «Znak», luty 1993, nr 453, s. 68.

запалом, грішити зневагою та пихою щодо православних»[7], – писав Яцек Москва, знавець понтифікату Івана Павла ІІ.

Іван Павло ІІ не мав змоги перед розпадом Радянського Союзу здійснювати паломництва на його території, а тому «запросив» Схід до Риму. Найкращим прикладом цього була подія, що відбулася 12 листопада 1979 року в свято мученика Йосафата, єпископа Полоцького, що жив у XVII столітті. Цього дня в Сікстинській капелі лунало гучне «Господи, помилуй» із нагоди єпископських свячень українського митрополита у Філадельфії. Папа відслужив літургію церковнослов'янською мовою, а проповідь виголосив українською.

«Уперше в історії Римо-Католицької Церкви урочистість єпископських свячень відбулась у візантійсько-українському обряді»[8], – писав ватиканіст Домінік Моравський. Літургію очолив греко-католицький кардинал Йосиф Сліпий, серед іншого Львівський митрополит, заарештований 1945 року й звільнений після 18 років перебування в таборах (про його звільнення клопотався не тільки Ватикан, а й президент США Джон Ф. Кеннеді. У 1963 році Сліпий покинув Радянський Союз).

Іще в червні 1991 року, коли Польща вже була вільною країною, але до розпаду Радянського Союзу залишалося пів року (про що, звісно, тоді не знали), папа зустрівся в Ломжі з паломниками з Литви, Білорусі та України. Під час цієї прощі він говорив мовами цих країн і казав: «Якщо Бог дозволить мені колись приїхати до Львова, то буде більше українською»[9]. А також: «Вірю, що ломжицька зустріч із литовцями наближає день, коли на паломницькому шляху папи опиниться Литва»[10].

7 J. Moskwa. *Prorok i polityk*. – Warszawa 2003, s. 187–188.

8 D. Morawski. *Pomost na Wschód. Obserwacje i refleksje watykanisty*. – Londyn–Lublin 1991, s. 150.

9 vatican.va/content/john-paul-ii/pl/speeches/1991/june/documents/hf_jp-ii_spe_19910602_fedeli-rito-bizantino.html (доступ 02.07.2020).

10 opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/18lomza_05061991.html (доступ 02.07.2020).

Цю останню країну папа відвідав уже 1993 року, на паломництво до України треба було чекати до 2001 року, до Білорусі він ніколи не доїхав, але майже завжди під час візитів до Польщі намагався контактувати з віруючими із цих країн. Найкращим доказом цього є екуменічна меса, яку він відслужив 1999 року в давньому руському городі Дорогичині, що сьогодні належить Польщі.

2001 року, як уже було згадано, папа приїхав до України – не лише до Львова, а й до Києва. Цей візит не тільки слугував наголошенню давньої спільності, у якій жили обидва народи; її програма передбачала й ушанування жертв нацизму та більшовизму. Іван Павло ІІ ушанував пам'ять закатованих українців, а також росіян і кримських татар. Тож він був у Биківні, де НКВС закатував тисячі осіб, згадував Голодомор, а також відвідав Бабин Яр, де німці вбили понад сто тисяч євреїв. Під час перебування в Україні папа нагадав про присутність і єврейського народу на українських землях.

Згаданий мотив двох легень Європи був постійним елементом папського послання до континенту – ще в листопаді 1988 року, а отже, до політичного перелому в Центрально-Східній Європі, у Європейському парламенті в Страсбурзі він звертався до представників тоді дванадцяти країн Європи, яка об'єднувалася: «До представлених тут сьогодні націй у майбутньому, безумовно, зможуть долучатися інші. Моє бажання як найвищого Пастиря Вселенської Церкви, що походить зі Східної Європи й знає прагнення слов'янських народів, цієї другої "легені" нашої спільної європейської батьківщини, полягає в тому, щоб суверенна й наділена вільними інституціями Європа розширилася колись аж до кордонів, які визначає її географія, а ще дужче – історія»[11].

Цю політичну візію він найвдаліше й найкоротше підсумував 2003 року, кажучи: «від Люблінської унії до Європейського Союзу»,

11 janpawel2.pl/centrumjp2/1984-wspomnienie-wizyty-papiea-jana-pawa-ii-w-parlamencie-europejskim (доступ 02.07.2020).

й додаючи: «Це велике спрощення, але в цьому спрощенні дуже багато розмаїтого змісту»[12].

Через три тижні після того, як Кароля Войтилу було обрано папою, згаданий кардинал Йосиф Сліпий виступив із заявою, в якій стверджував, зокрема, таке: «Папа Іван Павло ІІ є слов'янином. Його поєднують із усією родиною слов'янських народів, зокрема й із українцями, подібна ментальність, подібні почуття і навіть історична доля. <…> Папа-слов'янин повинен краще розуміти своїх сусідів. <…> Ми, українці, впевнені, що під цим оглядом папа підтримуватиме нашу боротьбу»[13].

Кардинал Сліпий не помилився. До його слів можна додати єдине. Справді, Івана Павла ІІ часто звикли називати папою слов'ян, однак здається, що означення «Папа Центрально-Східної Європи» краще передає реальність, оскільки бере до уваги і його зусилля на благо литовців та інших – неслов'янських – народів регіону.

Переклад з польської
Костянтина Москальця й Богдани Матіяш

12 opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/polska_ue_19052003.html (доступ 02.07.2020).

13 Цит. за: D. Morawski. *Pomost na Wschód. Obserwacje i refleksje watykanisty*. *op. cit*., 1991, s. 148.

Розділ І

Від Люблінської унії до Європейського Союзу

Проповідь під час святої Меси, відправленої на Пагорбі Лєха, 3 VI 1979

4. І тому добре, що бачу тут, перед очима, напис: «Otče…» сестринською мовою, мовою св. Войцеха: «Pamatuj Otče na své české deti». Колись ці близькі між собою слов'янські мови звучали ще подібніше. Історія мовознавства показує, як вони виростали зі спільного кореня слов'янщини, зі спільного кореня християнства, Войцехового кореня. «Pamatuj Otče na své české deti». Не може той папа, який носить у собі Войцехову спадщину, забути цих дітей! І ми всі, дорогі брати і сестри, хто носить у собі той самий Войцехів спадок, не можемо забути цих наших братів!

5. Коли сьогодні, у свято Зіслання Святого Духа року Господнього 1979-го, звертаємося до цих фундаментів, не можемо не чути – поруч із мовою наших прабатьків – іще й інших слов'янських та споріднених мов, які тоді почали промовляти в широко відкритій пасхальній світлиці історії. Не може, зокрема, не чути цих мов перший в історії Церкви папа-слов'янин. Мабуть, задля цього його вибрав Христос, мабуть, задля цього провадив його Святий Дух,

щоби він вніс у велику спільноту Церкви особливе розуміння всіх цих слів і мов, які все ще звучать по-чужому далеко для вуха, яке звикло до романських, германських, англосакських, кельтських звуків. Хіба ж не хоче Христос, хіба не кличе Святий Дух, щоб Мати-Церква наприкінці другого тисячоліття християнства з особливим розумінням, з особливою чуйністю звернула увагу на ці звуки людської мови, які переплітаються між собою спільним корінням, спільною етимологією і, попри певні відмінності (навіть у написанні), взаємно звучать одна для одної близько та звично?

Хіба не хоче цього Христос або хіба Святий Дух цього не велить, щоб цей папа, який носить у своїй душі особливо виразний запис історії власного народу від самого його початку, а також історій споріднених, сусідніх народів і націй, в особливий спосіб не виявив і не підтвердив у нашу епоху їхню присутність у Церкві? Їхній особливий внесок в історію християнства? Щоб відслонив ці профілі, які саме тут, у цій частині Європи були вбудовані в багату архітектуру храму Святого Духа.

Хіба не хоче цього Христос або Святий Дух цього не велить, щоб цей папа-поляк, папа-слов'янин саме тепер відкрив духовну єдність християнської Європи, яку становлять дві великі традиції: Заходу й Сходу? Ми, поляки, які впродовж усього тисячоліття брали участь у традиції Заходу, як і наші брати-литовці, завжди протягом нашого тисячоліття шанували традиції християнського Сходу. Наші землі були гостинними для цих традицій, які сягають початку в Новому Римі – в Константинополі. Але також хочемо палко просити наших братів, які є носіями традиції східного християнства, щоб вони пам'ятали слова Апостола: «Одна віра, одне хрещення, один Бог і Отець усіх. Отець Господа нашого Ісуса Христа» (пор. Еф. 4, 5–6). Щоб вони про це пам'ятали. І щоб тепер, у добу шукання нової єдності християн, у добу нового екуменізму, спільно з нами докладали рук до цієї великої справи, яку надихає Дух Святий!

Так. Христос цього хоче. Святий Дух наказує, щоб це було сказано тепер, тут, у Гнєзні, на п'ястівській землі, у Польщі, біля реліквій

св. Войцеха і св. Станіслава, перед образом Богородиці Діви, Ясногурської Владичиці та Матері Церкви. Із нагоди хрещення Польщі слід згадати християнізацію слов'ян: хорватів і словенців, серед яких працювали місіонери вже близько 650 року і з якими нещодавно в базиліці св. Петра їхньою хорватською мовою я дякував Богові за понад 1000 років, за 1100, 1300 років їхньої віри та вірності Святому Престолові. Тут треба згадати й християнізацію болгар, цар яких, Борис I, прийняв хрещення у 864 або 865 році, моравців і словаків – місіонери діставалися до них ще до 850 року, а потім там утвердили віру святі апостоли слов'ян Кирило і Мефодій, що прибули до Великоморавської держави в 863 році; і чехів, князя яких, Боривоя, 874 року охрестив св. Мефодій. У засягу діяльності св. Мефодія та його учнів перебували і вісляни та слов'яни, що заселяли Сербію. Також треба згадати хрещення Русі в Києві у 988 році. Врешті, слід згадати євангелізацію полабських слов'ян: ободритів (бодричів), велетів і лужицьких сербів. Цю офіційну християнізацію Європи завершило хрещення Литви в 1386 і 1387 роках, яке завдяки нашій благословенній королеві Ядвізі за сто років перед тим було підкріплене хрещенням князя Міндовга. Папа Іван Павло ІІ – слов'янин, син польського народу – відчуває, як глибоко вростають у ґрунт історії корені, з яких він сам разом із вами виростає. Скільки століть нараховує ця мова Святого Духа, якою Він сам сьогодні промовляє і з ватиканського пагорба святого Петра, і тут, у Ґнєзні, з Пагорба Лєха, і в Кракові з височини Вавеля.

Переклад з польської Костянтина Москальця

Україна, 2001

Енцикліка «Slavorum apostoli»[1], 2 VI 1985

23. Апостольську та місіонерську діяльність святих Кирила й Мефодія, яка припадає на другу половину IX століття, можна вважати за першу ефективну євангелізацію слов'ян.

Вона різною мірою охопила різні простори, зосереджуючись насамперед на територіях тодішньої Великоморавської держави. Тож передовсім вона обійняла території митрополії, пастирем якої був Мефодій, тобто Моравію, Словаччину та Панонію, себто частину територій сьогоднішньої Угорщини. До кола ширшого впливу його самого, а також місіонерів, яких він підготував, потрапляли дальші групи західних слов'ян, зокрема на території Чехії. Перший історичний чеський князь із династії Пржемисловичів, Боривой, був охрещений, імовірно, за слов'янським обрядом. Згодом цей вплив поширився на племена лужицьких сербів, а також на територію південної Польщі. Проте під час занепаду Великоморавської держави (близько 905–906 років) цей обряд поступився місцем обрядові латинському й Чехію в церковному сенсі було підпорядковано єпископові Реґенсбурґа та Зальцбурзькій митрополії. Вартий уваги факт, що іще близько середини X століття, в часи св. Вацлава, було потужне проникання елементів обох обрядів і далекосяжний симбіоз обох мов, уживаних у літургії: слов'янської та латини. Зрештою, християнізація наро-

[1] «Апостоли слов'ян» (лат.).

ду не була би можливою без використання рідної мови. І тільки на такому ґрунті могла розвинутися рідна християнська термінологія в Чехії, а з неї, натомість, розвинутися й усталитися церковна термінологія в Польщі. Звістка про князя віслян у «Житті Мефодія» належить до найдавніших історичних згадок, що стосуються одного з польських племен[2]. Не маємо достатньо відомостей, щоб пов'язати із цією згадкою створення на польських землях церковної організації слов'янського обряду.

24. Хрещення Польщі в 966 році, що його прийняв перший історичний владар Мешко, одружений із чеською принцесою Дубравкою, відбулося насамперед за посередництва чеської Церкви, і цим шляхом християнство дісталося до Польщі з Риму в латинській формі. Проте залишається фактом, що початки християнства в Польщі також торкалися справи братів із Солуні.

Серед слов'ян Балканського півострова плідна діяльність святих братів була ще помітніша. Завдяки їхньому апостольству в Хорватії утвердилося християнство, яке вже закоренилося там раніше.

Переважно за посередництва учнів, вигнаних із первісного терену їхньої діяльності, кирило-мефодіївська місія чудово прийнялася й розвинулася в Болгарії. Тут завдяки св. Клименту Охридському постали дуже жваві осередки монастирського життя й особливо розвинувся алфавіт, названий кирилицею. Звідси християнство перейшло на інші території: через сусідню Румунію дійшло до земель Київської Русі, а потім поширилося на схід від Москви.

Через декілька років, а саме в 1988 році, було тисячоліття хрещення, що його прийняв київський князь Володимир Великий.

[2] Пор.: *Żywot Metodego*, XI, c. 114. *Żywoty Konstantyna i Metodego (Obszerne)*, przekł. i oprac. Tadeusz Lehr-Spławiński, Poznań 1959.

25. Тож святих Кирила і Мефодія сім'я слов'янських народів одразу справедливо визнала за батьків і їхнього християнства, і їхньої культури. На багатьох згаданих територіях хоч і з'являлися різні місіонери, більшість слов'янського населення ще в IX столітті зберігала давні поганські вірування. Щойно на ґрунті, опрацьованому нашими святими або принаймні підготованому ними до опрацювання, християнство впродовж наступного століття рішуче ввійшло в історію слов'ян.

Їхня праця є видатним внеском у створення спільного коріння Європи, яке завдяки своїй міцності й життєздатності стало однією з найсильніших точок відліку, що її не може ігнорувати жодне серйозне зусилля, спрямоване на створення нової єдності континенту в наш час.

Після одинадцяти століть християнства серед слов'ян ми виразно бачимо, що спадщина солунських братів залишається для них глибшою й сильнішою за будь-які поділи. Обидві християнські традиції – східна, що походить із Константинополя, і західна з Риму – постали в лоні однієї Церкви, хоч і на канві різних культур та різного підходу до тих самих проблем. Таке розмаїття, якщо добре розуміти його джерела й бачити його цінність і значення, може збагатити культуру Європи та її релігійні традиції, а також стати належною основою для бажаного духовного відновлення.

26. Від IX століття, коли у християнській Європі формувався новий порядок, святі Кирило і Мефодій несуть послання, актуальне і для нашої епохи, яка в світлі численних і складних проблем релігійного та культурного, державного й міжнародного характеру шукає життєвої єдності в істинній спільноті, що складається з розмаїтих частин. Про двох проповідників Євангелія можна сказати, що їх характеризувала любов до спільноти Вселенської Церкви і на Сході, і на Заході, а в ній – до конкретної Церкви, що народжувалася серед слов'янських народів. Вони також заохочують християн і людей нашої епохи разом будувати єдність.

Однак приклад Кирила і Мефодія має особливе значення на специфічному полі місіонерської діяльності. Ця діяльність є головним завданням Церкви, а сьогодні актуальною проблемою є вже згадана «інкультурація». Двоє братів не тільки розвивали свою місію з цілковитою пошаною до культури, яку застали в слов'янських народів, але разом із релігією винятково й невпинно її розвивали та зміцнювали. В аналогічний спосіб сьогодні Церкви, які віддавна є християнськими, можуть і повинні допомагати молодшим Церквам і народам у їхньому дозріванні у власній ідентичності й у подальшому її розвитку.

27. Кирило і Мефодій є немовби сполучною ланкою, неначе духовним мостом між течіями східної і західної традицій, що поєднуються *разом* в *одну* велику Традицію Вселенської Церкви. Вони є для нас зразком і покровителями екуменічних зусиль Східної та Західної Церков-сестер у віднайденні через діалог та молитву видимої єдності в досконалій і цілковитій спільноті – єдності, яка, як я сказав під час візиту до Барі, «не є ані поглинанням, ані злиттям»[3]. Єдність є зустріччю в істині та любові, які є даром Святого Духа. Кирило і Мефодій через їхні особистості й звершену діяльність є постатями, що наново пробуджують у всіх християн велику «тугу за об'єднанням і єдністю»[4] між двома сестрами-Церквами, Східною і Західною. Для досягнення повної вселенськості кожна нація, кожна культура мають виконати власне завдання в Божому плані спасіння. Кожна окрема традиція, кожна місцева Церква повинні бути завжди відкритими та чуйними до інших Церков і традицій, а водночас до універсальної католицької спільноти; якщо вони замкнуться в собі, то наразять себе на небезпеку зубожіння. Реалізуючи власну харизму, Кирило і Мефодій зробили вирішальний внесок у побудову Європи не тільки як

[3] Іван Павло ІІ. Промова під час екуменічної зустрічі в Базиліці св. Миколая в Барі. (26 лютого 1984 року), 2: *Insegnamenti* VII/1 (1984), с. 532.

[4] Там само, с. 531.

спільноти християнської віри, а і як державного та культурного організму. Сьогодні також немає іншого шляху для подолання напруги і виправлення розламів або усунення суперечностей і в Європі, і у світі, що загрожують страхітливим руйнуванням життя і цінностей. Бути християнином у наш час означає бути творцем спільності в Церкві та суспільстві.

Цій меті слугує відкритість духа до братів, узаєморозуміння, готовність до співпраці на шляху щедрого обміну культурними й духовними благами.

Одним з основних прагнень людства нині є віднайдення цієї єдності й спільності, так, щоб людське життя в межах усієї планети було справді гідним людини. Церква, усвідомлюючи, що вона є знаком і вселенським таїнством спасіння і єдності людського роду, готова виконати своє завдання, якому «умови нашої епохи надають <...> особливо нагального характеру; <...> щоб усі люди, тісніше поєднані сьогодні суспільними, технічними та культурними зв'язками, осягнули повну єдність також і в Христі».

Переклад з польської Костянтина Москальця

Польща, 1987

Розділ II

Польща

Пастирське слово у п’ятдесяту річницю Варшавського повстання, 1 VII 1994

1. Цього року ми відзначаємо п’ятдесяту річницю Варшавського повстання. Це була велика подія і в своєму героїзмі, і в трагізмі; подія, що має певну логічну тяглість з історією нашої Вітчизни, принаймні впродовж двох останніх століть. Це був період, коли над Польщею часто проносилися воєнні завірюхи й історичні поразки, але водночас це була епоха героїчних повстань Нації, яка ніколи не змирилася з утратою незалежності: від повстання Костюшка, двохсоту річницю якого ми нещодавно вшановували, через Листопадове, а згодом Січневе повстання, через патріотичний збройний чин під час Першої світової війни аж до 1939 року.

2. Варшавське повстання було якоюсь мірою вінцем повстання, яке тривало впродовж усієї Другої світової війни. Поляки брали в ньому участь на різних фронтах. Варшавське повстання було немовби кульмінаційним актом цієї п’ятирічної боротьби, цього повстання всієї Нації, яка так перед лицем світу виявила свій протест проти позбавлення її незалежності й показала, що го-

това на найбільші жертви задля її повернення та утвердження. Можна сказати, що Варшавське повстання було найрадикальнішим і найкривавішим з усіх польських повстань. Його наслідком стала нечувана кількість жертв: не тільки зруйнована столиця, а й десятки тисяч людських жертв, особливо серед молодого покоління поляків. Дехто запитує себе, чи це було потрібно, чи це було потрібно аж у таких масштабах? На це питання не можна відповідати тільки в суто політичному чи воєнному вимірі. Радше слід мовчки схилити голову перед розмірами жертви, перед велетенською ціною, яку це покоління заплатило п'ятдесят років тому за незалежність Вітчизни. Платячи таку ціну, воно було, можливо, марнотратним, але ця марнотратність була водночас щедрістю. У ній крилася певна відповідь на заклик, що його приніс Христос, передовсім власним прикладом, віддаючи життя за братів: «Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх».

3. Урочисто вшановуючи п'ятдесяту річницю Варшавського повстання, слід наголосити, що воно мало ключове значення і для Європи другої половини XX століття. Як вищий акт боротьби, що її поляки вели за свою незалежну державу, воно певною мірою стало початком процесу формування незалежних держав на території Центрально-Східної Європи. Цей процес міг реалізуватися вповні аж після 1989 року разом із падінням комуністичного тоталітаризму та призвести до виникнення в цій частині Європи не тільки справді суверенної Польщі, а й Литви, Латвії та Естонії, Білорусі й України, а на півдні – Чехії, Словаччини та Угорщини. Якщо Європа має стати «вітчизною вітчизн», то необхідно, щоби право націй, які в цьому процесі вийшли на перший план, поважала вся європейська спільнота. Без гарантування рівних прав усім національним державам, які постають на території Європи, не може навіть ітися про мирне співіснування на нашому континенті.

4. Згадуючи сьогодні з пошаною пам'ять героїв Варшавського повстання, не можна оминути ще одного його аспекту. У ці дні важко не згадати й усіх священників, які брали участь у повстанні як капелани, або монахинь-санітарок, а також святих Мес, що їх правили серед бомб і артилерійських снарядів, які розривалися. Весь цей героїзм Варшави, яка боролася, мав дуже виразні християнські ознаки. На місцях, де ховали полеглих повстанців, до сьогодні стоять хрести й запалюють свічки на знак віри в сопричастя святих і життя вічне. Слід сподіватися, що п'ятдесята річниця Варшавського повстання підтвердить цю віру й так зміцнить у наступних поколіннях надію: не тільки надію на життя вічне, а й надію щодо збереження й розвитку того спільного добра, ім'я якому – незалежна Річ Посполита.

Сьогодні я в дусі стаю на коліна на могилах полеглих повстанців Варшави й молюся, щоб Христос, Володар історії людей і народів, винагородив їхню жертву життям вічним; молюся, щоб їхня жертва, як зерно, кинуте в землю, принесла щедрий плід у житті сучасного покоління поляків. Їхній героїчний чин зобов'язує!

Обіймаю молитвою і тих повстанців Варшави, які залишилися живими й сьогодні беруть участь в урочистостях як живі свідки тих днів.

Нарешті, молюся за всю Батьківщину, за всіх своїх земляків, зокрема за мешканців Столиці, щоб у повсякденній праці побудови справедливої та процвітаючої Польщі вони вміли зберегти вірність цьому великому спадкові героїзму та самопожертви.

Усіх учасників урочистостей із нагоди п'ятдесятої річниці Варшавського повстання із цілого серця благословляю: в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа.

Переклад з польської Костянтина Москальця

Україна, 2001

Проповідь під час канонізації блаженної королеви Ядвіґи в Кракові, 8 VI 1997

1. Gaude, mater Polonia[1]! Повторюю сьогодні цей заклик до радості, який упродовж століть співали поляки на спомин св. Станіслава. Повторюю його, позаяк місце і обставини особливо на це налаштовують. Адже маємо знову повернутися до Вавеля, до королівського кафедрального собору, і стати там поряд із мощами королеви, Господині Вавеля. Настав великий день її канонізації. А отже,

Gaude, mater Polonia,
Prole fecunda nobili,
Summi Regis magnalia
Laude frequenta vigili[2].

Ядвіґо, ти довго чекала на цей урочистий день. Майже 600 років минуло від твоєї смерті в молодому віці. Люблена всім народом, ти, що стоїш біля джерел яґеллонських часів, засновнице династії, фундаторко Яґеллонського університету в правдавньому Кракові, довго чекала на день твоєї канонізації – той день, коли Церква урочисто оголосить, що ти є святою покровителькою Польщі в її спадковому вимірі – Польщі, об'єднаної завдяки тобі з Литвою

1 Радуйся, Мати-Польща! (лат.).
2 Радуйся, Мати-Польща, плідна славним потомством! Короля королів і найвищого Господа велич прославляй належною хвалою. (лат.).

і Руссю, Речі Посполитої трьох народів. Сьогодні настав цей день. Багато людей хотіли дожити до цієї миті, і багато її не дочекалися. Минали роки й століття, і здавалося, що твоя канонізація вже стала просто неможливою. Нехай цей сьогоднішній день буде днем радості не тільки для нас, хто живе нині, а й для них усіх – тих, хто не дочекався його на землі. Нехай він буде великим днем сопричастя святих. Gaude, mater Polonia!

2. Сьогоднішнє євангельське читання звертає наші думки й серця до хрещення. Ось ми ще раз перебуваємо в Галілеї, звідки Христос розсилає по всьому світу своїх апостолів: «Дана Мені всяка влада на небі й на землі. Тож ідіть і навчіть всі народи, христячи їх в Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все те, що Я вам заповів. І ото Я перебуватиму з вами повсякденно аж до кінця світу» (Мт. 28, 18–20) – це місійне доручення, що його апостоли прийняли, починаючи від дня П'ятдесятниці. Прийняли й передали своїм наступникам. Через цих наступників апостольське послання поступово поширювалося по всьому світу. І надійшов час перед кінцем першого тисячоліття, коли Христові апостоли прибули на п'ястівську землю. Тоді Мєшко I прийняв хрещення, а це, згідно з тодішніми переконаннями, було водночас хрещенням Польщі. У 1966 році ми святкували тисячоліття цього хрещення.

Як сьогодні радів би Примас Тисячоліття, Слуга Божий кардинал Стефан Вишинський, якби йому було дано брати участь разом із нами в цьому великому дні канонізації! Вона була важлива для нього, як і для великих митрополитів краківських, як і для князя кардинала Адама Стефана Сапіги й усього польського єпископату. Всі відчували, що канонізація королеви Ядвіги є немовби доповненням тисячоліття хрещення Польщі. Вона є доповненням іще й тому, що завдяки справі королеви Ядвіги охрещені в X столітті поляки через чотири століття прийняли апостольську місію і сприяли євангелізації та хрещенню своїх сусідів. Ядвіга усвідомлювала, що мала місію принести Євангеліє братам-литовцям. І здійснила це разом зі своїм чоловіком, королем Владиславом Яґелло. Над Балтикою з'явилася нова християнська країна, відроджена у воді святого хрещення так, як у X столітті ця вода відродила синів і дочок польського народу.

Sit Trinitati gloria, laus, honor, jubilatio...[3] Сьогодні дякуємо Найсвятішій Трійці за твою мудрість, Ядвіго. Автор Книги Мудрості запитує: «Волю ж твою хто знав би, якщо б ти не дав мудрости і не зіслав з висот твого Святого Духа?» (пор. Мудр. 9, 17). Тож дякуємо Богу Отцю, Синові й Святому Духові за твою мудрість, Ядвіго; за те, що ти розпізнала задум Божий не лише щодо власного покликання, а й щодо покликання народів: нашого історичного покликання і щодо покликання Європи, яка завдяки тобі завершила образ євангелізації на власному континенті, щоб потім могти розпочати євангелізацію інших країн і континентів по всьому світу. Бо Христос сказав: «Ідіть, і навчіть всі народи» (Мт. 28, 19). Сьогодні радіємо тому, що тебе піднесено на вівтар. Радіємо від імені всіх тих народів, для яких ти стала матір'ю у вірі. Радіємо великій справі мудрості. І дякуємо Богові за твою святість, за місію, яку ти здійснила в нашій історії; за твою любов до народу й Церкви, за твою любов до розп'ятого і воскреслого Христа. *Gaude, mater Polonia!*

3. Любов є найбільшою. «Ми знаємо, – пише св. Іван, – що ми перейшли від смерти в життя, бо любимо братів. А хто брата не любить, пробуває той в смерті» (1 Ів. 3, 14). А отже, хто любить, бере участь у житті – в тому житті, яке є від Бога. «Ми з того пізнали любов, – пише далі св. Іван, – що душу Свою Він поклав був за нас» (пор. 1 Ів. 3, 16). Тому ми також повинні віддавати життя за братів (пор. там само). Христос показав, що так – віддаючи життя за братів – ми виявляємо любов (пор. Ів. 15, 13). І це найбільша любов (пор. 1 Кор. 13, 13).

---

[3] Хай Трійці Найсвятішій зазвучить есть хвала, слава, пошанування... (лат.).

Сьогодні ми, вслухаючись у слова апостолів, хочемо сказати тобі – тобі, наша свята королево, – що ти, як мало хто, осягнула це Христове й апостольське вчення. Ти не раз ставала навколішки біля підніжжя вавельського розп'яття, щоб навчитися такої жертовної любові від самого Христа. І навчилася її. Зуміла довести своїм життям, що любов є найбільшою. Хіба ж не співаємо у прадавній польській пісні ось так:

Хресте найсвятіший,
Древо найкрасивіше,
В жоднім лісі нема такого,
ти одне, на якому сам Бог є.
<…> Нечувана то доброта –
вмерти на хресті за когось;
Хто ж це може сьогодні зробити,
за когось душу свою віддати?
Сам Господь Ісус це зробив,
бо нас вірно полюбив.
(Crux fidelis, XVI століття)

І саме тоді від вавельського Христа біля того чорного розп'яття, до якого краків'яни щороку у Страсну П'ятницю йдуть на прощу, ти, Королево Ядвіґо, навчилася віддавати життя за братів. Твоя глибока мудрість і велика активність поставали зі споглядання – з особистого зв'язку з Розп'ятим. Contemplatio et vita activa[4] здобували належну рівновагу. Тому ти ніколи не втратила цієї «найкращої частки» (пор. Лк. 10, 42) – присутності Христа. Сьогодні хочемо разом із тобою, Ядвіґо, стати на коліна біля підніжжя вавельського хреста, щоб почути відлуння того уроку любові, який слухала ти. Від тебе хочемо навчитися, як виконувати його в наші часи.

[4] Споглядання й активне життя (лат.).

4. «Ви знаєте, що князі народів панують над ними, а вельможі їх тиснуть. Не так буде між вами, але хто великим із вас хоче бути, хай буде слугою він вам» (пор. Мт. 20, 25–26). У свідомість молодої володарки з роду Андеґавенів глибоко проникли ці слова Христа. Найглибшою рисою її короткого життя, а водночас мірою її величі є дух служіння. Своє суспільне становище, свої таланти, все своє приватне життя вона повністю віддала на служіння Христові, а коли на її долю випало завдання королювання, також віддала своє життя служінню довіреному їй народові.

Дух служіння оживляв її залученість у суспільні справи. Із розмахом вона заглиблювалась у політичне життя своєї епохи. А при цьому вона, дочка короля Угорщини, зуміла поєднувати вірність християнським принципам із послідовністю в захисті польських державних інтересів. Розпочинаючи великі справи на державному та міжнародному форумах, нічого не бажала для себе. Всякими матеріальними й духовними благами щедро збагачувала свою другу вітчизну. Досвідчена в дипломатичному мистецтві, вона заклала підвалини величі Польщі у XV столітті. Оживляла релігійну й культурну співпрацю між народами, а її чутливість до суспільних кривд численно прославляли піддані.

Із ясністю, яка дотепер освітлює всю Польщу, вона знала, що і сила держави, і сила Церкви виростають із ретельної просвіти народу; що шлях до добробуту держави, її суверенності й визнання в світі веде через сильні університети. Ядвіґа також добре знала, що віра шукає розуміння, віра потребує культури й культуру створює, живе в просторі культури. І нічого не жаліла, щоб збагатити Польщу всією духовною спадщиною і давніх часів, і середніх віків. Навіть своє королівське берло віддала університетові, сама ж послуговувалася позолоченим дерев'яним берлом. Цей факт, що має конкретне значення, також є великим символом. За життя не королівські регалії, а сила духу, глибина розуму, чулість серця давали їй авторитет і послух. Після смерті її жертва дала плід багатством мудрості й розквітом культури, що ґрунтується на Євангелії.

За цю особливу працю Ядвіґи дякуємо сьогодні, коли з гордістю повертаємося до тих шести сотень років, які відділяють нас від заснування теологічного факультету й відновлення університету в Кракові – років, можна сказати, безперервної величі польської науки.

Переклад з польської Костянтина Москальця

Розділ III

Литва

Звернення до інтелігенції в костелі св. Яна, 5 IX 1993

1. Як перший папа, який відвідує прибалтійські землі, я щиро тішуся можливістю зустрітися з вами в дивовижному оточенні цього університету, який упродовж століть є пульсуючим серцем вашого міста, у розмаїтій розумовій діяльності якого виявляється його особливе покликання на перехресті націй та цивілізацій: покликання, що його ректор цієї знаменитої alma mater згадав словами однаково промовистими й сповненими поваги до особи папи, якого він приймає від імені вас усіх. Дякую йому.

Тепла зустріч, яку ви мені підготували, не дивує мене не тільки з огляду на шляхетність ваших почуттів, а й тому, що він випливає з давньої історії дружніх і живлющих відносин між вашою землею і Католицькою Церквою. Про це свідчить і доля цього університету. Його, як відомо, заснував єпископ Валер'ян Протасевіч, щоб місто Вільно також могло скористатися культурними й апостольськими відкриттями, що їх поширювало Товариство Ісуса в Європі й по всьому світу. До того ж 1579 року ваш університет збагатився правами й привілеями мого попередника Григорія XIII і Стефана Баторія, польського посла та великого князя литов-

ського. Тож Католицька Церква відіграла зовсім не малу роль у розвитку вашої alma mater.

На жаль, упродовж історії первісні дружні зв'язки не завжди підтримувались й особливо в недавні часи в цих стінах було чути критичні, підозріливі й навіть відверто критичні голоси щодо Церкви та її вчення. Усе це робить мій сьогоднішній діалог із вами особливо вагомим. Це відкриває нову сторінку в культурному житті вашої країни.

2. Позаду залишається довга й болюча історія, і ми відчуваємо сильну потребу дивитися в майбутнє. Але нас має супроводжувати історична пам'ять, щоб ми вміли використати досвід тих безконечних десятиліть, коли ваша країна також відчула тягар залізної диктатури, яка в ім'я справедливості й рівності потоптала гідність і свободу індивіда та громадянського суспільства. Як це все могло статися?

Аналіз здається складним. Проте, напевно, можна сказати, що серед вагомих причин є войовничий атеїзм, який надихав марксизм, атеїзм, спрямований проти людини, гідність якої він позбавляв підставових принципів та гарантій. На цю помилку накладалися чергові помилки, як-от матеріалістична концепція історії, радикально суперечливе бачення суспільства й «месіянська» роль, приписана одній партії, що правила державою. Усе це поєдналося, щоб зробити цю систему, яка народилась із амбіцій визволення людини, її поневоленням.

3. Однак марксизм не був єдиною трагедією нашого століття. Як не менше зло слід розцінювати ту трагедію, що розігралась на протилежному полюсі «правих» режимів, що в ім'я «нації» й «традиції» так само потоптали гідність, яка належить, незалежно від раси, переконань і особистих якостей, кожній людській особі. Як тут можна не згадати жахливе насилля нацизму, особливо щодо єврейського

народу, засудженого на Голокост в ім'я узурпованої вищості раси й безумного імперського проєкту?

Водночас «демократії», організовані за формулою верховенства права, також зафіксували й далі представляють виразні суперечності між формальним визнанням свободи та прав людини і численними випадками несправедливості й соціальної дискримінації, яку вони толерують у глибині душі. Насправді тут ідеться про соціальні моделі, у яких постулат свободи не завжди поєднується із моральною відповідальністю.

Демократичним устроям загрожує небезпека перетворитися на системи правил, недостатньо вкорінених у безперечних принципах, що базуються на людській природі й мають бути основою для будь-якого співіснування і яких жодна більшість не може підважити, не спричинивши згубних наслідків для людини та суспільства. Церква рішуче виступила проти такого виродження свободи і в політичному, і в економічному житті. У цьому сенсі вона, починаючи від енцикліки «*Rerum novarum*»[1] Лева XIII, засудила разом із соціалізмом і повний економічний лібералізм, що нехтує всіма кордонами і є байдужим до потреб солідарності. У цьому самому дусі сучасна Церква також чинить опір соціальним моделям, які в претензії на вияв свободи недостатньо піклуються про життя тих, хто має народитися, і про гідність найслабших прошарків суспільства.

4. Тоталітаризми з протилежними знаками та хворі демократії скалічили історію нашого століття. Кожен із порядків, які суперечать один одному, мають свої незабутні подобизни, але не думаю, що буде хибно вважати їх усіх дітьми однієї культури іманентності, яка широко утвердилася в Європі минулих століть, ведучи до проєктів особистого та колективного існування, що оминають Бога й суперечать Його плану щодо людини.

---

1 «Нові речі» (лат.).

Та чи людина може існувати й «вижити» без Бога? Другий Ватиканський собор виразно нагадав, що «творіння без Творця зникає» (*Gaudium ed spes*[2], 36). Горе тим, хто забуває цю основоположну істину!

На щастя, цей Бог, якого атеїстична культура марно намагалася стерти з горизонту людини, знову з'являється, відкриваючи собі простір серед великих знаків запитання, яких наукові й технічні відкриття не вміють і не можуть розв'язати.

«Перед лицем сучасної еволюції світу, – зауважує далі Собор, – стає щоразу більше тих, хто ставить собі або чує з новою гостротою головні запитання: Чим є людина; у чому сенс страждання, зла, смерті, які й далі існують, хоча відбувся такий великий прогрес? Чому ці перемоги мають таку велику ціну; що людина може дати суспільству й чого від неї очікувати; що настане після цього земного життя?» (*Gaudium et spes*, 10).

На хвилі таких неминучих запитань Бог, єдиний і справжній Бог, Таємниця, з якої все бере початок і сенс, постійно з'являється на обрії людського серця, викликаючи в ньому інтимну й життєдайну тугу. «Ти створив нас для Себе, і серце наше не супокійне, доки спочине в Тобі», – як сказав великий Августин («Сповідь»[3]). Прагнення Бога є законом існування, якого жоден устрій ніколи не зможе перекреслити.

5. Тож на вас, люди культури й науки, більше, ніж на інших, лежить відповідальність за те, щоб не заслоняти простір думки перед горизонтами таємниці.

Це обов'язок, який не падає на вас зовні, начебто маючи ускладнити дослідження і обмежити їхню свободу. Він насправді випливає з глибокої логіки мислення.

2 «Радість і надія» (лат.) – пастирська конституція Другого Ватиканського собору.
3 Святий Августин. Сповідь. – Київ: Основи, 1996, с. 3.

Коли людина мислить, вона відчуває свою скінченність, усвідомлюючи, що сама не є істиною і що мусить її шукати, у певному сенсі, навпомацки. Водночас вона помічає, що цей пошук не може зупинитися на малих і обмежених цілях, а мусить підійматися все вище, до безкінечності.

Неймовірний досвід думки міститься в самій сутнісній динаміці, яка ставить людину між усвідомленням межі та потребою абсолюту. Тому коли людина мислить «глибоко», з точністю інтелекту й щирістю серця, вона стає на шлях можливої зустрічі з Богом. [...]

6. Шановні пані та панове, нагальні події років, у які живемо, приводять нас до розумного висновку, що ми перебуваємо в часі епохального перелому світової історії.

У цій складній трансформації до майбутнього, форм якого сьогодні ніхто не може передбачити чи окреслити, не має бракувати ключової ролі інтелектуалів, які з новою силою мусять підтвердити свою залученість тоді, коли крах ідеології може породити паралізуючу недовіру, а думки, здається, звернено в напрямі скептицизму й небезпечного прагматизму.

У жодному разі не можна думати, що ця криза мислення може спокусити віруючого заповнити вірою простори, спорожнілі внаслідок утрати розуму. Істинна віра насправді передбачає розумність, цінує її, зміцнює і стимулює, як не раз наголошувало Вчення Церкви (Denzinger-Schönmetzer, 3015–3019, *Gaudium et spes* 15).

У новому культурному кліматі, який слід повністю створити, залишається відкритим великий простір діалогу між вірою та знанням.

Цей простір не обмежуватиметься суто релігійними питаннями, але обійматиме й важливі етичні та антропологічні проблеми, тісно з ними пов'язані.

Хоч відновлений «союз» Церкви зі світом культури й перебуває в межах горизонту діалогу, що ґрунтується на повазі до відмінностей, він здається доконечним і нагальним, щоб відчитати наш

такий складний час та вказати необхідний напрям, у якому слід прямувати.

7. Насправді нашим очам являється образ світу в «світлотіні», повний світла й темряви. Це вимагає терплячості та мудрості в його дослідженні.

Людство й далі надміру принижують насилля і нетолерантність різного штибу, воно замучене голодом і злиденністю мільйонів осіб, йому загрожує екологічне розкладання в таких масштабах, що можна остерігатися «голокосту довкілля», не менш загрозливого, ніж «ядерний голокост». Усе це засмучує і непокоїть. Та як не відкрити серця до надії, коли видно, як у всіх суспільних прошарках, особливо серед молодого покоління, зростає потреба нової солідарності, глибшого усвідомлення прав людини, культури відмови від насилля, активного залучення волонтерів до діяльності для бідних та відкинутих, активної екологічної чуйності?

Тож маємо світло й тінь. Бажаний «новий союз» Церкви з культурою мусить узяти на себе розігнання хмар і відчинити двері для світла. Із цією метою як важливий «знак часу» слід також потрактувати багатообіцяльну екуменічну прихильність серед християн і міжрелігійний діалог, що закликає людей різних релігій до спільної діяльності для добра людства. Над сумним спогадом релігійних воєн, справжньою ніччю віри, зоріє світанок сподіваного релігійного миру, провісник гармонійного співіснування у громадянському суспільстві.

8. Із такого погляду, шановні пані та панове, ваш університет є унікальним символом, що височіє в географічному серці Європи, покликаної до чимраз тіснішої єдності, щоб здійснювати для світу службу миру згідно з її цивілізаційною традицією, що нараховує багато тисячоліть. Такій ролі зовсім не чужий давній і глибокий зв'язок, що пов'язує її з християнством. Церква, зі свого боку, готова запропонувати Європі на новій дорозі свої давні й нові дари.

Це свідчення Христа «З нами Бог» і «Бог із людиною». Це пропозиція Бога, який уповні об'являється на хресті Сина, що став людиною. Це проголошення Бога, який є Любов'ю.

Ведений цією Любов'ю, я прибув до вас. Зі зворушенням дивлюсь у ваші очі, що звикли до сліз. Розділяю з вами обійми братів, які багато страждали. Та передовсім хочу разом із вами звернути погляд у майбутнє, до цілей прогресу й миру, що стоять перед нами.

Не бійтеся, Друзі, відкрити двері Христові! Він знає людське серце й уміє відповісти на його тривоги. Він кличе нас до спільної боротьби за справді вільне та солідарне людство.

Із цими почуттями вітаю вас, дякуючи вам за повну пошани й сердечності уважність, і прошу для вас, для вашої праці та для близьких вам осіб Божого благословення.

Переклад з польської Богдани Матіяш

Литва, 1993

Слово до дипломатичного корпусу, акредитованого в Литві, 5 IX 1993

1. Я щасливий, що можу прийняти вас у резиденції Апостольської Нунціатури в Литві. Дякую нашому деканові, о. Хусто Мульор Ґарсія, за слова, адресовані мені від вашого імені. Він висловив у них турботу про допомогу для нації, яка знову може жити в нарешті здобутій свободі, і ваше спільне прагнення служити справі діалогу поміж народами. Фактично йдеться про мир у світі, особливо в балтійському регіоні. Як я вже мав нагоду зауважити від миті прибуття, для мене велика радість перебувати на цій землі. Те, що я матиму змогу зустрітися з владою та з литовським народом, є виразним знаком того, що одну зі сторінок драматичної історії цього регіону вже перегорнуто. Європа вже не поділена поміж протилежними ідеологіями: вона стала на шлях співпраці поміж народами; це тривала робота, що вимагає терплячості й потребує участі всіх жителів країн, яких у неї залучено; між ними мають відновитися зв'язки братерства й солідарності, щоб подолати упередження, які утворилися за попередні епохи.

2. Я усвідомлюю, що звертаюся до групи дипломатів, яких у певному сенсі слід уважати піонерами. У столиці, Вільнюсі, ви належите до перших свідків відродження Литви та балтійських народів. Ви є особливо досвідченими спостерігачами нової ситуації, яка склалась у цьому регіоні, багатому історично та культурно, що дає

змогу поступово відновлювати демократію. Акредитовані в Литві, ви перебуваєте на передовій, оцінюючи глибоке значення цих подій та їхніх наслідків для людей і суспільства.

3. Упродовж майже пів століття, під час якого разом із двома країнами Балтії та багатьма іншими країнами Литва переживала марксистський режим, її було позбавлено національної ідентичності й політичної автономії. Централізована влада чинила сильний тиск і піддавала нестерпному примусу людей та цілі народи. Справді, світ ледве отямився від першого кривавого та нищівного вибуху в 1918 році й численним європейським політикам і далі йшлося тільки про національні інтереси та війну, ідеологічну першість і соціальне насилля замість присвячення себе будуванню миру. Це призвело до «таємних договорів» і негласних союзів, а також до нового збройного зіткнення, яке стерло з мап цілі держави. Справжній катаклізм вразив тоді західний світ і залишив на ньому слід на п'ять довгих наступних десятиліть.

Зміцнена уроками історії дипломатія мусить нарешті взяти на себе обов'язок підтримувати діалог між політичними силами держав, які прагнуть віднайти свою єдність і законну автономію. Вона може й мусить багато зробити, щоб знищити в зародку зерна незгоди, які щомиті можуть прорости. Я добре знаю, що досі тяжіє тягар приватних інтересів і що залишається сильною спокуса насилля. Однак дипломат, переконаний у розвитку націй і в пошані до гідності людської особистості, може стимулювати й підтримувати ініціативи, які зроблять цінний внесок для Литви та двох інших балтійських країн у ситуації, що склалася. Міжнародна громадськість має обов'язок підтримувати в державах, які виходять із тоталітарних устроїв, демократичне життя, що відповідає законним прагненням осіб і націй до самоврядування. Упровадження демократії в життя вимагає тривалого й терплячого навчання та дозрівання, що є можливим за необхідної допомоги

країн, які впродовж багатьох років використовують таку форму правління, що залучає всіх громадян до публічного життя.

Усі повинні пам'ятати про згубні для країни наслідки дипломатичних союзів минулого. Інтереси великих потуг ніколи не можуть змушувати малу державу бути тільки сателітом на користь зовнішньої влади, ані позбавляти її статусу вільної країни, яка керує колективною долею людей, що її творять, ані накидати громадянам важке ярмо чужої влади. Кожен уряд, готовий захищати власну автономію, також мусить дбати про захист незалежності інших країн. Так, без сумніву, весь континент відчує посилення своєї політичної стабільності й демократії – посилення, необхідне для миру між людьми та між народами.

4. Серед різних хвилювань минулих років Литва стає прикладом для країн, який заохочує шукати узгоджених рішень для всіх конфліктів, які далі палають на континенті.

У відомому нам сьогодні контексті дипломатія повинна набувати нових форм. Вона отримує нові завдання, до виконання яких народи, що здобули свободу, мають багато очікувань. До головних обов'язків дипломатичних місій сьогодні належать готовність творити простір переговорів, щоб ризик конфліктів між культурними, етнічними або релігійними спільнотами існував щораз рідше і щоб співпраця між державами була чимраз тіснішою, гідність людини була більше шанована й зберігався мир. Пам'ятаючи про минуле, яке залишило глибокий слід на окремих особах, націях та інституціях, ми мусимо виявляти творчий підхід, щоб поступово зрозуміти його й подолати.

Усе, що викликає взаємну довіру між людьми й надію, яку можна побачити після багатьох років темряви, є чинником, сповненим обіцянок конструктивних відносин між народами. Справді, державу чи континент не можна розбудовувати, якщо всі наявні сили не буде покликано до служіння національній та міжнаціональній спільноті.

5. Розв'язання численних труднощів справедливо вимагає допомоги, для надання якої міжнародна громадськість має докласти зусиль. Справді, у регіональному та місцевому вимірах цінність солідарності є головним джерелом творення людської спільноти в масштабі країни й поміж країнами. Західна Європа на дорозі до об'єднання щедро нею скористалася на наступний день після великого світового конфлікту, жертвою якого стала. Допомога, яку їй було надано у великих масштабах, сприяла її нинішньому добробуту.

Будь-яка поміч – здатність жертвувати людські ресурси, технічну співпрацю, сміливі фінансові інвестиції – має стати головною метою в допомозі литовцям у розв'язанні їхніх проблем. Дипломатія не може обмежуватися просуванням національних інтересів. У Вільнюсі, як і в будь-якому іншому місці на Землі, слід обстоювати спільне розуміння людини, без якого двосторонні чи багатосторонні домовленості можуть утратити сенс.

Сучасні люди слушно звертають особливу увагу на визначення й захист прав людини. Справді, справжній інтерес держав не можна розуміти лише з погляду стратегій економічного розвитку. Новий порядок світу, який передбачає, окрім різних політичних і економічних моделей, суспільну єдність, не може бути реалізовано без поваги до чільних норм справедливості, миру та гідності людської особи.

Необхідну відбудову державності не можна здійснити, ігноруючи головні людські цінності. Нехай більше ніколи люди й нації не виступають одні проти одних! Завжди, коли вибухає конфлікт, від цього страждає весь світ і стає покаліченим. Бо країни – це передовсім людські спільноти, що складаються з жінок та чоловіків, які живуть, думають, моляться і разом працюють, згідно з добровільно прийнятими законами, і мають незаперечні права та обов'язки, які їм належать від природи.

В основі міжнародного життя лежать права людини, серед яких найважливішим є право на гідне життя, право на свободу

совісті й віровизнання, а також право мати сім'ю, головну суспільну одиницю та головну рушійну силу суспільного життя. І лише за умови дотримання цих свобод інші аспекти міжнародного життя можуть набути повноти: насправді геополітика, економічний та фінансовий обмін і міжкультурний діалог, позбавлені людського виміру, обмежуватимуться лише логікою інтересів, яка є недалекою від логіки сили.

Я усвідомлюю, що висловлюю моральну вимогу, пов'язану з цінностями, які постійно супроводжують ваші дії та внесок ваших країн у розбудову Литви, але цю вимогу часом буває важко транслювати на те, що реально отримують зацікавлені сторони.

6. Папа, який звертається до вас, є свідком реальності нинішнього світу, що його мав нагоду й радість об'їхати як паломник миру. Я намагаюся проповідувати християнську віру, яка надає існуванню повного сенсу та водночас вимагає, щоб усі долучалися до розбудови суспільства, в якому кожен може знайти своє місце. Подорожуючи світом і контактуючи з особами, що належать до різних класів і виконують різні обов'язки, я мав нагоду пізнати розмаїті прагнення людей, особливо молодих європейців. Оскільки відстані зменшилися, світ стає – а може, хотів би стати – світом, у якому зв'язки є щораз тіснішими. Попри активність певних груп меншин, нові покоління прагнуть жити в суспільстві, у якому всі люди є солідарними й творять суспільну тканину, що перетинає мовні, культурні та релігійні кордони й бар'єри. У цьому контексті культурний обмін і туризм викликають узаємне впізнавання і є нагодою до контактів між людьми та особистого збагачення.

7. Однак з огляду на тривалі ідеологічні конфлікти, а може, навпаки, через мир, що поширився в багатьох країнах, явище міграції набуло небачених досі розмірів. Тож міжнародний діалог стає особливо необхідним, щоб кожен міг знайти землю, на якій міг би оселитися, щоб здобути засоби для прожиття для себе й для своїх

близьких. Якщо уважно проаналізуємо складні чинники взаємозалежності в сучасному світі, у цій царині слід особливо підкреслити один елемент: колишні імперські політики й колишні етнічні, ідеологічні та релігійні демони стають усе анахронічнішими. У час, коли всюди засуджують війну, зокрема в економіці й торгівлі, тільки діалог і переговори залишаються гідною поведінкою людини в розв'язанні головних питань, що стосуються переходу від іноземної окупації до повної національної незалежності й узаємного визнання, поділу багатств у регіонах, переміщення осіб і благ, а також справедливого розв'язання проблем етнічних, культурних та релігійних меншин.

Балтійські країни є мікрокосмом, у якому очевидні серйозні проблеми, але також видно шляхи їх розв'язання. Поруч із литовськими, латиськими й естонськими спільнотами, які справедливо прагнуть миру та національної незалежності, яких їм бракувало, також наявні людські спільноти, що походять з інших країн. Їхня присутність є свідченням тривалої історії, яку треба проаналізувати, попри пережиті страждання, рани та непорозуміння, в дусі братерства й приязні. Незалежно від обставин, часом викликаних примусом, міграційні рухи дають можливість для обміну, що раніше чи пізніше приносить користь усім спільнотам, які охоплює.

У трьох країнах Балтії можна зауважити проблеми, які виникли через тривале заселення цих територій жителями російського походження, що прийшли з-поміж солдатів дивізій, які вважаються окупаційними. Водночас міжнародна громадськість – а разом із нею і Святий Престол – визнає прагнення громадян російського походження, які вимагають можливості користуватися всіма правами людини в країнах, де вони живуть. Неодноразово звучали побажання якнайшвидше знайти мирні рішення, сприятливі для всіх людей, які живуть на одній території. Важливо, щоб вимоги всіх сторін були розумними і щоб їх було вислухано, а також щоб сторони вміли стриматися від дій у дусі реваншу

й від прагнення силою здобути те, що можна остаточно досягти лише за допомогою здорового глузду й шляхом переговорів.

Тому буде дуже корисною присутність країн Центрально-Східної Європи в таких європейських міжнародних організаціях, як, скажімо, Рада Європи та Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Внаслідок повного визнання національної незалежності з боку всіх країн у контакті з іншими європейськими країнами та в імовірній співпраці з ними зміцняться добросусідські відносини.

8. У власній особливій місії Святий Престол дбає передовсім про мир і підтримку народів, шануючи незалежність місцевої влади. Він хоче нагадати за кожної нагоди, що політичні сили мусять зважати на духовні цінності, що їх несе християнське послання. Місцева Католицька Церква, яку підтримує Вселенська Церква, має обов'язок проповідувати Євангеліє й утверджувати цінності, отримані від Господа. Християни усвідомлюють свою суспільну роль, яку мусять відігравати, терпляче відбудовуючи різні національні інституції. Це веде литовських католиків до дедалі глибшої залученості разом із братами з людської спільноти, до сумлінного служіння Вітчизні в політичних, економічних та суспільних інституціях, до активної співвідповідальності й жертовної співпраці для спільного добра (*Christifideles laici*[1], 42).

У цій перспективі і з таким сподіванням від усього серця прошу для вас усіх, для ваших близьких і для вашої праці Божого благословення.

Переклад з польської Богдани Матіяш

[1] Апостольський лист папи Івана Павла ІІ від 30 грудня 1988 року.

Україна, 2001

Розділ IV

Білорусь

Папська аудієнція для паломників із Білорусі, 17 X 1998

1. Із великою радістю і зворушенням вітаю вас, дорогі паломники з Білорусі. Особливо вітаю отця кардинала Казімежа Свйонтека, митрополита Мінсько-Могилевського й адміністратора Пінська, дякуючи йому за слова, які він адресував мені. Особа отця кардинала дуже дорога мені, і тому радію, що можу привітати його на цій зустрічі у Ватикані. Також вітаю єпископа Гродна й нового єпископа-помічника, а також представників духовенства, монашества й вірних білоруської Церкви. Дякую вам за присутність і за молитви в намірі мого служіння Вселенській Церкві. Спасибі!

А оскільки нашу зустріч ушанували присутністю отець кардинал Шока й отець кардинал Мейда зі Сполучених Штатів, хочу особливо подякувати їм за те, що вони відчули себе причетними до цієї першої білоруської прощі до Ватикану. Кардинала Шока має на це свої підстави в історії його родини.

2. Більшість із вас уперше перебуває у Вічному Місті. Це паломництво напевне є історичним. Бо ж ви прибули з країни, яка здобула незалежність і в якій Церква тепер може вільно виконувати

свою місію. Це сталося завдяки історичним подіям, що відбулись у Центрально-Східній Європі на зламі 1989–1990 років. Багато хто з вас іще носить у серці болючі спогади й рани тих трагічних переживань і кривд, яких завдавали безжальні примусові виселення в невідомі далекі країни чи заслання в табори. Скільки ваших близьких ніколи не повернулися до своїх домівок! Скільки донині страждають через розлуку й смерть тих, кого вони так любили! Хочу теж згадати про переслідування, яких у цей час зазнавала Католицька Церква. Хто злічить усі страждання світських вірних, капеланів, монахів і монахинь на білоруській землі! Сьогодні я говорю про це, бо ношу глибоко в серці все те, що випало на вашу долю в жахливі роки Другої світової війни та в період, який настав одразу після неї. Також я хотів би в цей спосіб віддати шану тим, хто в нелюдських умовах зберіг свою гідність, не раз даючи героїчне свідчення любові Бога й Церкви. Зараз я звертаюся до Отця Кардинала, чиє життя й пов'язане з ним страждання та приниження у певний спосіб віддзеркалюють долі іноді цілих родин або окремих осіб і всього суспільства.

3. Ви прибули до могил святих апостолів Петра і Павла, щоб подякувати Богові за те, що Він підтримував вас Своєю силою в часи випробувань і утисків. Щоб подякувати Йому за ласку віри, за сміливість, із якою ви боронили християнську традицію. Ви приходите й для того, щоб шукати тут зміцнення на шляху, який чекає на вас. Свободою не можна просто володіти, її треба постійно здобувати, творити. Її можна використовувати добре чи зле, поставити її на службу справжнього чи гаданого блага. Сьогодні в світі поширюється викривлене поняття свободи й не бракує тих, хто проповідує саме таку свободу. Маємо знати про це й глибоко це усвідомлювати. Треба просити Бога, щоб Він помножив те добро, яке сталося і надалі стається на вашій землі, щоб у серцях не бракувало мужності, щедрості й надії.

4. Вдивляйтеся в Христа, «бувши вкорінені <…> на Ньому, та зміцнені в вірі» (Кол. 2, 6–7). Він є «дорога, і правда, і життя» (Ів. 14, 6) для кожної людини, для цілих суспільств і народів. Будуйте на Христі майбутнє ваших родин і вашої держави. Тільки Він може дати світові світло й сили відповісти на всі виклики, перед якими стоїть ваше суспільство. На цій дорозі до третього тисячоліття нехай вас супроводжує Пресвята Богородиця і допомагає зберегти цей великий і цінний спадок віри.

Користуючись нагодою, хочу також привітати тут, із цього місця, всіх громадян Білорусі. Бажаю вашій країні всіх благ і успішного духовного та матеріального розвитку. Нехай усі почуваються на вашій землі щасливими. Разом будуйте ваше сьогодення і завтрашній день.

Я отримую від вас багато листів, у яких ви запрошуєте мене відвідати Білорусь. Сьогодні кардинал підтвердив це запрошення у своїй промові. Може, Боже Провидіння дасть мені колись змогу прийняти таке дороге мені запрошення. Сподіваймося, що так станеться. Треба гаряче про це молитися.

Усіх тут присутніх, а також ваші родини й ваших найближчих від усього серця благословляю.

Переклад з польської Богдани Матіяш

Україна, 2001

Зустріч із делегацією білоруської конференції єпископів «Ad limina apostolorum»[1], 10 II 2003

1. «Нову заповідь Я вам даю: Любіть один одного! Як Я вас полюбив, так любіть один одного й ви» (Ів. 13, 34). Ці слова, що їх Ісус залишає як заповіт апостолам на Тайній Вечері, не перестають звучати в наших серцях, дорогі й шановні Брати в Єпископстві!

Вітаю вас у домі апостола Петра! Любляче обіймаю кожного з вас. Особливо вітаю вас, Ваше Преосвященство, Отче Кардинале, митрополите Мінська та Могилева, і дякую за слова, звернені до мене від імені не лише решти співбратів, а й від усього католицького народу Білорусі. Вітаю вас, дорогі Душпастирі з Гродна, Пінська й Вітебська. Засилаю свої сердечні думки й до малої, але ревної католицької спільноти візантійського обряду, спадкоємиці місії святого Йосафата, а також вітаю Преподобного Апостольського Візитатора ad nutum Sanctae Sedis[2], який оточує її щоденною турботою.

Нас поєднує любов Христа; саме Його любов має пронизувати наше життя і наше душпастирське служіння, заохочуючи нас відновити нашу довіру до Євангелія і щоразу щедріше віддаватися апостольській місії, яку нам довірив Господь.

---

1 «До апостольських порогів» (лат.).
2 До відкликання Апостольською Столицею (лат.).

2. У мені ще живий спогад нашої зустрічі в квітні 1997 року. Тоді я з великою радістю дізнався про церковне життя у вашій країні після зими жорстоких переслідувань, які тривали впродовж десятиліть. Тоді ще було видно наслідки систематичної атеїзації вашого населення, особливо молоді, й майже повного знищення церковних структур і примусового закриття центрів християнського виховання. Дякувати Богові, цей суворий час закінчився і вже декілька років триває поступове відродження, яке надихає.

Упродовж минулих п'яти років Синоди в Мінській Архідієцезії, а також у Пінській та Вітебській Архідієцезіях дали змогу краще зрозуміти душпастирські пріоритети через підготування відповідних планів апостольства відповідно до різних потреб у цьому регіоні. Тепер ви приїхали, щоб розповісти мені про плоди вашої жертовної душпастирської праці, і разом із вами дякую за неї милосердному й доброму Господеві.

3. Тепер треба спланувати подальшу діяльність. На першому місці перебуває сім'я, яка в Білорусі теж переживає глибоку кризу. Першими жертвами цієї ситуації є діти, яких наслідки цієї ситуації можуть супроводжувати впродовж усього життя. Я хотів би повторити для вашої радості й заохочення те, що я сказав величезній кількості сімей, які зібралися в Манілі 25 січня на IV Світовій Зустрічі Родин. Слід переконливо й послідовно засвідчити правду про сім'ю, що ґрунтується на шлюбі. Це велике добро, необхідне для життя, розвитку й майбутнього людського роду. Перекажіть білоруським сім'ям свідчення, яке я довірив усьому світові: *зробіть Євангеліє головним принципом сім'ї, а кожну сім'ю – сторінкою Євангелія, написаною в наш час*.

4. Ваша країна налічує майже десять мільйонів жителів, більшість із яких живуть у містах. Попри те, що Білорусь є країною, яка менше постраждала внаслідок змін у пострадянський період, процеси долучення до широкого контексту європейського континенту

відбулися в ній повільно. Наслідки цього запізнення позначаються на відновленні економіки, а також, зокрема в селі, посилюється бідність. Зосередження людей у містах означає великі зусилля для Церкви. Це особливо стосується столиці, Мінська, де живе вже понад 20 % населення.

Серед ваших пріоритетів повинна бути молодь, якої стає все більше в містах і яка шукає роботу. Безпрецедентна демографічна криза, що охопила вашу країну, є серйозним викликом для проповідування Євангелія життя, а явища маргіналізації, серед яких останнім часом іще більше посилився алкоголізм, вимагають швидких і ефективних дій у відповідь. Хоч Католицька Церква становить меншість у країні, вона старається відповісти на всі ці проблеми за допомогою доступних засобів і структур. Закликаю вас, найдорожчі, й далі йти цією дорогою і хочу, користуючись нагодою, подякувати католицьким організаціям з інших країн, особливо італійським та німецьким, які пропонують вам підтримку й співпрацю.

5. *«Жниво справді велике, та робітників мало»* (Мт. 9, 37). З огляду на всю роботу, яку слід виконати, ці Ісусові слова самі спадають на думку. Що робити? Відповідь нам дає *Євангеліє*: «*благайте*, – додає Ісус, – *Господаря жнива, щоб на жниво Своє Він робітників вислав*» (Мт. 9, 38). Передовсім молитва. Треба посилити прохання про Божу допомогу й навчити вірних зробити молитву головним елементом повсякденних занять. Тут стане в пригоді справа, яку ви розпочали, перекладу на білоруську мову сакральних текстів, передовсім Римського міссалу.

Окрім молитви, не можу не згадати ваших зусиль щодо виховання кандидатів у священники та кандидатів до богопосвяченого життя, особливо в двох великих семінаріях у Гродні та Пінську, а також хочу наголосити на необхідності оточувати особливою турботою священників у їхній душпастирській праці. Співпраця духовенства та монашества, що походить із сусідньої Польщі,

сьогодні є потребою, яка, безумовно, допоможе зміцнити католицьку спільноту вашої країни.

І, нарешті, екуменічний діалог із Православною Церквою. У вашій країні Католицька Церква й Православна Церква завжди співіснували, а члени багатьох родин належать до різних конфесій, тож потребують опіки й Католицької Церкви. Нехай Господь і далі скеровує наші кроки до пошуку взаємної поваги та співпраці.

Цього року минає 300 років від мученицької смерті святого Йосафата, архієпископа Полоцького, чия кров освятила білоруську землю. Нехай спомин про його мучеництво стане для всіх джерелом вірності Христові та Його Святій Церкві.

6. Доручаю всіх Пресвятій Богородиці. Прошу, щоб вона оберігала вас, преподобні й улюблені Брати, а також ваших близьких помічників, священників, монахів і монахинь, семінаристів, світських осіб, які активно беруть участь в апостольській діяльності, і всю католицьку спільноту, що живе в Білорусі. Нехай Її материнська опіка перебуває над вами всіма і над кожним із вас, разом із вашими святими заступниками. А я запевняю, що щодня згадуватиму вас у молитві, і від усього серця вас благословляю.

Переклад з польської Богдани Матіяш

Розділ V

Україна

Проповідь на Літургії у Львові, 27 VI 2001

Слава Ісусу Христу!

1. «*Ніхто неспроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає*» (Ів. 15, 13).

Це урочисте твердження Ісуса Христа з особливою красномовністю звучить серед нас сьогодні, коли проголошуємо Блаженними *деяких дітей славетної Львівської Архідієцезії Української Церкви*. Більшість із них були вбиті з ненависті до християнської віри. Деякі зазнали мучеництва в близькі нам часи, і серед присутніх на нинішній Божественній Літургії є немало таких, які знали їх особисто. Ця *Галицька Земля*, що протягом історії бачила розвиток Української Греко-Католицької Церкви, була вкрита, як казав незабутній Митрополит Йосиф Сліпий, «горою трупів і ріками крові».

Ваша *жива й діяльна спільнота* пов'язана з проповідуванням святих Братів Кирила і Мефодія та зі святим Володимиром і святою Ольгою. Приклади мучеників, що належать до різних історичних періодів, але передусім тих, які належать минулому століттю, свідчить про те, що *мучеництво – це найвища міра служіння Богові*

й Церкві. Цим богослужінням хочемо їх прославити й подякувати Господеві за їхню вірність.

2. До того ж нинішнім хвилюючим обрядом беатифікації бажаю висловити признання всієї Церкви Божим людям в Україні за Владику Миколу Чарнецького та його 24 братів у мучеництві, а також за мучеників Владику Теодора Ромжу та отця Омеляна Ковча й за Слугиню Божу Йосафату Михайлину Гордашевську. Як пшеничне зерно, падаючи в землю вмирає, щоб дати життя рясному колоссю (див. Ів. 12, 24), так і вони пожертвували своїм життям, щоб Божа нива родила й приносила новий і щедріший врожай.

Згадуючи їх, вітаю усіх тих, хто бере участь у цьому співслужінні, починаючи від Достойних Кардиналів Любомира Гузара й Мар'яна Яворського, з Єпископами й священниками Греко-Католицької та Латинської Церков. Вітаючи теперішнього Верховного Архієпископа Львова для українців, моя думка лине до його попередників, Слуги Божого Андрея Шептицького, героїчного Кардинала Йосифа Сліпого, недавно померлого Кардинала Мирослава Любачівського. Згадуючи Пастирів, моє серце звертається з любов'ю до всіх синів і дочок української Греко-Католицької Церкви, а також тих, що з'єднані з нами з допомогою радіо й телебачення в інших містах і країнах. Особлива вдячність президентові України, Панові Леоніду Кучмі, за його присутність на цій урочистій Службі Божій.

3. Слуги Божі, що сьогодні записані до Реєстру Блаженних, представляють *усі складові частини церковної спільноти*. Серед них єпископи й священники, монахи й монахині, миряни. Вони зазнали різних випробувань з боку послідовників згубних ідеологій нацизму та комунізму. Усвідомлюючи муки, яким були піддані ці вірні Христові учні, мій попередник Папа Пій XII з щирою співучастю виявляв свою солідарність з тими, «хто триває у вірі й чинить опір ворогам християнства з такою самою непереможною силою, з якою в минулому витривали їхні предки», і хвалив їхню

відвагу залишатись «вірними єдності з Римським Папою та зі своїми пастирями»[1].

Підтримані Божою благодаттю, вони до кінця пройшли переможним шляхом. Це шлях, який переходить через прощення й примирення; шлях, що веде до Світлої Пасхи після жертви на Голгофті. Ці наші брати й сестри є відомими представниками величезної кількості анонімних героїв – чоловіків і жінок, одружених і неодружених, священників і богопосвячених осіб, молодих і старших, – які протягом двадцятого століття, «століття мучеників», протистояли переслідуванню, насильству, смерті, щоб тільки не відректися від своєї віри.

Як при цьому не згадати далекоглядну й ґрунтовну пастирську діяльність Слуги Божого, *Митрополита Андрея Шептицького*, справа беатифікації якого ведеться, тому сподіваємось одного дня побачити його у славі Святих? Треба зробити належне посилання на його героїчну апостольську діяльність, щоб зрозуміти полюдському незрозумілу живучість Української Греко-Католицької Церкви в темні роки переслідувань.

4. Я сам у своїй молодості був свідком такого «апокаліпсису». «Моє священство вже від самого його початку вписалось у велику жертву стількох чоловіків і жінок мого покоління»[2]. Пам'ять про них не може бути втрачена, бо вона є благословенням. *Їм ми виявляємо наш подив і нашу вдячність*: як ікона Євангелія Блаженств, пережита аж до пролиття крові, вони становлять знак надії для наших і прийдешніх часів. Вони показали, що любов сильніша від смерті.

У їхньому протистоянні таємниці беззаконня, незважаючи на людську неміч, змогла засяяти сила віри й Христової благодаті

---

1 Пій XII. Апостольський лист Східні Церкви Orientales Ecclesias, 15 грудня 1952: AAC 45 [1953], 8.

2 Іван Павло II. Дар і таємниця (Dono e mistero), с. 47.

(див. ІІ Кор. 12, 9–10). Їхнє непереможне свідчення виявилося насінням нових християн[3].

Разом із ними були переслідувані та вбиті Христа ради також *християни інших віросповідань*. Їхнє мучеництво є могутнім закликом до примирення та єдності. Це *екуменізм мучеників та сповідників віри*, який вказує християнам двадцять першого століття шлях єдності. Нехай же їхня жертва стане конкретною життєвою наукою. Очевидно, не йдеться про легку справу. Протягом останніх століть нагромадилося надто багато стереотипів мислення, взаємних образ та нетерпимості. Єдиний спосіб звільнити цей шлях, – це забути минуле, *просити й пропонувати прощення одні одним* за завдані й отримані образи, безмежно довіряючи оновлювальному діянню Святого Духа.

Ці мученики вчать нас вірності подвійної заповіді любові: любові до Бога, любові до ближніх.

5. Дорогі священники, дорогі *монахи й монахині, дорогі семінаристи, катехити й студенти богослов'я*! Саме вам в особливий спосіб хочу вказати на світлий приклад цих геройських свідків Євангелія. Будьте, як і вони, вірними Христові аж до смерті! Якщо Господь благословить вашу країну численними покликаннями, якщо семінарії заповнені – і в цьому є джерело надії для вашої Церкви, – то все це, без сумніву, є одним із плодів їхньої жертви. Але це стає для вас великою відповідальністю.

Тому кажу відповідальним за виховання: старанно дбайте про *формацію майбутніх священників і покликаних* до богопосвяченого життя в руслі східної монашої традиції. З одного боку, нехай буде належно оцінено безженність задля Царства Небесного, а з другого – нехай також буде висвітлено важливість святої Тайни Подружжя та зобов'язань, які з нею пов'язані. Християнська родина – пригадує ІІ Ватиканський Собор – це наче «домашня церква»,

[3] Див. Тертулліан. Апологетика 50,13: ССЛ 1,171.

у якій батьки мають бути для дітей першими проповідниками віри[4].

Закликаю всіх синів і дочок Церкви до постійного та старанного пошуку справжнього й глибшого пізнання Христа. Постійною турботою духовенства хай буде ґрунтовне євангельське й церковне виховання мирян. Нехай не забракне християнам духа самопожертви. Ані нехай не послабне відвага християнської спільноти в захисті скривджених і переслідуваних, звертаючи велику увагу на відчитування знаків часу, щоб так відповісти на суспільні й духовні заклики сьогодення.

У цьому контексті запевняю вас, що уважно стежитиму за ходом третьої сесії Синоду вашої Церкви, що відбудеться 2002 року й буде присвячена церковному розгляду соціальних проблем України. Церква не може мовчати, коли йдеться про захист гідності людини й загальне добро.

6. *«Ніхто не спроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає»* (Ів. 15, 13). Мученики, яких сьогодні проголошуємо Блаженними, йшли за Добрим Пастирем аж до кінця. Нехай їхнє свідчення не залишиться для вас тільки причиною до вихвалянь, нехай радше стане запрошенням до того, щоб їх наслідувати. Через хрещення *кожен християнин покликаний до святості*. Не від усіх вимагається, як від цих нових блаженних мучеників, найвищого випробування через проливання крові. Однак кожному доручено завдання йти за Христом із щоденною та вірною самовідданістю, як це робила блаженна Йосафата Михайлина Гордашевська, співзасновниця Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії. Вона присвячувала себе дітям, хворим, убогим, неписьменним та знедоленим у часто важких і не позбавлених страждань ситуаціях, і в надзвичайний спосіб зуміла втілити Євангеліє у своє щоденне життя.

[4] Див. Світло народів (Lumen gentium), 11.

Нехай же святість буде прагненням усіх вас, дорогі Брати й Сестри Української Греко-Католицької Церкви. Нехай же на цьому шляху святості та оновлення вас супроводить Пречиста Діва Марія, «що стоїть на чолі довгого походу свідків віри в єдиного Господа»[5].

Нехай заступаються за вас Святі й Блаженні, які отримали вінець справедливості на українській землі, та Блаженні, пам'ять яких сьогодні особливо вшановуємо. Нехай же їхній приклад та опіка допоможуть вам іти за Христом і вірно служити Церкві, яка є Його містичним Тілом. Нехай Господь Бог за їхнім посередництвом оросить ваші рани олією милосердя й утішення. Щоб ви могли з довірою дивитися на те, що на вас чекає, з упевненістю у серці, що ви діти Отця, який вас ніжно любить.

На більшу славу Божу й спасіння душ. Амінь.

Слава Ісусу Христу! [...]

5 Іван Павло ІІ. Мати Відкупителя, Redemptoris Mater (25 березня 1987) 30.

Прощальна промова в аеропорту, 27 VI 2001

Сердечно дякую пану Леоніду Даниловичу Кучмі, що наважився запросити мене в Україну. Також дякую всім, хто сприяв моїй пастирській зустрічі з вірними Католицької Церкви України й з народом вашої шляхетної країни. Нехай Бог благословить Пана Президента і його службу на благо українського народу.

Пане Президенте, Достойні Кардинали, Брати у Єпископстві, Шановні Пані та Панове, Дорогі Українці.

1. Надійшла хвилина прощання. Зі зворушенням прощаюся з вами, і у ваших особах прощаюся з народом України, який у ці дні мав нагоду краще пізнати. Особливо моя думка лине до мешканців Києва та Львова, які прийняли мене, а також до всіх тих, хто прибув з інших міст та країн, щоб зустрітися зі мною.

Коли я прибув сюди, то відчув на собі обійми золотоверхого, затопленого в садах Києва. Згодом відчув традиційну гостинність Львова, міста визначних пам'ятників, таких багатих на християнські спогади.

З великою тугою покидаю сьогодні цю землю, перехрестя народів та культур, із якої більш ніж тисячу років тому Євангеліє почало поширюватися та закорінюватись в історичній і культурній дійсності народів Східної Європи. Усім вам та кожному зокрема хочу ще раз сказати моє щире дякую!

2. Дякую тобі, Україно, що оборонила Європу своєю невтомною та героїчною боротьбою проти загарбницьких орд.

Дякую вам, представники цивільної та військової влади, а також усім тим, хто так чи так із великою самовідданістю доклався до успішного результату моєї апостольської подорожі.

Дякую вам, дорогі брати й сестри, що належите до цієї християнської спільноти, «вірної аж до смерті» (Діян. 2, 10). Віддавна хотів я висловити свій захват і належно оцінити ваше геройське свідчення, яке ви дали в минулому столітті впродовж довгої зими переслідувань.

Дякую за молитви й за тривалу духовну підготовку, якими ви бажали зустріти Наслідника святого Апостола Петра, щоб отримати від Нього утвердження у вірі та підтримку для того, щоб жити в братній любові, яка «все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить» (1 Кор. 13, 7).

У цей час, коли залишаю українську землю, бажаю висловити шанобливе й сердечне вітання братам і сестрам достойної Православної Церкви і їхнім Пастирям.

Усіх вас супроводжую молитвою і до всіх скеровую як побажання слова благословення апостола Павла до християн із Солуня «Сам Господь миру хай завжди дасть вам мир усяким способом…» (2 Сол. 3, 16).

3. Нехай Господь дасть мир тобі, український народе, бо ти з наполегливою й одностайною відданістю нарешті повернув собі свободу й розпочав віднаходити своє істинне коріння та докладаєш великих зусиль, щоб стати на шлях реформ і дати всім можливість жити та сповідувати власну віру, власну культуру й власні переконання в рамках свободи та справедливості.

Хоча болять ще незагоєні жахливі рани, отримані впродовж нескінченних років пригноблення, диктатури й тоталітаризму, під час яких заперечували та зневажали людські права, проте ти,

український народе, з довірою дивися в майбутнє. Це час сприятливий! Це час надії та відваги!

Висловлюю моє побажання, щоб Україна як повноправний член увійшла до Європи, яка охопить увесь континент від Атлантичного океану до Уральських гір. Як я вже казав наприкінці того 1989 року, який відіграв визначну роль у недавній історії континенту, неможлива «Європа миру та поширення цивілізації без цього взаємообміну та без співучасті відмінних цінностей, що взаємно доповнюються», які є характерними для народів Сходу та Заходу[1].

4. Під час цього важливого епохального переходу Церква, усвідомлюючи своє посланництво, й надалі закликатиме своїх вірних до активної співпраці з державою у сприянні загальному добру. Це насправді соціальне милосердя, яке виявляється в «служінні культурі, політиці, економіці, сім'ї, щоб всюди поважали основні принципи, від яких залежить доля людини та майбутнє цивілізації»[2].

Християни, зрештою, знають, що вони справді є частиною української нації внаслідок тисячолітньої історії, яка розпочалася я з хрещення Володимира та Київської Русі 988 року у водах Дніпра. Але нею вони є сьогодні насамперед силою хрещення крові, яке вони отримали впродовж жахливих переслідувань у XX столітті. У ті страшні роки було надзвичайно багато свідків віри, до того ж не лише католиків, а й православних та протестантів, які з любові до Христа зазнали різних переслідувань і часто жертвували власним життям.

5. Єдність і злагода! Ось таємниця миру та умова справжнього й стабільного соціального прогресу. Завдяки цій взаємодії намірів

1 Див. Повчання Івана Павла II, XII/2, 1989, с. 1591.
2 Іван Павло II. Апостольський лист Novo millenio ineunte, 6 січня 2001, 51.

та дій Україна, батьківщина віри й діалогу, зможе побачити признаною свою гідність у колі інших народів.

Мені приходять на думку слова вашого великого поета Тараса Шевченка: «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля». Українці, в родючу землю ваших традицій заглиблюється коріння вашого майбутнього! Разом зможете його будувати; разом зможете вийти назустріч викликам сучасності, натхнені тими спільними ідеалами, які становлять незгладну спадщину вашої минулої недавньої історії. Спільним є посланництво; нехай же спільними будуть і зусилля всього українського народу!

Ще раз звертаюся до тебе, українська земле, з побажанням добробуту та миру. Ти залишаєш у моєму серці незабутні спогади! До побачення, народе-друже, пригортаю тебе обіймами доброзичливості й любові! Дякую за щирий прийом та гостинність, про які ніколи не зможу забути.

До побачення, Україно! Словами твого великого поета також і я благаю: «О, Боже сильний і правдивий», благослови дітей твоєї країни, «…стократ политої кривавo, колись преславної землі!». Дорогі брати і сестри, також я кажу разом із вашим поетом і з вами: нехай завжди береже тебе Господь, «О святая! Свята батьківщино моя!».

Молю Всемогутнього Бога, щоб благословив тебе, український народе, і щоб зцілив усі твої рани. Його велика любов нехай наповнить твоє серце й нехай провадить тебе в третє тисячоліття християнства до нового майбутнього. В ім’я Отця, і Сина, і Святого Духа!

BY
Ян Павел II – Цэнтральна-Усходняй Еўропе

Тэксты Яна Паўла II:
© Copyright by Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2021
© Copyright by Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2021

Рэдактура
Адэта Венцкавічэне, Мажэна Зялёнка, Павел Крупка, Ольга Клыменка,
Марыя Пушкіна, Віктар Сабіяньскі, кс. Раман Факсінскі

Праект вокладкі і графічная апрацоўка
Агнешка Сулімерска

© Centrum Myśli Jana Pawła II & Instytut Polski w Mińsku & Instytut Polski
w Kijowie & Instytut Polski w Wilnie, 2021

Фотаздымкі, выкарыстаныя ў публікацыі, паходзяць з:
© Vatican Media (c. 54, 58)
Прэзідэнцкі фонд Леаніда Кучмы “Украіна” (c. 208, 222, 232, 254, 258)
фат. брат Cyprian Grodzki OFMConv/кляштар у Непакалянаве (c. 22, 28, 32,
38, 76, 86, 190, 228)
фат. Jerzy Karpowicz (c. 46, 106, 178, 246)
фат. APA/PAP (c. 90, 154)
фат. Rob Croes/wikipedia.pl (c. 8)
фат. Szymon Pulcyn (c. 96)
фат. Bogdan Łopieński/PAP (c. 100)
фат. Jan Morek/PAP (c. 122, 160)
фат. Leszek Łożyński/PAP (c. 132)
фат. Keystone/PAP (c. 140)
фат. Tomasz Prażmowski/PAP (c. 164)
фат. Ireneusz Radkiewicz/PAP (c. 170)

Выдаўцы:

Centrum Myśli Jana Pawła II · Польський Інститут Київ · Польскі Інстытут Мінск · Lenkijos Institutas Vilniuje

Падрыхтоўка да друку: Агнешка Сулімерска
Друк і пераплёт: Multipress, www.multipress.com.pl

ISBN 978-83-60853-78-8

LT
Jonas Paulius II Vidurio Rytų Europai

Jono Pauliaus II tekstai:
© Copyright by Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2021
© Copyright by Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2021

Redakcija
kun. Roman Foksiński, Olga Klymenko, Paweł Krupka, Maria Pushkina,
Wiktor Sobijański, Odeta Venckavičienė, Marzena Zielonka

Viršelis ir grafinis dizainas: Agnieszka Sulimierska

© Centrum Myśli Jana Pawła II & Instytut Polski w Mińsku & Instytut Polski
w Kijowie & Instytut Polski w Wilnie, 2021

Nuotraukos:
© Vatican Media (54, 58 p.)
Prezidento Leonido Kučmos fondas „Ukraina” (208, 222, 232, 254, 258 p.)
nuotr. Cyprian Grodzki OFMConv/Nepokalanovo vienuolynas (22, 28, 32, 38,
76, 86, 190, 228 p.)
nuotr. Jerzy Karpowicz (46, 106, 178, 246 p.)
nuotr. APA/PAP (90, 154 p.)
nuotr. Rob Croes/wikipedia.pl (8 p.)
nuotr. Szymon Pulcyn (96 p.)
nuotr. Bogdan Łopieński/PAP (100 p.)
nuotr. Jan Morek/PAP (122, 160 p.)
nuotr. Leszek Łożyński/PAP (132 p.)
nuotr. Keystone/PAP (140 p.)
nuotr. Tomasz Prażmowski/PAP (164 p.)
nuotr. Ireneusz Radkiewicz/PAP (170 p.)

Leidėjai:

Centrum Myśli Jana Pawła II · Польський Інститут Київ · Польскі Інстытут Мінск · Lenkijos Institutas Vilniuje

Maketavimas: Agnieszka Sulimierska
Spauda ir įrišimas: Multipress, www.multipress.com.pl

ISBN 978-83-60853-78-8

PL
Jan Paweł II do Europy Środkowo-Wschodniej

Teksty Jana Pawła II:
© Copyright by Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2021
© Copyright by Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2021

Redakcja:
ks. Roman Foksiński, Olga Klymenko, Paweł Krupka, Maria Pushkina,
Wiktor Sobijański, Odeta Venckavičienė, Marzena Zielonka

Projekt okładki i opracowanie graficzne: Agnieszka Sulimierska

© Centrum Myśli Jana Pawła II & Instytut Polski w Mińsku & Instytut Polski
w Kijowie & Instytut Polski w Wilnie, 2021

Fotografie wykorzystane w publikacji pochodzą z:
© Vatican Media (s. 54, 58)
Fundacja Prezydenta Leonida Kuczmy „Ukraina” (s. 208, 222, 232, 254, 258)
fot. br. Cyprian Grodzki OFMConv/klasztor w Niepokalanowie (s. 22, 28, 32, 38,
76, 86, 190, 228)
fot. Jerzy Karpowicz (s. 46, 106, 178, 246)
fot. APA/PAP (s. 90, 154)
fot. Rob Croes/wikipedia.pl (s. 8)
fot. Szymon Pulcyn (s. 96)
fot. Bogdan Łopieński/PAP (s. 100)
fot. Jan Morek/PAP (s. 122, 160)
fot. Leszek Łożyński/PAP (s. 132)
fot. Keystone/PAP (s. 140)
fot. Tomasz Prażmowski/PAP (s. 164)
fot. Ireneusz Radkiewicz/PAP (s. 170)

Wydawcy:

Przygotowanie do druku: Agnieszka Sulimierska
Druk i oprawa: Multipress, www.multipress.com.pl

ISBN 978-83-60853-78-8

UA
Іван Павло II до Центрально-Східної Європи

Тексти Івана Павла II
© Copyright by Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2021
© Copyright by Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2021

Польський Інститут у Києві дякує за сприяння при підготовці публікації
Президентському фонду Леоніда Кучми «Україна» та Українській Греко-
Католицькій Церкві.

Редакція:
Одета Венцкавічєнє, Мажена Зєльонка, Ольга Клименко, Павел Крупка,
Мария Пушкіна, Віктор Собіянський, отець Роман Фоксінський

Дизайн та обкладинка: Агнєшка Сулімєрська

© Centrum Myśli Jana Pawła II & Instytut Polski w Mińsku & Instytut Polski
w Kijowie & Instytut Polski w Wilnie, 2021

Фотографії, використані в публікації, надали:
© Vatican Media (с. 54, 58)
Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна» (с. 208, 222, 232, 254, 258)
брат Ципріан Ґродзький OFMConv /монастир у Непокалянуві
(с. 22, 28, 32, 38, 76, 86, 190, 228)
Єжи Карпович (с. 46, 106, 178, 246)
APA/PAP (с. 90, 154)
Роб Кроес /wikipedia.pl (с. 8)
Шимон Пульцин (с. 96)
Боґдан Лопєнський /PAP (с. 100)
Ян Морек /PAP (с. 122, 160)
Лєшек Ложинський /PAP (с. 132)
Keystone /PAP (с. 140)
Томаш Пражмовський /PAP (с. 164)
Іренеуш Радкєвич /PAP (с. 170)

Видавці:

Підготовка до друку: Агнєшка Сулімєрська
Друк: Multipress, www.multipress.com.pl

ISBN 978-83-60853-78-8

”

Свабодай нельга проста валодаць, яе трэба ўвесь час здабываць, ствараць. Яна можа быць выкарыстана добра ці дрэнна, у імя дабра сапраўднага ці ўяўнага.

Ян Павел II, Прамова да беларускіх пілігрымаў, 17 X 1998, 3.

”

Laisvės negalima tik turėti, ją reikia vis iš naujo atgauti, kurti. Ją galima panaudoti gerai arba blogai, tarnaujant tikrajam arba apgaulingam gėriui.

Jonas Paulius II, Popiežiaus audiencija piligrimams iš Baltarusijos, 17 X 1998, 3.

”

Wolności nie można tylko posiadać, ale trzeba ją stale zdobywać i tworzyć. Może ona być użyta dobrze lub źle, na służbę dobra prawdziwego lub pozornego.

Jan Paweł II, Przemówienie do białoruskich pielgrzymów, 17 X 1998, 3.

”

Свободою не можна просто володіти, її треба постійно здобувати, творити. Її можна використовувати добре чи зле, поставити її на службу справжнього чи гаданого блага.

Іван Павло II, Папська аудієнція для паломників із Білорусі, 17 X 1998, 3.

ISBN 978-83-60853-78-8

JP2 Centrum Myśli Jana Pawła II
Польський Інститут Київ
Польські Інстытут Мінск
Lenkijos Institutas Vilniuje